

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XX 4 • 2024 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
05
9 771336 629708

SLOVENSKÝ KATOLICKÝ EXIL V TALIANSKU A ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ
APARÁT ÚSTREDNÉHO VÝBORU KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

AKCIA „AUGUST“

ŠPORT A TOTALITY KONFERENCIA

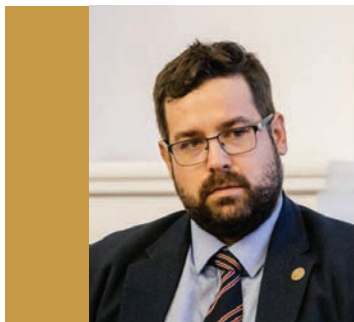
Organizátori: Ústav pamäti národa, Slovenský olympijský a športový výbor
Miesto: Olympijské námestie 1, Bratislava
Termín: 14. október 2025

Šport sa ako fenomén trávenia voľného času objavil na prelome 19. a 20. storočia. Napriek počiatočnej skepse sa zakrátko stal pevnou súčasťou moderných spoločností. Úplne iný význam dali športu a športovému hnutiu totalitné či nedemokratické režimy 20. storočia. Ich predstavitelia si totiž veľmi rýchlo uvedomili mobilizačný charakter športu smerom navonok v konfrontácii s inými štátmi či politickými režimami, ale aj dovnútra napríklad ako nástroja formovania kolektívnej identity. Počas existencie totalitných režimov to priamo dopadalo aj na konkrétnych jednotlivcov, ktorí boli stavaní pred rôzne rozhodnutia bez ohľadu na to, či sa športu venovali vrcholovo, alebo rekreačne.

Organizátori konferencie privítajú príspevky najmä z nasledovných tematických okruhov:

- šport a telesná výchova v totalitných režimoch;
- šport ako ideologický nástroj totalitných režimov;
- šport ako mobilizačný nástroj na formovanie národnej a spoločenskej identity;
- šport a medzinárodná politika;
- šport ako kultúrny fenomén;
- kolaborácia, emigrácia a odpor.

Prihlášky s názvom príspevku, abstraktom (do 700 znakov) a stručným profesijným životopisom posielajte do **30. júna 2025** na adresu bielesz@upn.gov.sk. Organizátori podujatia si vyhradzujú právo výberu účastníkov.

Peter Mikle
člen redakčnej rady

Milé čitateľky a čitatelia,

čas, ktorý okolo nás plynie ako prúd majestátnej rieky, postupne obrúsi a vyhladí naše spomienky. Všetko to, čo nás tešilo alebo trápilo, sa zahalí závojom spomienok, mnohokrát matným a už nie takým ostrým, ako v čase, keď sme udalosti z nich aktívne prežívali. Tieto spomienky potom odovzdávame ďalej svojim blízkym. Prostredníctvom našich skúseností, zážitkov či dotykov s dobou naši potomkovia potom ďalej formujú svoj názor a pohľad na minulosť. Sú dôležitým aspektom identity spoločnosti, v ktorej sme žili a v ktorej žijeme, pretože tvoria základy, na ktorých stavíme budúcnosť. A práve pre vyblednuté a obrúsené spomienky je potrebné uchovávať a chrániť našu pamäť, pamäť národa v jej skutočnej podobe – k tomu prispievajú archívy. V nich sú uložené dokumenty z činnosti predkov, ktorá siaha do dávnej minulosti. Vrstvu po vrstve ticho dokumentujú rozhodnutia určujúce naše smerovanie v prúde dejín.

O tom svedčí aj číslo Pamäti národa, ktoré máte práve v rukách. Autori štúdií a článkov logicky siahli po informáciách z archívov, aby tak doplnili a upresnili vyblednutý obraz našej minulosti. Ich práca môže mnohým pripomínať prácu archeológa, ktorý vrstvu po vrstve odkrýva našu minulosť. Historici každým ďalším dokumentom prinášajú nové poznatky a informácie z dôb, ktoré sú už nenávratne za nami. Informácie uložené v archívoch však nie sú univerzálnou a jedinou pravdou. Informácie uložené v archívoch sú faktami. Sú to fakty, ktoré zachytávajú dobu, režim, spôsob vládnutia a riadenia.

Je mi preto potešením predstaviť Vám, čitateľkám a čitateľom, toto číslo časopisu Pamäť národa. Autori textov, do ktorých sa začítate, sa pri svojej neľahkej úlohe dokumentovať dobu neslobody tentokrát opierali o fakty z dokumentov uložených v slovenských, českých aj vatikánskych archívoch. Na ich základe Vám predkladajú výsledky svojho bádania. Práve to je cieľom archívov, poskytovať fakty o našej minulosti širokej verejnosti, aby si každý mohol vytvoriť vlastný pevný základ pri formovaní budúcnosti. Pevne verím, že číslo, ktoré práve držíte v rukách, aj Vám pomôže lepšie sa zorientovať v dobách minulých.

ŠTÚDIE

3 BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

**Slovenský katolícky exil v Taliansku a československá
Štátna bezpečnosť v prvých dvoch dekádach studenej
vojny**

DOKUMENTY

31 MARTIN HALMO

**Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany
Slovenska**

V SLUŽBÁCH REŽIMU

52 PAVOL PYTLÍK

Vstup spojeneckých vojsk ho prekvapil

MATERIÁLY

68 SILVIA KOPČÁNI

**Roľnícke nepokoje v kontexte krízy kolektívizácie
v Československu. Akcia „August“**

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

78 LUKÁŠ GLESK

Peter Rúčka

83 ÚPN INTERNE

90 SPOMÍNANIE

Pamäť národa

4 • 2024
ročník XX
vychádza 4x ročne

GYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 21
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Výkonná redaktorka
Mgr. Ivana Černáková

REDAKČNÁ RADA

Preedseda

PhDr. Radoslav Ragač, Ph.D.

Podpredseda

prof. PhDr. Róbert Letz, Ph.D.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.

doc. ThDr. Peter Borza, Ph.D.

Martin Gabčo, Ph.D.

Mgr. Martin Halmo

PhDr. Jan Kalous, Ph.D.

prof. PhDr. Milan Katuninec, Ph.D.

Mgr. Juraj Marušiak, Ph.D.

Mgr. Peter Mikle

Jerguš Sivoš, Ph.D.

Dr. hab. Miroslav Szumilo

prof. PhDr. Michal Šmigel, Ph.D.

Agáta Šustová Drellová, Ph.D.

PhDr. Prokop Tomek, Ph.D.

Pavel Vaněk, Ph.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Ivana Černáková

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.

Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Bojová zástava Československej vojenskej
jednotky v ZSSR (reprofoto). Zdroj:
Československá pošta, korešpondenčný lístok
vydaný k 5. výročiu bitky pri Sokolove, 1948.

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.

Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2024

všetky práva vyhradené

Evidenčné číslo EV 3973/10

ISSN 1336-6297

Zadané do tlače

13. júna 2025

SLOVENSKÝ KATOLÍCKY EXIL V TALIANSKU A ČESKOSLOVENSKÁ ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ V PRVÝCH DVOCH DEKÁDACH STUDENEJ VOJNY

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Rím ako stredisko kultúrneho a duchovného života katolíkov sa po skončení druhej svetovej vojny stal útočiskom významnej časti slovenského exilu. Jedným z dôvodov bol neskorý pontifikát pápeža Pia XII. s jeho jasnou protikomunistickou orientáciou a mimoriadnou charitatívnou a pastoračnou činnosťou, ktorá zahŕňala aj pomoc veľkému počtu povojnových utečencov. V Ríme vznikli prvé organizácie slovenského exilu, ktoré sa zameriavali na širokú škálu aktivít – od charitatívnej pomoci utečencom, starostlivosti o katolícke misie, publikačnej a vedeckej činnosti a vzdelávania až po činnosť zameranú na protikomunistické stratégie a sprostredkovanie informácií o ťažkej situácii Katolíckej cirkvi a veriacich za železnou oponou. Pre československý komunistický režim, ktorý vnímal slovenský exil pre jeho radikálny antikomunizmus a program štátnej samostatnosti Slovenska cez dvojité prizmu ideologického nepriateľa, predstavovali aktivity katolíckeho exilu osobitné nebezpečenstvo. Štátna bezpečnosť pomocou hustej siete agentov a tajných spolupracovníkov, a to aj z radov katolíckeho duchovenstva, podrobne sledovala jeho činnosť. Tajnými operáciami, agentúrnymi opatreniami, dezinformačnými a propagandistickými kampaňami zasievala do jeho radov rozkol, snažila sa doceliť diskreditáciu a znemožnenie či aspoň negatívne ovplyvnenie najdôležitejších stredísk slovenskej kňazskej emigrácie v Ríme. Príspevok prezentuje výsledky výskumu vzťahov medzi československou Štátnou bezpečnosťou a slovenským exilom v Ríme v prvých dvoch dekádach studenej vojny. Zameriava sa najmä na úlohu československej rozviedky a jej vysunutého pracoviska v podobe rímskej rezidentúry. V zásade ide o základný výskum zväzkovej agentúry Hlavnej správy ministerstva vnútra (rozviedky), ktorá sa v zmysle smerníc ministerstva vnútra cieľavedome zameriavala na „boj so zradnou emigráciou“.

S nástupom totalitného režimu v Československu vo februári 1948 narástol význam bezpečnostného aparátu ako dôležitej súčasť režimu, ktorá mala zabezpečiť absolútnu moc a kontrolu nad celou spoločnosťou. S týmto procesom súviselo aj prehodnotenie postavenia zahraničnopolitického spravodajstva,

z ktorého sa postupne vybudovala najdôležitejšia časť československej štátnej bezpečnosti – „výkladnej skrine“ komunistickej tajnej služby – rozviedky. Hlavnou úlohou rozviedky bolo v intenciách komunistického režimu získavať informácie politického, vojenského a ekonomického charakteru,

ktoré mali posilňovať režim a oslabovať pozície tzv. vonkajšieho nepriateľa. Bezprostredne v povojnovom období sa zahraničnopolitické spravodajstvo orientovalo na porazené štáty bývalej Osi, predovšetkým Nemecko, Taliansko a Maďarsko.¹ Neskôr sa hlavný záujem rozviedky preorientoval na

1 BÁRTA, Milan. Vysunutá agenturní stanovišťa československé rozviedky. *Pamäť národa*, roč. 19, 2023, č. 4, s. 3. K stručnému historickému prehľadu rozviedky pozri BÁRTA, Milan a kol. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia, 2017 (Kapitola Pavel Žáček: Rozvědka, s. 53 – 92); MEDVECKÝ, Matej. K počiatkom československej rozviedky. *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 1, s. 18 – 32; MEDVECKÝ, Matej. Na prahu totality – československá rozviedka po komunistickom prevrate. *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 3, s. 32 – 52.

členské štáty Severoatlantickej aliancie, predovšetkým USA a Západné Nemecko, v nemalej miere smerovala zahraničnopolitická špionáž aj proti pôsobeniu exilu a emigrácie.² Nárast prestíže rozviedky v období stalinizmu sa dosiahol personálnym posilnením, budovaním legálnych a nelegálnych rezidentúr, definovaním nových cieľov a postupov špionážnej a kontrašpionážnej činnosti a novou organizačnou štruktúrou Hlavnej správy ministerstva vnútra (I. správy Zboru národnej bezpečnosti, ZNB).³ Najväčší rozmach zaznamenala rozviedka v období rokov 1953 – 1961, keď na čele ministerstva vnútra stál Rudolf Barák, ktorý sa ako vysokopostavený český komunista podieľal na komunistickom terore „krvavých“ 50. rokov. Rudolf Barák v správe z decembra 1953 zhrnul základné úlohy rozviedky v prvej polovici 50. rokov, ktoré sa zameriavali na získavanie informácií o „plánoch a cieľoch imperialistických vlád proti Československu“, infiltrovanie do zahraničných spravodajských služieb, získavanie tajných materiálov vedecko-technického charakteru, boj s emigráciou a úlohy súvisiace s kontrašpionážnou agendou.⁴ Práve v tomto období rozviedka používala najdrastickejšie metódy likvidácie politickej opozície

Rudolf Barák, minister vnútra v rokoch 1953 – 1961 (Zdroj: www.commons.wikimedia.org)

a dopustila sa vražedného atentátu na prominentného slovenského exulanta v Západnom Nemecku, Matúša Černáka (5. júla 1955), ako aj viacerých únosov (z nich najznámejšie sú únosy Bohumila Laušmana, 1953; Imricha Suckého a Jozefa Vicena, 1957).⁵

Československý komunistický režim svoj radikálne nepriateľský postoj voči exilu *sui generis* definoval ako „boj so zradnou emigráciou“, pričom v užšom zmysle nerozlišoval medzi dobrovoľnou emigráciou a nedobrovoľným exilom. V štatútoch Hlavnej správy ministerstva vnútra z mája 1954 sa na boj s politickým exilom a jeho organizáciami vzťahujú viaceré úlohy, ktoré predstavovali pre režim prioritu: odhaľovanie potenciálnych agentov z radov exilu pracujúcich pre západné tajné

Matúš Černák (Zdroj: ABS)

služby, získavanie informácií o činnosti exilových organizácií, využívanie rozporov vo vnútri spomenutých organizácií, ako aj snahy vedúce k zastaveniu ich činnosti a napokon zamedzovanie emigrácie z Československa na Západ.⁶ Takto zdefinované úlohy obsiahnuté v štatútoch rozviedky predstavovali široký rámec boja komunistického režimu s exilom. V zhode so všeobecne formulovanými úlohami ministerstvo vnútra vypracovalo podrobný

2 TOMEK, Prokop. Rozviedka ministerstva vnútra. *Securitas Imperii*, roč. 13, 2006, č. 1, s. 158.

3 Pozri bližšie Dokument č. 1: 1953, 21. prosince, Praha – Zpráva o činnosti I. správy ministerstva vnútra za období od března 1951 do listopadu 1953 předložená ministrem vnútra Rudolfem Barákem a projednaná politickým sekretariátem Ústředního výboru KSČ. In: ŽÁČEK, Pavel. *Menší sestra I. Vznik a vývoj První správy ministerstva vnútra 1953–1959. (Edice dokumentů)*. Brno: Nakladatelství Prieus, 2004, s. 17 – 43.

4 Dokument č. 1: 1953, 21. prosince, Praha – Zpráva o činnosti I. správy ministerstva vnútra za období od března 1951 do listopadu 1953 předložená ministrem vnútra Rudolfem Barákem a projednaná politickým sekretariátem Ústředního výboru KSČ. In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I.*, s. 18.

5 Porovnaj TOMEK, P. Rozviedka, s. 159. V dejinách československej komunistickej rozviedky je možné rozpoznať niekoľko období: roky 1948 – 1950 charakteristické nízkou profesionalitou, nekoncepcnosťou a malými úspechmi, obdobie 1951 – 1953, ktoré sa prejavilo čistkami na všetkých úrovniach, roky 1953 – 1968 sa definujú ako najúspešnejšie, a napokon obdobie rokov 1969 – 1989, ktoré sa vyznačovalo represívnymi opatreniami voči odporcom invázie vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968, trvalým poklesom rozviedčikov útekmi do zahraničia a dekonšpiráciou, z ktorej sa až do pádu režimu už nespamätala. Za určitý medzník v organizácii rozviedky sa považuje rok 1953, keď došlo k stabilizácii vzdelávania nových referentov s následnou systematizáciou zahraničného spravodajstva. Pozri ONDRA, Hubert. *Činnost vídeňské rezidentury československé rozviedky do roku 1955, sonda do vývoje čl. rozviedné služby v letech 1945–1955*. Diplomová práca. Brno: Masarykova Univerzita, 2014, s. 24.

6 Dokument č. 2: 1954, 22. května, Praha – Tajný rozkaz ministra vnútra Rudolfa Baráka č. 100 „Statut první správy (rozviedky) ministerstva vnútra Československé republiky“. In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I.*, s. 45. K činnosti rozviedky v boji s emigráciou pozri tiež MIKLOVIČ, Michal: Útvary rozviedky pre boj s emigráciou. In: JAŠEK, Peter, ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. Anti-communist Resistance in Central and Eastern Europe. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 14. – 16. novembra 2011. Anthology of the international scientific conference, Bratislava November 14 – 16, 2011*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 613 – 619.

agentúrno-operatívny plán, ktorý stanovoval konkrétne úlohy s konkrétnym dátumom prevedenia. V tajnom rozkaze ministra vnútra Baráka z februára 1956 sa úlohy rozviedky v boji s exilom zhrnuli v niekoľkých bodoch. Týkali sa predovšetkým „rozpracovania“ prominentných exulantov s cieľom ich možného získania k spolupráci, kompromitácie (uškodíť dobrej povesti a následne donútiť k spolupráci) alebo pokusu o dosiahnutie ich návratu do vlasti, kontroly korešpondencie a iných kontaktov s príbuznými a priateľmi v Československu, zbierania materiálu, ktorý by poslužil na kompromitáciu, zabezpečovania kompromitujúcich akcií, prehlbovania rozporov medzi exulantmi a exilovými organizáciami, prevedenia rôznych dezinformačných a diskreditačných akcií.⁷ Získavanie poznatkov sa netýkalo len slovenského exilu, ale aj krajanských organizácií a ich čelných predstaviteľov, najmä v USA a Kanade.

Spravodajská činnosť rozviedky sa tiež v podstatnej miere zameriavala na slovenské vysielanie zo zahraničia, predovšetkým Rádia Vatikán, talianskeho štátneho rozhlasu RAI, Španielskeho národného rozhlasu, BBC a iných, ktoré režim vnímal ako „nepriateľský rozhlas“ a konštatoval jeho mimoriadne rozšírenie na Slovensku.⁸

Radikálne nepriateľský postoj režimu sa prejavoval najmä voči tej časti slovenského exilu, ktorá programovo presadzovala štátnu samostatnosť Slovenska a, na rozdiel od najprominentnejšieho pofebruárového exilu, vychádzala z nekompromisného antikomunizmu a hlásila sa ku kresťanským zásadám.⁹ Tento postoj sa prejavoval rozdielnym vnímaním Rady slobodného Československa (RSČ), ktorú v roku 1949 založili prominentní pofebruároví exulanti, zväčša bývalí predstavitelia politických strán združených v ľavicovom a prosovietskom Národnom

fronte. Zdá sa, že pre československý komunistický režim RSČ, ktorá hájila integritu československého štátu, nepredstavovala natolko nebezpečného oponenta, než to bolo v prípade tých slovenských exilových organizácií, ktoré naopak svojím programom štátnej samostatnosti Slovenska integritu spoločného štátu ohrozovali.¹⁰ Určité pokrokové postoje českého exilu sa prejavili aj vo vysielaní Rádia Slobodná Európa, ktoré personálne zabezpečovala Rada slobodného Československa.¹¹ Ľavicové postoje časti pofebruárového exilu boli známe aj v prostredí Rímskej kúrie. Odrážajú sa v stanovisku vysokého úradníka prvej sekcie vatikánskeho Štátneho sekretariátu Corrada Bafileho zodpovedného za Československo, ktorý konštatoval: „Osoby, ktoré sú dnes vo vedení Rady slobodného Československa, sú tie isté, ktorých autorita pochádzala pôvodne od komunistov. Navyše boli do roku 1948 súčasťou vlády pod vedením

7 Dokument č. 7, 10. 2. 1956, Praha. Tajný rozkaz ministra vnútra Rudolfa Baráka č. 20 „Agenturně-operativní rozpracování zrádné čs. emigrace“. In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I.*, s. 98 – 99.

8 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (ďalej A ÚPN BA), fond (ďalej f.) I. Správa Zboru národnej bezpečnosti (ďalej I. S ZNB), registračné číslo (ďalej reg. č.) 10452 („Emigr. centra poúnorové emigrace v Itálii“, 1955 – 1960), Úkoly k slovenskej emigrácii, 7. 10. 1955, s. 208; Úkoly k emigrácii, 14. 1. 1961, s. 379.

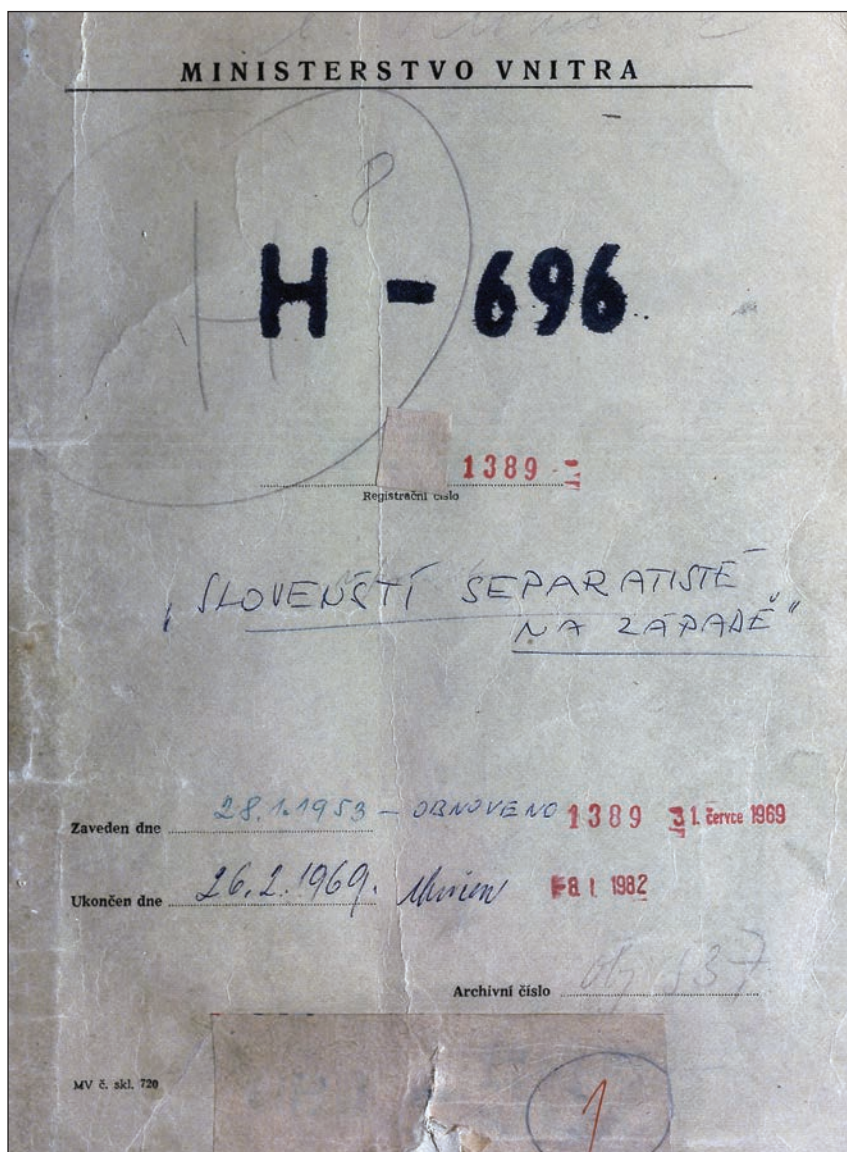
9 Pozri HRABOVEC, Emília. Slovenský exil a cesta k nezávislosti Slovenska. In: *Studia Carpathico-Adriatica*, roč. 1, 2020, s. 30. Posun spoločnosti po skončení druhej svetovej vojny k prevažne ľavicovým postojom, a to aj v prostredí katolíckych elít, je všeobecne známy. V systéme Národného frontu, z ktorého pochádzala väčšia časť československého pofebruárového exilu, boli pripustené politické strany s prevažne ľavicovým smerovaním a nekritickými prosovietskymi postojmi. Známý český historik a exulant Josef Kalvoda charakterizuje povojnové obdobie ako národnodemokratickú a socialistickú revolúciu. Pravicové krídla nekomunistických strán boli potlačené a politici, ktorí zastávali pravicové postoje, neboli prizvaní k spolupráci. Pozri bližšie KALVODA, Josef. *Sovětzice Československa. Příčiny a důsledky. Svazek 1*. Kladno: Dílo, 2022, s. 228 – 247. Jediná formálne nesocialistická strana v povojnovom Česku – Československá strana lidová, ktorá po vojne nepripustila k spolupráci pre jeho jasné antikomunistické postoje Msgr. Bohumila Staška, inklinovala k ľavicovému prúdom. Pozri CHOLÍNSKÝ, Jan. *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu*. Kladno: Dílo, 2002, s. 56 – 61. K problematike RSČ pozri napríklad: KOCIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948: organizace, program, politika*. Brno: Doplněk, 2002; ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000.

10 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10210 (*Slovenská národní rada v USA a Slovenská liga v USA*), New York, 26. 1. 1956, Zpráva od „Cifky“, s. 10 – 11.

11 V tejto súvislosti je veľavravný anonymný elaborát slovenského exilu s názvom *History of the Council of Free Czechoslovakia and the Personnel of Radio Free Europe* z januára 1953, vypracovaný pravdepodobne pre americké vládne miesta. Elaborát obsahuje údaje o prominentných politikoch Národného frontu, dôkazy ich prosovietskej orientácie a spolupráce s komunistami v rokoch 1945 – 1948. Elaborát bol zaslaný vatikánskemu Štátnemu sekretariátu, kde vyvolal značný záujem. Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali (ASRS), f. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.), Pontificato di Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, položka 286, fascikle 287 – 308. *History of the Council of Free Czechoslovakia and the Personnel of Radio Free Europe* (1953). Predstavitelia slovenského exilu vypracovali najmä v 50. rokoch niekoľko memoránd, v ktorých protestovali proti ľavicovo-pokrokovému vysielaniu Rádia Slobodná Európa s marxistickými obsahmi. Pozri napr. National Archives, Public Record Office, London, FO 371/94482. Memorandum from the Association of Slovaks in Great Britain to the National Committee for a Free Europe, N.Y. City, London, 29. 10. 1951. (Za poskytnutie dokumentu k nahliadnutiu ďakujem Ing. Igorovi Uhríkovi.)

komunistov a sú zodpovední za všetky ich priestupky.¹² Režim preto vnímal slovenský exil ako nebezpečnejšieho ideologického protivníka a zväčša ho nálepkoval termínom „separatistická emigrácia“. V jednej zo správ rozviedčika newyorskej rezidentúry sa analyzoval program a postavenie jednej z najvýraznejších slovenských exilových organizácií, Slovenskej národnej rady v zahraničí (SNRvZ), ktorej v rokoch 1948 – 1953 predsedal bývalý slovenský vyslanec pri Svätej stolici Karol Sidor, vo vzťahu k Rade slobodného Československa a Rádiu Slobodná Európa. Slovenská národná rada v zahraničí bola v správe charakterizovaná ako „separatistická organizácia“, ktorá mala byť spolu so Slovenskou ligou v Amerike „zuřivými nepřáteli nejen lidově demokratického režimu v Československu, ale také RŠČ a všech emigrantských skupin propagujících utvoření společného státu Čechů a Slováků. [...] SNRvZ je nebezpečnější, protože oproti SE [Rádio Slobodná Európa] a RŠČ mají podporu značné části slovenských krajanů (také materiální), mají podporu v katolických kruzích na Slovensku a také mají plnou podporu Vatikánu“.¹³

Programové zameranie slovenského exilu presadzujúce právo na samourčenie tak, ako to vyplývalo zo zásadných medzinárodných dokumentov, akými boli Atlantická Charta, Štyri slobody či Charta OSN, režim všeobecne nálepkoval ako „slovenský separatizmus“. Silným ideologickým argumentom v očiach režimu, ktorý sa používal v boji so „slovenským separatizmom“, bola nepochybne aj spojitosť časti slovenského exilu s ľudáctvom a ľudáckym režimom v období Slovenského štátu. V tejto súvislosti režim často používal označenia ako

Objektový zväzok „Slovenští separatisté na Západě“ (Zdroj: ABS)

„ľudácka“, „fašistická“ či „klérifašistická emigrácia“. O nepriateľskom vnímaní slovenského exilu zo strany režimu svedčí aj názov jedného z najväčších objektových zväzkov Štátnej bezpečnosti vedeného v rokoch 1953 až 1982 a mapujúceho činnosť slovenského

exilu, ktorý nesie príznačný názov „Slovenští separatisté na Západě“.¹⁴

Slovenský exil sa vyznačoval vysokým počtom exulantov z radov katolíckych kňazov, rehoľníkov či laikov, keďže komunistický režim bol zameraný na likvidáciu slovenských katolíckych elít,

12 ASRS, AA.EE.SS., Pontificato di Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, položka 286, fascikel 287. Consiglio della libera Cecoslovacchia e Radio Free Europe, 4. 5. 1953.

13 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10210 (Slovenská národná rada v USA a Slovenská liga v USA), New York, 26. 1. 1956, Zpráva od „Cífyky“, s. 10 – 11.

14 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. Historický fond Státní bezpečnosti, H-696 („Slovenští separatisté na Západě“). Hlavný zväzok má 10 podzväzkov, obsahuje teda mimoriadne bohatý štátnobezpečnostný materiál k slovenskému exilu. Zväzok je uložený v Historickom fonde Študijného ústavu ministerstva vnútra, ktorý vznikol ako špeciálna študijná a analytická skupina na ministerstve vnútra v Prahe rozkazom ministra vnútra z 1. 11. 1963 za účelom prípravy podkladov, stanovísk a dlhodobých koncepcií pre potreby ministra. Pozri bližšie *Študijný ústav MV. Katalog k archivnímu fondu*. Praha 1973, s. 1 – 2.

rehoľných spoločností a napokon samotnej katolíckej cirkvi a náboženstva ako takého.¹⁵ Slovenskí kňazi a rehoľníci v exile navyše takmer bez výnimky stáli za programom štátnej samostatnosti Slovenska, čím sa postoj režimu voči katolíckemu exilu ešte viac radikalizovali. Dôvod pre radikálne nepriateľský postoj režimu preto nebol len náboženský, smerujúci k likvidácii cirkvi a náboženstva, ale mal aj politické príčiny. V tejto súvislosti sú veľavravné smernice pražského ministerstva vnútra k „agentúrnej práci rozviedky proti Vatikánu“. Nerozlišujú medzi vatikánskym štátom, sídlom katolíckej cirkvi a pápeža a Svätou stolicou – úradom rímskeho biskupa a pápeža ako hlavy katolíckej cirkvi – vnímal režim Vatikán výlučne ako jedno z „centier špiónáže proti štátom socialistického bloku“, proti ktorému bola namierená aj zahraničná špiónáž.¹⁶ Úlohou rozviedky bolo jednak podrobne monitorovať pôsobenie slovenských a českých katolíckych kňazov a laikov v exile, jednak hľadať vhodné typy na spoluprácu spomedzi bývalých bohoslovcov alebo kňazov, ktorí do roku 1948 študovali na jednej z pápežských univerzít a vrátili sa do Československa.¹⁷

Súčasťou rozkazu ministra vnútra na činnosť rozviedky proti Vatikánu bola aj podrobná správa o štruktúre, organizácii a zameraní vatikánskych inštitúcií, najmä Štátneho sekretariátu,

Rímskej kúrie, niektorých dôležitých kongregácií a inštitúcií, ako napríklad Pápežského ruského kolégia (*Russicum*), Pápežského kolégia sv. Jána Nepomuckého (*Nepomucenum*) či medzinárodného inštitútu sociálnych štúdií Pro Deo (*Centro Informazioni Pro Deo*, CIP), ktorý viedol belgický dominikán Félix Morlion – „apoštol verejnej mienky“ a vedúca osobnosť protikomunistického ťaženia Západu v počiatočnom období studenej vojny.¹⁸ Hnutie Pro Deo sa vo všeobecnosti charakterizovalo ako „demokracia pod Božím vedením“. Stúpenci hnutia spájali socioekonomické, politické a kultúrne témy s morálnymi princípmi katolíckej cirkvi a – vychádzajúc zo židovsko-kresťanskej tradície – snažili sa o sprítomnenie morálnych noriem „vpísaných v srdci každého človeka“ v civilizovanom svete. V neskoršom období hnutie podporovalo humanistické tendencie a ľudskoprávnu agendu.¹⁹ Československá rozviedka definovala hnutie Pro Deo ako jedno z hlavných „propagačných a spravodajských centier Vatikánu“ úzko napojených na americké tajné služby. Konštatovala aj kontakty hnutia s americkou veľvyslankyňou v Taliansku Clare Boothe Luce v rokoch 1953 – 1956. Clare Boothe Luce bola jediná ženská veľvyslankyňa USA v Taliansku v období studenej

Clare Boothe Luce, veľvyslankyňa USA v Taliansku v rokoch 1953 – 1956

(Zdroj: www.commons.wikimedia.org)

vojny, ktorá konvertovala na katolícku vieru a patrila medzi najvplyvnejšie osobnosti antikomunistického kurzu USA v prvej dekáde studenej vojny.²⁰ Predstavitelia Hlavnej správy ministerstva vnútra v Prahe boli presvedčení, že študenti študujúci na Medzinárodnej univerzite Pro Deo v Ríme sa školili aj ohľadom špiónáže a po skončení štúdia boli vysielaní na rôzne katolícke inštitúcie so špiónážnym zameraním proti štátom sovietskeho bloku.²¹ V orientačnej správe vyhotovenej pre účely rozviedky sa nachádzajú aj charakteristiky niektorých vysokopostavených

- 15 K základnej literatúre k vzťahu režimu a Katolíckej cirkvi pozri KAPLAN, Karel. *Stát a cirkev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno: Doplněk, 1993; LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter, eds. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989, vol. I*, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 67 – 335; HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*, Bratislava: Lúč, 2017; ZÜCKERT, Martin, ed. *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2024.
- 16 Dokument č. 9: 28. 3. 1956, Tajný rozkaz ministra vnútra Rudolfa Baráka č. 36 „Agentúrné práce proti Vatikánu“. In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra*, s. 157. Pozri tiež JAKUBČIN, Pavol. *Sources of the Czechoslovak Secret Services on the Ostpolitik*. In: FEJÉRDY, András, ed. *The Vatican „Ostpolitik“ 1958 – 1978. Responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI*. Rome: Viella, 2015, s. 171 – 179.
- 17 Dokument č. 9: 28. 3. 1956, Tajný rozkaz ministra vnútra Rudolfa Baráka č. 36. In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I*. s. 157 – 159.
- 18 MORLION, Félix A. *The Apostolate of Public Opinion*. Montreal, 1944, s. 11 – 32.
- 19 Archivium Generale Ordinis Praedicatorum (Archív dominikánskej rehole, AGOP), XIV, 3951, Pro Deo 1, 1953 – 1973, CIP Reports 1955 – 1956, č. 1, The Pro Deo Movement. Democracy under God.
- 20 *Orientačná správa o vatikánskej špiónáži* (príloha k dokumentu č. 9), In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I*. s. 172 – 174.
- 21 *Orientačná správa o vatikánskej špiónáži* (príloha k dokumentu č. 9), In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I*. s. 172. Orientačná správa je tiež súčasťou objektového zväzku I. Správy ZNB s reg. č. 10442 („Vatikán“). Pozri A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 10442/011. Zpráva o vatikánskej špiónáži, 9. 12. 1954, s. 33 – 68. Pozri tiež správu zaslanú rímskou rezidentúrou v roku 1955 s názvom „Vatikán“: A ÚPN, I. S ZNB, reg. č. 10442/011, Vatikán, 14. 3. 1955, s. 111 – 117. V správe sa spomína najmä Medzinárodná univerzita Pro Deo v Ríme ako jedno z centier špiónáže. V podzväzku I. S ZNB s reg. č. 10442/011 sa nachádza viacero správ rozviedky o činnosti Vatikánu (organizácia vatikánskeho aparátu, Vatikánsky rozhlas, politika Vatikánu voči komunistickým štátom a zvlášť Československu, atď.).

kuriálnych kardinálov. Sekretára Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti Domenica Tardinioho správa charakterizovala ako konzervatívneho kardinála, ktorý mal formovať vatikánsku zahraničnú politiku. Zároveň sa vyzdvihovalo jeho sociálne cítenie, keďže Tardini financoval sirotinec na okraji Ríma, ktorý pravidelne navštevoval. O francúzskom kardinálovi Eugènovi Tisserantovi, prefektovi Kongregácie pre východnú Cirkev, sa v správe písalo ako o vplyvnom kardinálovi, ktorý v porovnaní s ostatnými kongregáciami požíval širokú autonómiu a zároveň bol najlepšie informovaným vysokým vatikánskym predstaviteľom k situácii katolíckej cirkvi za železnou oponou. Substitút Giovanni Battista Montini, budúci pápež Pavol VI., sa označoval za stúpencu sociálneho katolicizmu.²²

ČINNOSŤ RÍMSKEJ REZIDENTÚRY

Rezidentúry vo všeobecnosti fungovali ako utajené pracoviská československej rozviedky v zahraničí. Začiatkom novembra 1955 existovalo 29 rezidentúr operujúcich v 24 štátoch, pričom v niektorých štátoch (USA, Kanada, Nemecko, Švajčiarsko, Turecko) boli kvôli dôležitosti daného štátu pre výzvednú činnosť zriadené dve rezidentúry.²³ Tzv. legálne rezidentúry

predstavovali aparát rozviedky s legálnym, zväčša diplomatickým krytím, pričom rezident bol často legalizovaný na zastupiteľskom úrade. Tieto rezidentúry tvorili príslušníci rozviedky, ktorí na krytie svojej spravodajskej činnosti využívali legálne pôsobiaci zastupiteľské úrady. Vyslanie rezidentov bolo schvaľované Ústredným výborom Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ), resp. prvým (neskôr generálnym) tajomníkom ÚV KSČ, z čoho vyplýva, že rezidentúry boli personálne dosadzované najvyšším vedením Komunistickej strany.²⁴

Rímska rezidentúra sa obsadením operatívnych pracovníkov politickej rozviedky – toto číslo v celom období studenej vojny nepresiahlo sedem – radila medzi menej významné. Bola však jednou z prvých rezidentúr zriadených v lete 1949 a kontinuálne pracovala až do pádu režimu.²⁵ O jej fungovaní neexistuje žiadna relevantná literatúra, poznatky je teda možné dohľadať len na základe objektových zväzkov I. správy alebo na základe zväzkov operatívnej korešpondencie.²⁶ Jej činnosť sa zameriavala na pôsobenie Talianska v Severoatlantickej aliancii a monitorovala tiež aktivity talianskych tajných služieb zameraných proti sovietskemu bloku.²⁷ Medzi hlavné úlohy rímskej rezidentúry patrilo aj pozorovanie talianskej

rozviedky a kontrarozviedky či zabezpečovanie celkovej bezpečnosti československého veľvyslanectva v Ríme.²⁸ Za účelom preniknutia do talianskych tajných služieb boli využívaní talianski štípendisti študujúci v Československu a ich príbuzní a naopak študenti z Československa študujúci na talianskych univerzitách. Vhodným objektom pre spoluprácu sa javili aj manželky talianskych občanov slovenského alebo českého pôvodu, ako aj talianski turisti, ktorí si požiadali o vstupné víza do Československa.²⁹ Netreba asi zdôrazňovať, že pracovníkmi vízového oddelenia československého konzulátu v Ríme boli agenti pracujúci pre československú rozviedku, ktorí mali za úlohu spomedzi žiadateľov o víza určiť vhodné osoby na spoluprácu. Pracovníci rezidentúry podávali správy o návštevách dôležitých cirkevných predstaviteľov v Československu, ako napríklad v prípade generálneho predstaveného Spoločnosti Ježišovej Pedra Arrupeho, ktorý na jar 1969 cestoval do Poľska a cestou sa mal zdržať aj v Prahe.³⁰

MILOŠ DOSPIVA ALIAS „KOTVA“ NA ČELE RÍMSKEJ REZIDENTÚRY

Kariéra Miloša Dospivu v službách I. správy ministerstva vnútra je

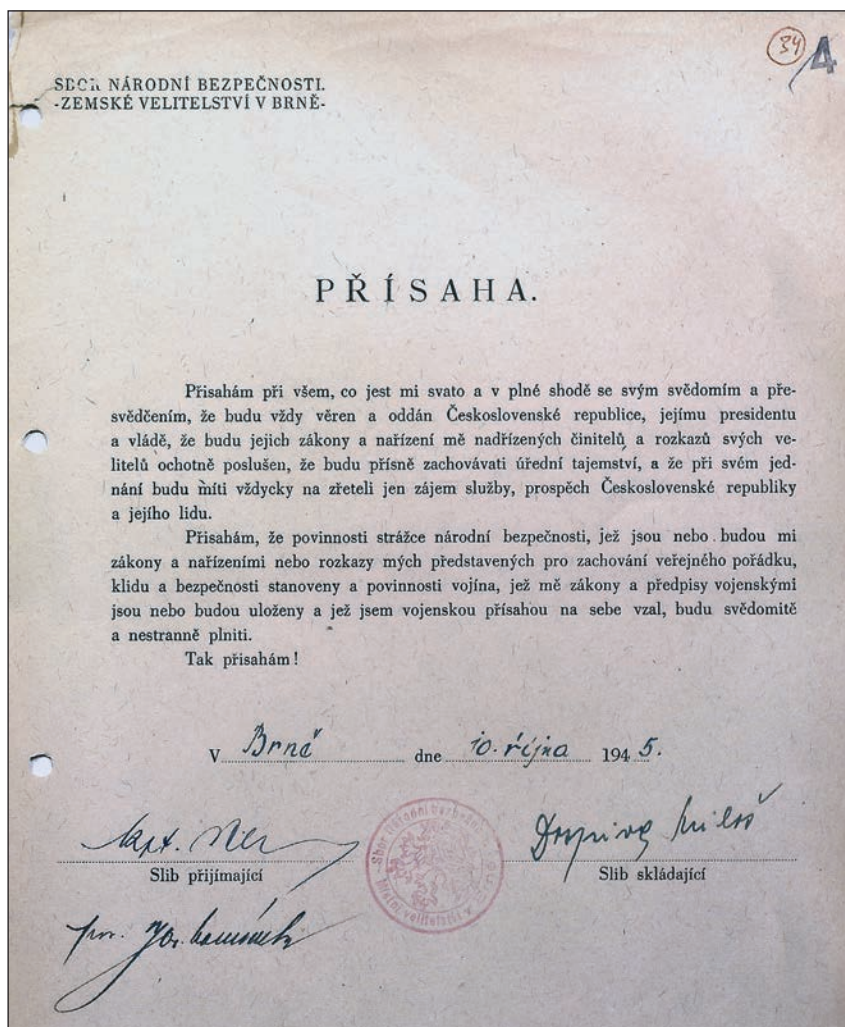
- 22 Pozri A ÚPN, I. S ZNB, reg. č. 10442/011, Poznatky o Vatikánu (Doplněk k orientovce o vatikánské špionáži určen pro potřeby I. správy ministerstva vnitra), 20. 4. 1956, s. 186 – 189. K agende rozviedky zameranej proti Vatikánu pozri tiež HALKO, Jozef. Československá rozviedka a Vatikán. Druhý vatikánsky koncil. *Paměť národa*, roč. 2, 2005, č. 2, s. 13 – 19.
- 23 Pozri bližšie: Dokument č. 8: 1956, 19. března, Praha: Zpráva o činnosti rozvědky ministerstva vnitra předložená ministrem vnitra Rudolfem Barákem politickému byru Ústředního výboru KSČ. In: ŽÁČEK, P. *Menší sestra I.*, s. 142.
- 24 K terminológii ohľadom „rezidentúr“ pozri bližšie CHURAŇ, Milan a kol. *Encyklopedie špionáže ze zákulisí tajných služeb zejména Státní bezpečnosti*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000, s. 295; MIKLOVIČ, Michal, SLÁVIK, Martin. Obsadenie rezidentúr rozviedky v roku 1989. *Paměť a dějiny*, 2010, č. 2, s. 83 – 84; MEDVECKÝ, Matej, SIVOŠ, Jerguš, JAŠEK, Peter. *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 71 – 72.
- 25 ONDRA, H. *Činnost vídeňské rezidentury československé rozvědky do roku 1955*, s. 26. V roku 1989 na rímskej rezidentúre pôsobili Miroslav Čemus (rezident), Vladimír Klofáč (starší referent), Jiří Vogeltanz a Vladimír Franěk v pozícii staršieho referenta zodpovedného za boj s emigráciou. Nie všetky miesta však boli obsadené. Pozri MIKLOVIČ, M. SLÁVIK, M. Obsadenie rezidentúr rozviedky v roku 1989, s. 92.
- 26 V A ÚPN BA sú to najmä zväzky z fondu I. S ZNB: reg. č. 80113/000 („Pošta do rezidentúry Talie“, 1954 – 1979), reg. č. 80114/000 (pošta rezidentúra Talie) a reg. č. 81148/000 („Operatívni korespondence centrály s rezidenturou Řím, 1967 – 1974).
- 27 A ÚPN, f. I. S ZNB, reg. č. 80114/000, Činnost italské zpravodajské služby proti socialistickým státům, 18. 6. 1960, s. 24 – 29.
- 28 A ÚPN, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Rezidentura. Plán práce po linii Itálie na roky 1967 – 1968, 17. 6. 1967, s. 1 – 4.
- 29 A ÚPN, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Centrála. Plán práce pro Itálii na roky 1967 – 1968, 17. 6. 1967, s. 5 – 8.
- 30 A ÚPN, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Generál řádu jezuitů ARRUIPE – poznatek, 15. 5. 1969, s. 17.

Miloš Dospiva (Zdroj: ABS)

typickým príkladom kariérneho postupu tzv. robotníckych kádrov bez vyššieho vzdelania po stupienkoch často aj tých najvyšších funkcií bezpečnostného aparátu.³¹ Od začiatku pôsobenia na I. správe ministerstva vnútra, kam bol preradený z inej pozície na menovanom ministerstve začiatkom roka 1955, sa špecializoval na problematiku Vatikán a Katolícka cirkev.³² Predpokladom na kariérny postup bol kádrový posudok jeho nadriadených, ktorí ho charakterizovali ako „*plného komunistu a dobrého súdruha*“.³³ Ako presvedčený komunist bol bez viero- vyznania, v mladosti bol však členom Československej cirkvi husitskej. V intenciách komunistického režimu sledoval aktivity slovenského a českého katolíckeho exilu v Ríme a určoval mená vhodných kandidátov na agentov rozvedky, ktorí mali byť nasadení na jednotlivých prominentných exulantov. V prostredí rozvedky sa využívalo jeho krycie meno „KOTVA“.

Dospiva sa narodil 24. decembra 1924 v obci Bílá Lhota v okrese Olomouc a po absolvovaní piatich tried obecnej školy a štyroch tried meštianskej školy sa vyučil za záhradníka, čo bolo v skutočnosti celé jeho vzdelanie.

Prísaha vernosti príslušníka Zboru národnej bezpečnosti (Zdroj: ABS)

V období Protektorátu Čechy a Morava sa ku koncu vojny zapojil do sabotážnych akcií partizánskej skupiny Prokopa Holého, za čo bol neskôr vyznamenaný.³⁴ Do Komunistickej strany Československa vstúpil v máji 1945 v čase eufórie v českej časti obnovenej republiky z porážky Nemecka a najväčšieho náboru nových členov. Krátko na to bol v júli 1945 prijatý do služobného pomeru na ministerstve

vnútra a prakticky celý svoj kariérny život až do odchodu do dôchodku v roku 1984 pôsobil v bezpečnostných zložkách. Kvôli nedostatku vzdelania absolvoval dva rýchlokurzy; v roku 1946 navštevoval šesťmesačný kurz základnej školy Zboru národnej bezpečnosti a v roku 1950 strávil štyri mesiace v kurze pre stredné a nižšie veliteľské kádre ŠtB a naučil sa aj po taliansky.³⁵ Do funkcie referenta 3. odboru

31 V Archíve bezpečnostných zložiek, v oddelení archívnych fondov MV ČSR, ŠtB a vojsk MV v Kaniciach sa nachádza niekoľko relevantných spisov k osobe Miloša Dospiva. Ide najmä o personálny spis s evidenčným číslom 6506/24, osobné evidenčné karty, zväzok Hlavnej správy rozvedky ZNB s registračným číslom 38541.

32 ABS Kanice, f. Osobné evidenčné karty príslušníkov MV, OEK I. S, Osobní evidenční karta, Miloš Dospiva.

33 ABS Kanice, f. Personálne spisy príslušníkov MV, PS 6506/24, Služební hodnocení od 1. 1. 1954 do 31. 12. 1955, s. 120.

34 ABS Kanice, f. Personálne spisy príslušníkov MV, PS 6506/24, Životopis, s. 14.

35 ABS Kanice, f. Personálne spisy príslušníkov MV, PS 6506/24, Doplněk k dotazníku MV, Miloš Dospiva, 10. 1. 1973, s. 40.

I. správy s problematikou Talianska a Vatikánu bol vymenovaný 1. februára 1955, o dva roky neskôr bol povýšený na náčelníka odboru. Na rímsku rezidentúru nastúpil koncom februára 1959 ako rezident zodpovedný za politické spravodajstvo v legalizačnej funkcii druhého legačného tajomníka. Na rezidentúre zotrval do konca júla 1963. Po päťročnej prestávke v centrále rozviedky v Prahe sa začiatkom roka 1968 vrátil späť na rímsku rezidentúru už ako prvý legačný tajomník. Ako rozviedčik pôsobil vo funkcii staršieho referenta. Z Ríma bol definitívne odvolaný v marci 1972. Dôvodom jeho rýchleho odvolania bolo odhalenie talianskou kontrarozvedkou, pričom na jeho vyhostení mala záujem aj Svätá stolica, ktorá vedela o jeho rozviednej činnosti. Odhalenie Dospivu súvisí s kauzou nemeckého redaktora Vatikánskeho rozhlasu Gottfrieda Kusena, ktorý spolupracoval s maďarskou a československou rozviedkou (v skutočnosti bol napojený na západonemecké a vatikánske kruhy) a najmä v období Druhého Vatikánskeho koncilu slúžil ako obojstranný informačný kanál.³⁶ Centrála československej rozviedky hodnotila odhalenie Dospivu ako provokáciu zo strany talianskej kontrarozviedky, ktorá bola o jeho výzvednej činnosti informovaná a chcela dosiahnuť jeho vyhostenie z Talianska. Podobne sa predpokladal záujem vatikánskych kruhov, „aby se s Kotvou něco udělalo, protože je jim známo, že se Kotva zajímal církevní

problematikou“.³⁷ Na rímskej rezidentúre Dospiva celkovo strávil osem a pol roka, je teda kľúčovou osobou vo vzťahu režimu k slovenskému exilu v Ríme.

Dospiva bol na rímsku rezidentúru po prvýkrát vyslaný začiatkom roka 1959. Jeho vyslanie sa odôvodňovalo slabými výsledkami rezidentúry, jej nízkou aktivitou, nedostatkom organizačnej práce a nepružným plnením úloh zadaných centrárou.³⁸ Ako dôvody, pre ktoré mal byť do pozície rezidenta vyslaný práve Dospiva, sa uvádzali znalosť talianskeho jazyka, operatívne skúsenosti, organizačné schopnosti, politická vyspelosť ako aj skutočnosť, že sa problematikou Vatikánu a Talianska už niekoľko rokov zaoberal a mal mať všeobecný prehľad aj o politickom vývoji v Taliansku. Predpokladalo sa, že sa pod jeho vedením činnosť rezidentúry naštartuje a dostavia sa výsledky.³⁹

Dospiva sa na rímskej rezidentúre zameriaval v prvom rade na operatívnu činnosť smerom k Svätej stolici a riešil tiež agendu českej a slovenskej kňazskej emigrácie. Objektom záujmu boli jednak niektoré dôležité kongregácie, ako napríklad Kongregácia pre východné cirkvi, ale aj samotný vatikánsky Štátny sekretariát, najmä sekcia pre mimoriadne cirkevné záležitosti, kde sa tvorila zahraničná politika cirkevného štátu. V pozornosti rozviedčika sa ocitol aj Sekretariát pre neveriacich založený v roku 1965 v dôsledku pokoncilového vývoja ako

inštitúcia rozvíjajúca dialóg s neveriacimi.⁴⁰ V súvislosti so slovenskou a českou kňazskou emigráciou riadil agentúru smerom k Českému náboženskému stredisku Velehrad, o ktorom sa vyjadril, že sa nachádzalo „plne pod kontrolou“, monitoroval aktivity Kresťanskej akadémie, Nepomucena, Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda (SÚSCM) a strediska biskupa Pavla Hnilicu na Via Monte Santo. Agentúrne teda riadil všetky dôležité cirkevné inštitúcie slovenskej a českej emigrácie na pôde Ríma.⁴¹

Dospiva riadil celkovo šiestich agentov, z toho piati sa zameriavali na sledovanie či už vatikánskych inštitúcií, alebo katolíckeho exilu.⁴² Medzi nich patrila agent s krycím menom „DUB“, neskôr s krycím menom „DORE“, za ktorým sa skrýval český rímskokatolícky kňaz, salezián Blažej Müller. Blažej Müller bol po rozpustení reholí a rádov na jar 1950 internovaný a v roku 1952 nastúpil vojenskú službu v Pomocných technických práporoch. Pravdepodobne už v tomto období ho režim zlomil, začal spolupracovať a od apríla 1958 bol zaregistrovaný ako agent ŠtB. V tom istom roku bol v úlohe agenta rozviedky vyslaný do Talianska a v Monteortone v blízkosti Padovy študoval na Vysokej škole teologickej (*Studio Teologico*). Kňazská vysviacka sa uskutočnila v Monteortone v marci 1964.⁴³ Dospiva sa priamo podieľal na príprave vysadenia agenta Müllera do Talianska. V prvých rokoch pobytu v Monteortone však

36 Je zrejmé, že v prípade odhalenia Dospivu zohral Kusen úlohu „volavky“. Pozri bližšie BOTTONI, Stefano. „Mozart“, Węgry i Watykan 1962 – 1964. Akta wywiadu jako źródło historyczne. *Pamięć i sprawiedliwość*, roč. 23, 2014, č. 1, s. 53 – 83.

37 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 81365/362, Záznam, 11. 4. 1972, s. 52. K vyhosteniu Dospivu pozri Stručný rozbor styku s. Kotvy s KUSENEM a návrh na opatření, s. 42 – 43; Gottfried Kusen – provokace, (správa agenta s krycím menom „KOTVA“), s. 53 – 58.

38 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 1-4, II. odbor I. správy MV, Návrh na vyslaní s. npor. Miloša Dospivu jako residenta do Říma, 2. 6. 1958, s. 29.

39 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 1-4, II. odbor I. správy MV, Návrh na vyslaní s. npor. Miloša Dospivu jako residenta do Říma, 2. 6. 1958, s. 29.

40 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 4-4, I. S FMV, Mjr. Miloš Dospiva – pracovní hodnocení z pobytu v zahraničí, 25. 5. 1972, s. 144 – 145.

41 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 3-4, Kotva – zpráva o činnosti na rezidentuře Řím, 17. 4. 1972, s. 107. Autorom správy je Miloš Dospiva.

42 Nie všetkých sa v rámci predmetnej štúdie podarilo identifikovať.

43 A ÚPN BA, f. Registračné protokoly, I. Správa ZNB, reg. č. 41909.

I.SFMV ODBOR 31 Název útvaru		159		Výtisk č. 142	
Komplexní služební hodnocení příslušníka Sboru národní bezpečnosti					
Hodnost, příjmení, jméno (akad. titul): mjr. DOSPIVA Miloš		Den, měsíc, rok a místo nar.: 24.12.1924 Bílá Lhota		Evidenční číslo služeb, průkazu: 164159	
Národnost: česká	Původní povolání: zahradník	Členství v KSČ (od kdy): 23.5.1945	Členství ve společenstevních organizacích (od kdy): KSČ od 23.5.1945	Rodinný stav: ženatý	
Ve služebním poměru přísl. SNB od: 9.7.1945		Napostedy povýšen (jmenován): 1.8.1973	Ve funkci s plánovanou vyšší hodností od: 1.2.1955	V doporučené hodnosti ve funkci s plánovanou díst. hodností od:	
Ve služebním poměru vojáka z povolání od – do:		stávaná funkce (od kdy): starší referent specialista / 1.8.1975/		Hodnost plánovaná pro zastávanou funkci: podplukovník	
Vzdělání požadované pro zastávanou funkci: a) občanské VŠ b) odborné bezpečnostní (vojenské) DŠ 1.SFMV c) politické d) jazykové znalosti		Délka praxe požadovaná pro zastávanou funkci: 10 roků		Důstojnická zkouška vykonána dne:	
Nejvyšší dosažené vzdělání: a) občanské 4.tř. měšť.školy b) odborné bezpečnostní (vojenské) 6.měs.zákl.SNB c) politické 2.měs.zdok.kurs OŠ 1.SFMV jazykové znalosti (pouze aktivní) VUML italsština 3.st.		K získání (zvýšení) kvalifikace studuje (druh školy, způsob studia, rok ukončení):			
Zvláštní znalosti a schopnosti (jaké): italský jazyk 3. stupeň					
Poslední služební hodnocení (den schválení): 30.6.1975					
Závěry posledního komplexního služebního hodnocení: Mjr.DOSPIVA vzhledem k pracovním zkušenostem získaným dlouholetou činností v MV je pro I. SFMV přínosem. Splňuje požadavky kladené na příslušníka MV a má předpoklady předávat mladším pracovníkům operativní zkušenosti. Na základě pozitivního hodnocení navrhuje se do funkce starší referent specialista a současně mu prominuto vzdělání z hlediska kvalifikačních požadavků. Úkoly uloženy nebyly.					
MV č. skl. 56					

Služobné hodnotenie Miloša Dospiva (Zdroj: ABS)

Müller nevykazoval žiadnu činnosť v prospech československej špionáže a pokusy nadviazať s ním kontakty

dopadli bezvýsledne.⁴⁴ V roku 1969 sa Blažej Müller presťahoval do Viedne, kde sa stal riaditeľom českého

oddelenia katolíckej charity. Dostával sa do priameho kontaktu s emigrantmi z Československa, českými a slovenskými duchovnými v exile, bol nasadený na českého biskupa v exile Jaroslava Škarvadu, dodával informácie o kardinálovi Jozefovi Tomkovi v čase jeho návštev Viedne a celkovo napísal správy asi o piatich stovkách osôb, z ktorých mnohé boli na základe jeho správ perzekvované.⁴⁵

Ďalším agentom z radov kléru, ktorého riadil Dospiva, bol Jaroslav Kunčík s krycím menom „SUD“. Jaroslav Kunčík vyrastal v nábožensky založenej rodine, študoval na jezuitskom gymnáziu v Uherskom Hradišti a po jeho zrušení si dokončil stredoškolské štúdium v Hluku. V roku 1951 ušiel do exilu, vyštudoval v Ríme a kňazskú formáciu získal v Nepomucene. Po príchode pražského arcibiskupa Josefa Berana do exilu sa stal jedným z jeho tajomníkov.⁴⁶ Verbovanie k spolupráci previedol Dospiva počas svojho druhého pobytu na rímskej rezidentúre v júli 1968 a k samotnej registrácii agenta došlo v januári 1969.⁴⁷ Bol hodnotený ako „seriózny a preverený agent“ a jeho výzvedná činnosť sa charakterizovala ako efektívna. Od neho prúdili do pražskej centrály informácie z prostredia českej kňazskej emigrácie, najmä Českého náboženského strediska Velehrad a Kresťanskej akadémie v Ríme. Informácie poskytoval aj o kardinálovi Beranovi, českých biskupoch, kňazoch a katolíckych laikoch počas ich návštev Ríma v rokoch 1968 – 1969. Mal priamy prístup ku kardinálovi Beranovi a rozviedke sprostredkoval jeho písomnosti.⁴⁸ Problémom bolo, že sa chcel oženiť a nechať sa ako kňaz

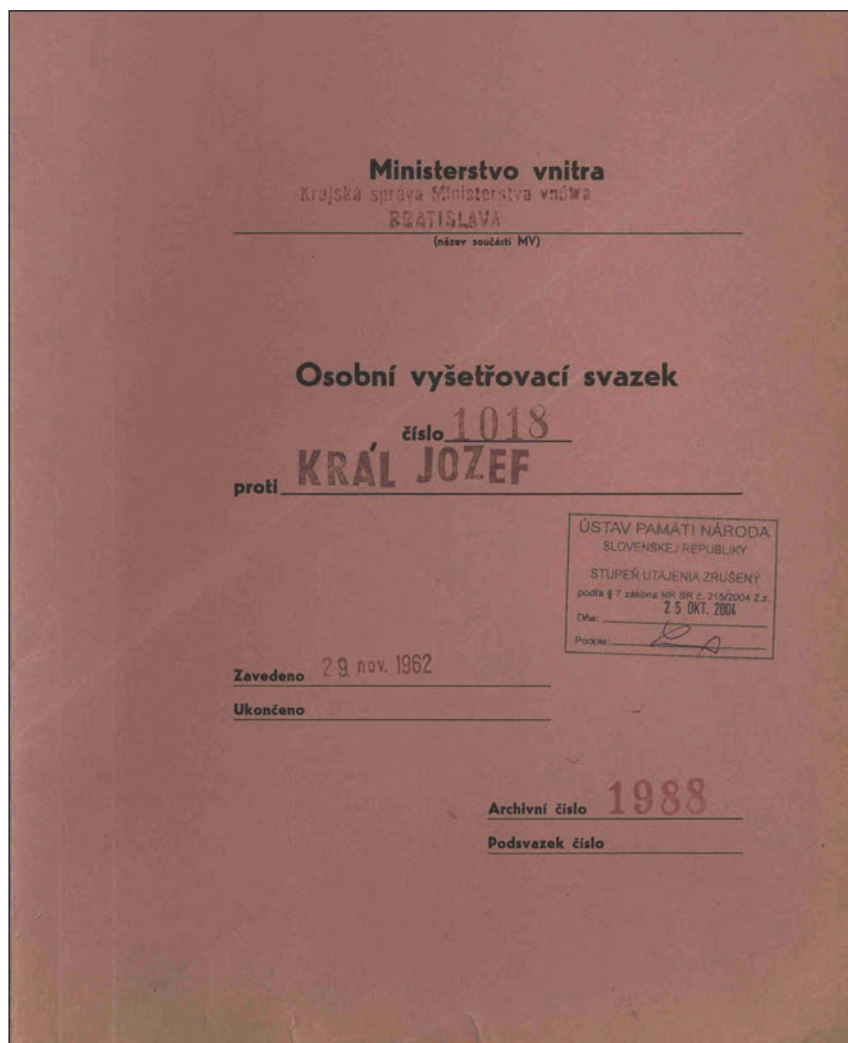
44 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 2-4, Zpráva o činnosti s. Kotvy z rezidentury Řím od léta 1961, III. odbor, 3. oddelenie, 4. 8. 1962, s. 26. Autorom správy je M. Dospiva.

45 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 41909/060, Rezidentura Vídeň, TS DORE – pokyny, 30. 3. 1989, s. 1 – 2.

46 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 45124/000, Memorandum, 19. 3. 1968, s. 2. K agentovi Kunčíkovi pozri tiež VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa Kardinála Berana*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, 2. vyd., s. 355 – 357.

47 A ÚPN BA, f. Registračné protokoly, I. Správa ZNB, reg. č. 45124. V motívoch verbovania bolo uvedené, že Kunčík stratil vieru a stal sa z neho ateista, ktorý „hluboce opovrhuje náboženstvom a cirkví“. Pozri A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 45124/000, Návrh na verbovku SUDa, I. správa MV, 3. odbor, 29. 5. 1968, s. 15.

48 A ÚPN, f. I. S ZNB, reg. č. 45124/000, Návrh na verbovku SUDa, I. správa MV, 3. odbor, 29. 5. 1968, s. 12 – 18.

Vyšetřovací zväzok vedený na Jozefa Krála (Zdroj: A ÚPN)

laicizovať.⁴⁹ V marci 1970 bol stiahnutý do Československa, pretože v stredu Velehrad prišli na jeho milostný vzťah s istou Taliankou a hrozilo jeho

odhalenie. Po stiahnutí do Československa sa podieľal na propagandistických akciách režimu proti katolíckemu exilu.⁵⁰ V období normalizácie sledoval

talianskych redaktorov zahraničného vysielania Československého rozhlasu a bol využívaný na preklady z češtiny do taliančiny.⁵¹

Medzi najvýznamnejších agentov, ktorých Dospiva riadil, patril agent s krycím menom „MAGNUS“ (Jozef Král). Jozef Král (jeho priezvisko sa uvádza aj ako Král) patril medzi najprominentnejších a aj najdlhšie spolupracujúcich agentov československej rozviedky z radov katolíckych kňazov. Hlavná správa ministerstva vnútra viedla v rokoch 1958 až 1990 obsiahly agentúrno-operatívny zväzok s krycím názvom „MAGNUS“ s viac než sto podzvážkami – väčšina z nich však bola v období Nežnej revolúcie skartovaná.⁵² Jozef Král sa narodil v Zlatých Moravciach v roku 1938 a po nedokončenom štúdiu strednej priemyselnej školy v Nitre sa zamestnal ako baník v Nováckych uhoľných baniach v Prievidzi. Bol praktizujúcim katolíkom a v roku 1955 chcel vstúpiť do seminára v Maďarsku, čo sa mu však nepodarilo. Často navštevoval kláštor v Hronskom Beňadiku, kde počas omši ministroval.⁵³ V Prievidzi sa začal stretávať so skupinou tajného laického apoštolátu pod vedením Jozefa Hromadu, správcu farnosti v Bojniciach, na ktorého po podpísaní záväzku o spolupráci s ŠtB 8. júna 1958 začal donášať.⁵⁴ Na základe jeho udaní bola skupina laického apoštolátu postupne zatknutá a v procese Jozef Hromada a spol. Krajským súdom v Nitre v marci 1959 odsúdená na dlhoročné tresty.

49 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 4-4, 31. odbor, I. Správa FMV, Kotva – zpráva o činnosti na rezidentuře Řím, 17. 4. 1972, s. 121 – 122.

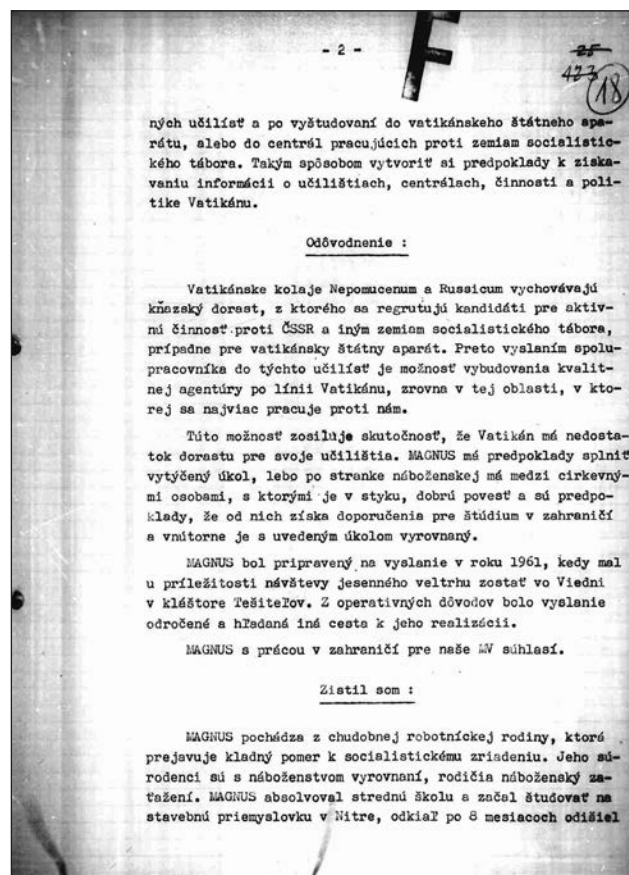
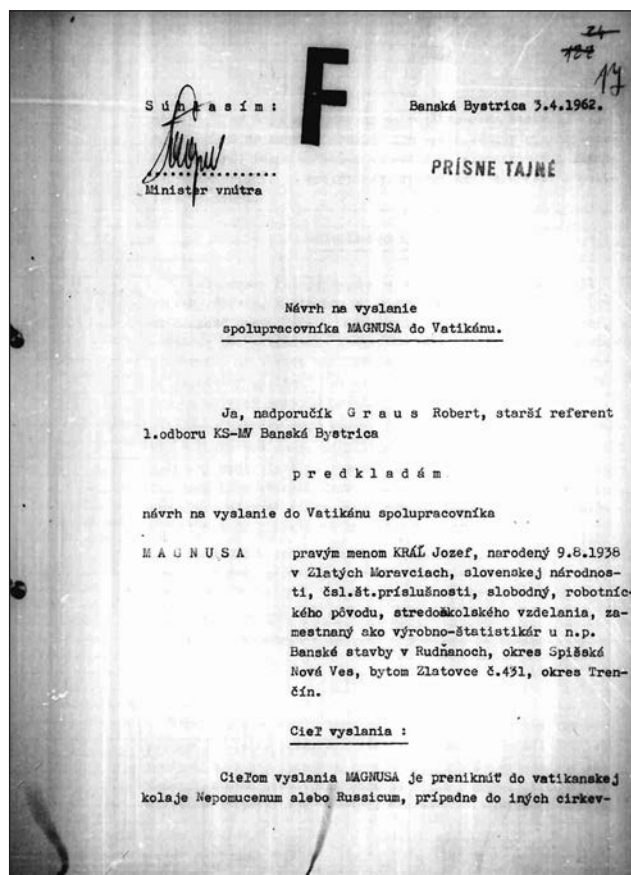
50 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 3-4, Zásilka č. 20/70, Kotva – vyhodnocení pracovního plánu za září 1969 do 30. 11. 1970, 1. 12. 1970, s. 57.

51 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 45124/000, TS Sud – hodnotenie spolupráce, I. správa ZNB, odbor 31, 22. 11. 1986, s. 69 – 71.

52 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000. Okrem hlavného zväzku sa čiastočne zachovali len podzvázky reg. č. 43094/051, 43094/110 a 43051/120. V podzvázku reg. č. 43094/110 sa nachádza zoznam skartovaných dokumentov (k skartácii došlo 2. 12. 1989), ktoré sa týkali rôznych školiacich kurzov v rámci agentúrnej činnosti, ako napr. šifrovanie, založenie schránky, plány spojenia a pokyny k činnosti. Zachovalo sa len niekoľko málo dokumentov, ktoré dokazujú dlhoročnú spoluprácu Jozefa Krála s rozviedkou.

53 A ÚPN BA, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetřovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠTB Bratislava, BA-V), reg. č. 1088, Zpráva o povesti na Krála, Jozefa, 6. 12. 1962, s. 9.

54 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Závazok (ručne napísaný a podpísaný Jozefom Kráľom), strana spisu 6. Pozri tiež Návrh na väzání agenta do problematiky řím.kat. církve, 9. 6. 1958, Krajská správa MV Nitra. Návrh na väzanie podal por. Václav Mrázik, náčelník 3. oddelenia 3. odboru KS MV Nitra, s. 2 – 5.

Návrh na vyslanie Jozefa Krála do Vatikánu (Zdroj: A ÚPN)

V októbri 1958 nastúpil na dvojročnú prezenčnú vojenskú službu, počas ktorej spolupracoval s vojenskou kontrarozvedkou, pričom sa považoval za „schopného a svedomitého agenta“.⁵⁵ Po ukončení vojenskej služby začal od mája 1961 spolupracovať s 1. odborom Krajskej správy ministerstva vnútra Banská Bystrica (rozviedny odbor). O jeho spolupráci sa zachoval nasledovný záznam: „Počas jeho dosavadnej spolupráce s 1. odborom sa MAGNUS prejavil ako iniciatívny spolupracovník, ktorý s ochotou a svedomím plní všetky úkoly RO [riadiaceho orgánu]. K postupu pri plnení úkolu má svoje vecné a účelné pripomienky. Pridrží sa danej línie chovania pred objektom

a o výsledku plnenia úkolu informuje RO [riadiaci orgán] pravdivo a do podrobnosti. Je dobre vyškolený a využíva svoje skúsenosti, ktoré nadobudol po trojročnej spolupráci. Prísne dbá o konšpiráciu a v tomto smere je ukázaný, opatrný a sústavne kontroluje svoje okolie. Jeho vzťah k orgánom MV [ministerstva vnútra] je priateľský, blízky a dôverný, a je možno s určitou istotou povedať, že je to úprimný pover.“⁵⁶

Je možné sa domnievať, že táto pozitívna charakteristika jeho spolupráce s ŠtB bola jedným z dôvodov pre jeho vyslanie do zahraničia v úlohe agenta rozvedky. Ďalším dôvodom bola jeho – v žargóne ŠtB – kompromitácia na základe udania skupiny laického

apoštolátu v Prievidzi, ktorú pomohol likvidovať.⁵⁷

Návrh na vyslanie agenta s krycím menom „MAGNUS“ do Vatikánu bol schválený v apríli 1962 ministrom vnútra Lubomírom Štrougalom.⁵⁸ Cieľom vyslania mala byť infiltrácia Nepomucena alebo Russica, pretože obe inštitúcie „vychovávali kňazský dorast, z ktorého sa regrutovali kandidáti pre aktívnu činnosť proti ČSSR“.⁵⁹ Po absolvovaní štúdia teológie sa infiltrácia mala zamerať na prostredie rímskej kúrie, resp. niektorých dôležitých vatikánskych úradov. Pôvodný zámer jeho vysadenia do kláštora Kongregácie tešiteľov vo Viedni na jeseň 1961, kde pôsobil slovenský páter Tomáš

55 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Memorandum (Magnus), 2. 4. 1962, s. 36.

56 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Memorandum (Magnus), 2. 4. 1962, s. 36.

57 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Memorandum (Magnus), 2. 4. 1962, s. 38.

58 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Návrh na vyslanie spolupracovníka MAGNUSA do Vatikánu, 3. 4. 1962, s. 17 – 22.

59 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Návrh na vyslanie spolupracovníka MAGNUSA do Vatikánu, 3. 4. 1962, s. 18.

Félix Meltzer a neskôr Stanislav Xaver Čík, sa však nerealizoval.⁶⁰ Kláštor tešiteľov sa v hľadáčiку ŠtB nachádzal od roku 1960 v súvislosti so založením skupinového zväzku „FELIX“. ŠtB podrobne monitorovala činnosť pátrov Číka a Meltzera, ich prepojenie s tajnou cirkvou na Slovensku, pašovanie náboženskej literatúry a úsilie získať chlapcov zo Slovenska na rehoľné povolania. Podobne organizovala rôzne propagandistické kampane na ich diskreditáciu.⁶¹ Jozef Král napokon z Československa natrvalo vycestoval ako účastník turistického zájazdu do Tuníska na jeseň 1962. Kvôli nelegálnemu opusteniu republiky proti nemu Krajský prokurátor v Bratislave začal trestné stíhanie.⁶² Oficiálne sa teda jeho trvalé vyslanie do Ríma maskovalo ako emigrácia. Dňa 14. februára 1971 bol v Ríme vysvätený za kňaza, po vysviacke pôsobil ako kaplán v rímskej farnosti sv. Marcelína a Petra, v roku 1976 bol poverený pastoračiou utečencov a od roku 1977 až do 90. rokov pracoval v slovenskej redakcii Vatikánskeho rozhlasu.⁶³

Hoci sa väčšina spravodajského materiálu ohľadom spolupráce Jozefa Krála s československou rozviedkou

nezachovala, z toho, čo máme k dispozícii, jasne vyplýva vedomá a dlhodobá spolupráca. Existujú záznamy o pravidelných schôdzkach Krála v Taliansku v prítomnosti riadiaceho dôstojníka rímskej rezidentúry, počas ktorých bol agent takpovediac „vyťažovaný“, čo znamená, že podával podrobné správy.⁶⁴ Schôdzky sa konali zväčša v Ostii, prímorskom mestečku neďaleko Ríma, kam vedú pohodlné vlaky. Správy sa týkali najmä osôb pracujúcich v Rádiu Vatikán, bol však tiež poverený vyhľadávaním vhodných osôb z radov slovenských bohoslovcov v Ríme na spoluprácu s ŠtB.⁶⁵ V januári 1989 dostal za úlohu „prehlbiť kontakt s novým pracovníkom slovenského vysielania Rádia Vatikán Ivanom Kútňym“ a naďalej sa mal zameriavať na aktivity biskupa Hnilicu a jeho strediska na Via Monte Santo v Ríme.⁶⁶ Jozef Král pracoval v intenciách rozviedky až do pádu režimu a nebol nikdy odhalený. K riadnemu ukončeniu spolupráce nedošlo, evidentne ale pod vplyvom udalostí Nežnej revolúcie Jozef Král o kontakty s rozviedkou prestal mať záujem. Na poslednú schôdzku, naplánovanú na 3. januára 1990, sa už nedostavil.⁶⁷

Dospiva tohto agenta operatívne riadil počas druhého pobytu na rímskej rezidentúre od januára 1968 do konca marca 1972.⁶⁸ „MAGNUS“ bol hodnotený ako seriózný a perspektívny agent, ktorý bol v roku 1962 rozviedkou vyslaný „po línií Vatikánu“.⁶⁹ Počas štúdia teológie boli možnosti priameho kontaktu medzi ním a rímskou rezidentúrou obmedzené, preto sa za rok konali len tri alebo štyri schôdzky, na ktorých podával správy svojmu riadiacemu orgánovi Dospivovi. Dodával informácie o seminariatoch ubytovaných v Pápežskom kolégiu Nepomucenum a celkovo k slovenskej a českej kňazskej emigrácii. Dospiva v správe pre centrálu konštatoval, že mimo jeho výzvedných úloh „byl u něho udržován a upevňován vztah k rozvědce“.⁷⁰ Oceňovala sa tiež skutočnosť, že sa mu podarilo preniknúť k biskupovi Hnilicovi. Vo februári 1972 sa „MAGNUS“ zúčastnil schôdze slovenských kňazov v exile v SÚSCM, a o stretnutí kňazov-misionárov podal podrobnú správu.⁷¹ V závere hodnotenia o ňom Dospiva napísal nasledovné: „MAGNUS je schopný, ukázněný a inteligentný agent. Má perspektivu proniknout do centra slovenské kněžské

60 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Návrh na vyslanie spolupracovníka MAGNUSA do Vatikánu, 3. 4. 1962, s. 18.

61 Pozri bližšie JAKUBČIN, Pavol. *Pastieri v osídľach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, s. 157 – 163.

62 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, reg. č. 1088, Uznesenie 1Kv 0122/62, 5. 12. 1962, s. 2.

63 V roku 1991 bol Jozef Král vymenovaný za pápežského preláta, v rokoch 1994 – 1995 bol vedúcim slovenského vysielania Rádia Vatikán, v roku 1998 sa stal kanonikom Patriarchálnej baziliky Panny Márie Väčšej (Santa Maria Maggiore) a v roku 2004 bol menovaný titulárnym opátom v Skalke pri Trenčíne.

64 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/120, MAGNUS – vyhodnocení závadových poznatků, 22. 8. 1975.

65 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, TS MAGNUS – hodnotenie spolupráce, 23. 1. 1989, s. 168 – 170.

66 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, TS MAGNUS – hodnotenie spolupráce, 23. 1. 1989, s. 168 – 170.

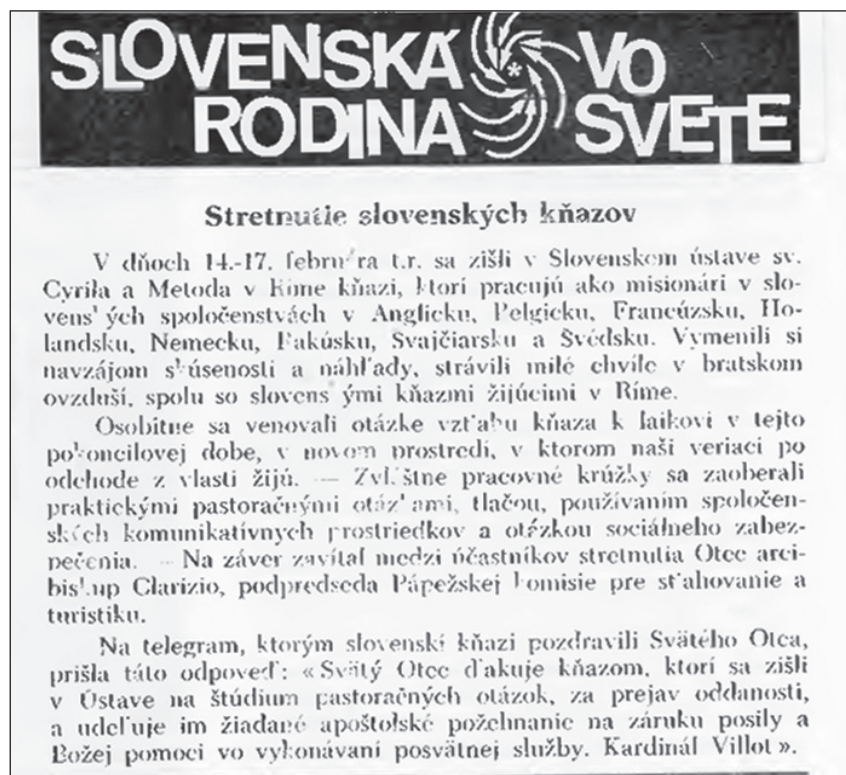
67 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 43094/000, Žádost o výjimku ze Směrnice pro evidenci, administrativu a statistiku spisové agendy pro svazek 43094, krycí jméno MAGNUS, 9. 6. 1992, s. 173 – 174.

68 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky,, reg. č. 38541, podzvázok 3-4, I. správa MV, 3. odbor, Plán práce s. Kotvy na rezidentuře Řím, 18. 12. 1967, s. 52.

69 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 4-4, 31. odbor, I. Správa FMV, Kotva – zpráva o činnosti na rezidentuře Řím, 17. 4. 1972, s. 120.

70 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 4-4, 31. odbor, I. Správa FMV, Kotva – zpráva o činnosti na rezidentuře Řím, 17. 4. 1972, s. 121.

71 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozvědky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzvázok 4-4, 31. odbor, I. Správa FMV, Kotva – zpráva o činnosti na rezidentuře Řím, 17. 4. 1972, s. 121. Išlo o pravidelné stretnutie slovenských kňazov-misionárov z Veľkej Británie, Belgicka, Francúzska, Holandska, Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Švédska na pôde SÚSCM. Na stretnutí sa preberali záležitosti pastoračie slovenských katolíkov v emigrácii, tlačového apoštolátu a otázky sociálneho zabezpečenia. Pozri Stretnutie slovenských kňazov. *Hlasy z Ríma*, roč. 21, 1972, č. 3, s. 16.

Správa o stretnutí slovenských kňazov v periodiku *Hlasy z Ríma* (Zdroj: *Hlasy z Ríma*, 1972, č. 3, www.scriptum.cz)

emigrace v Ríme, prípadne se dostat do některé z vatikánských kongregací.⁷²

Po odchode Dospiva z Ríma a jeho návrate do centrálneho rozviedky v Prahe agenta Krála prebral rezident s krycím menom „FUKAN“. Celkovo sa riadenie Krála Dospivom v centrále rozviedky charakterizovalo ako úspešné.⁷³

Počas prvého zasadnutia Druhého Vatikánskeho koncilu v rokoch 1962 – 1963 bol Dospiva zodpovedný

za agentúrnu prácu v prostredí delegácie biskupov z Československa a riadil v tejto súvislosti piatich agentov. Jedným z nich bol agent s krycím menami „HRADNÝ“ a „DUNAJSKÝ“, za ktorými sa skrýval Elemír Filo.⁷⁴ Elemír Filo urobil v období režimu závažnú kariéru: bol členom Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, neskôr Združenia katolíckych duchovných Pacem in Terris, bol aktívny v Berlínskej konferencii európskych katolíkov

(*Berliner Konferenz katholischer Christen aus europäischen Staaten*) – organizácii založenej východonemeckou komunistickou tajnou službou Stasi s cieľom propagandistického ovplyvňovania katolíkov na Západe⁷⁵ – neskôr sa stal tajomníkom Biskupského úradu v Nitre, generálnym riaditeľom Ústrednej charity na Slovensku a napokon kanonikom Nitrianskej sídelnej kapituly. Počas koncilu sprevádzal administrátora nitrianskej diecézy, biskupa Eduarda Nécseya. Dospiva vlastnú agentúrnu činnosť počas koncilu hodnotil tak, že sa mu podarilo získať zaujímavé poznatky k vatikánskej politike, k situácii v prostredí Svätej stolice a k činnosti kňazskej emigrácie a v tomto zmysle podal niekoľko návrhov tzv. agentúrnych opatrení – zväčša šlo o rôzne dezinformačné a propagandistické kampane s cieľom poškodiť slovenský katolícky exil.⁷⁶ Jednu z hlavných úloh, ktorou bola rímska rezidentúra poverená s cieľom preniknutia do prostredia vatikánskeho Štátneho sekretariátu a niektorých významnejších Kongregácií, sa však Dospivovi splniť nepodarilo. V niektorých prípadoch zaráža aj jeho neznalosť pomerov v exile, keď cirkevného právnika – experta na kánonické právo, univerzitného profesora a františkánskeho pátra Daniela Faltina, ktorý pôsobil ako asistent sekretára Kongregácie pre východné cirkvi, označil ako „českého kňaza“. V exile bol na pátra Faltina istú dobu nasadený agent s krycím menom „JIŘÍ“.⁷⁷

72 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzväzok 4-4, 31. odbor, I. Správa FMV, Kotva – zpráva o činnosti na rezidentuře Řím, 17. 4. 1972, s. 121.

73 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzväzok 4-4, I. S FMV, Mjr. Miloš Dospiva – pracovní hodnocení z pobytu v zahraničí, 25. 5. 1972, s. 146.

74 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzväzok 2-4, III. odbor, Závěrečná zpráva z pobytu s. Kotvy v zahraničí, 9. 8. 1963, s. 40.

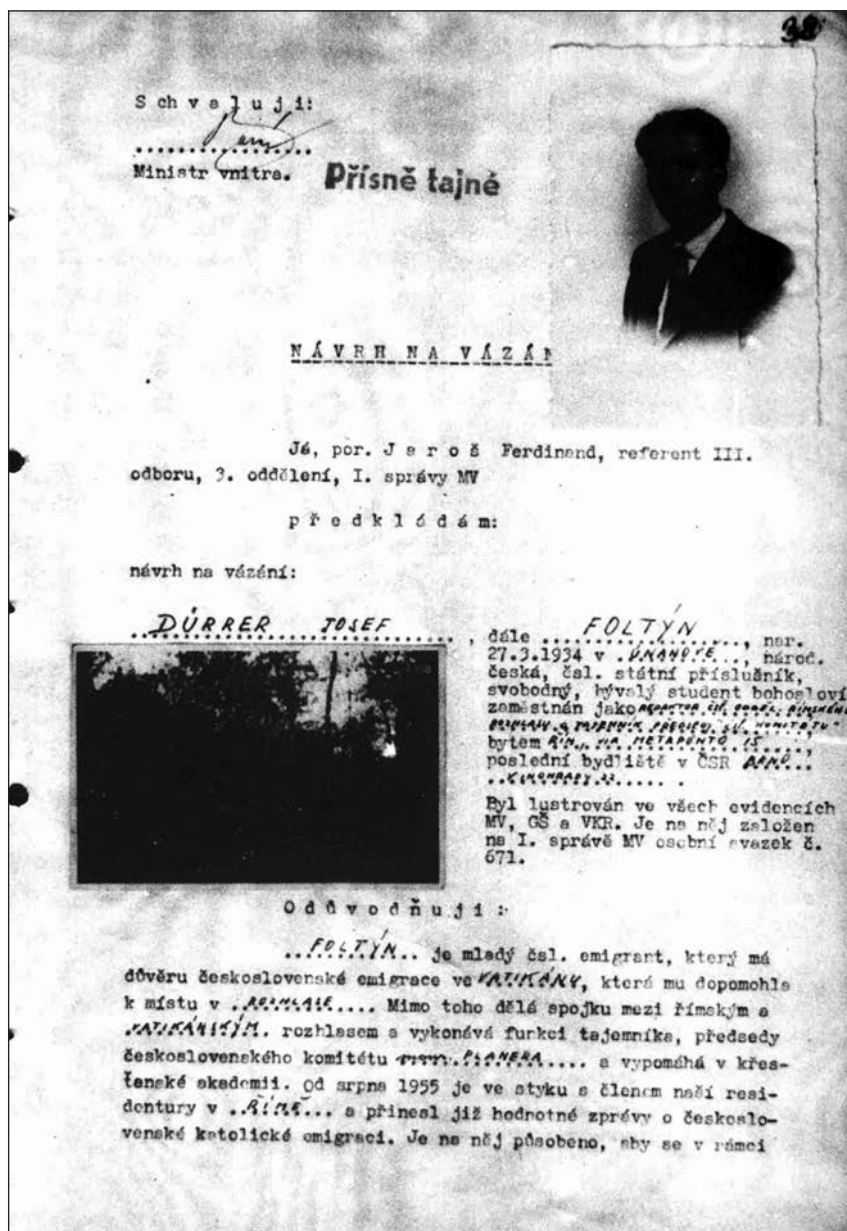
75 Pozri bližšie KRUMINA-KONKOVA, Solveiga. Вербовка агентов КГБ в Римско-католической и лютеранской церквях Латвийской ССР (обзор и примеры). *Электронный научно-образовательный журнал «История»*, roč. 13, 2022, č. 6 (116), odstavec 24 [online]. [cit. 2024-09-02]. Dostupné na: <https://history.jes.su/s207987840021873-9-1/>

76 ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzväzok 2-4, III. odbor, Závěrečná zpráva z pobytu s. Kotvy v zahraničí, 9. 8. 1963, s. 48.

77 O agentovi „JIŘÍ“ zatiaľ nie sú známe bližšie poznatky. ABS Kanice, f. Hlavní správa rozviedky SNB - svazky, reg. č. 38541, podzväzok 2-4, Objekty po linii Vatikánu, 6. 8. 1962, s. 38.

AGENTI ČESKOSLOVENSKEJ ROZVIEDKY Z RADOV BÝVALÝCH BOHOSLOVCOV A KATOLÍCKEHO KLÉRU

Vyhľadanie a nasadenie vhodných osôb z radov bývalých bohoslovcov s nedokončeným štúdiom teológie a ich infiltrácia do prostredia vatikánskych inštitúcií a exilu tvorili jednu z hlavných úloh rozviedky. V 50. rokoch bol informátorom rímskej rezidentúry bývalý študent teológie Josef Dürrer s krycím menom „FOLTÝN“, pôvodom z obce Únanov na Južnej Morave (nar. 1934), ktorému sa po úteku do Rakúska v roku 1952 podarilo s pomocou českých kňazov v exile zapísať do prvého ročníka Lateránskeho Atenea (neskôr Lateránskej univerzity). Pred útekem spolupracoval s Krajskou správou Štátnej bezpečnosti v Brne, jeho správy však boli hodnotené ako kontroverzné.⁷⁸ Štúdium teológie nedokončil, ale podarilo sa mu získať dôveru Mons. Františka Plannera, ekonóma (neskôr rektora) Nepomucena, vedúceho Československého komitétu (*Comitato Cecoslovacco*) pre utečencov pri Pápežskom pomocnom diele a tajomníka českej Kresťanskej akadémie v Ríme, ktorá sa dlhodobo nachádzala v hľadácku ŠtB. Mons. Planner pomohol Dürrovi získať zamestnanie v českej redakcii talianskeho štátneho rozhlasu RAI (*Radio Audizioni Italiane*). Dürrer začal tiež pôsobiť ako tajomník Československého komitétu, vypomáhal v Kresťanskej akadémii a pohyboval sa v prostredí českého vysielania Vatikánskeho rozhlasu. Disponoval kontaktmi na slovenský exil v Ríme, najmä na redaktorov slovenského vysielania RAI. V správach pre rímsku rezidentúru o nich písal, že „*jsou fašistického zaměření a separatisté*“.⁷⁹ Slovenské vysielanie RAI začalo na Vianoce

Agent s krycím menom „FOLTÝN“ (Zdroj: A ÚPN)

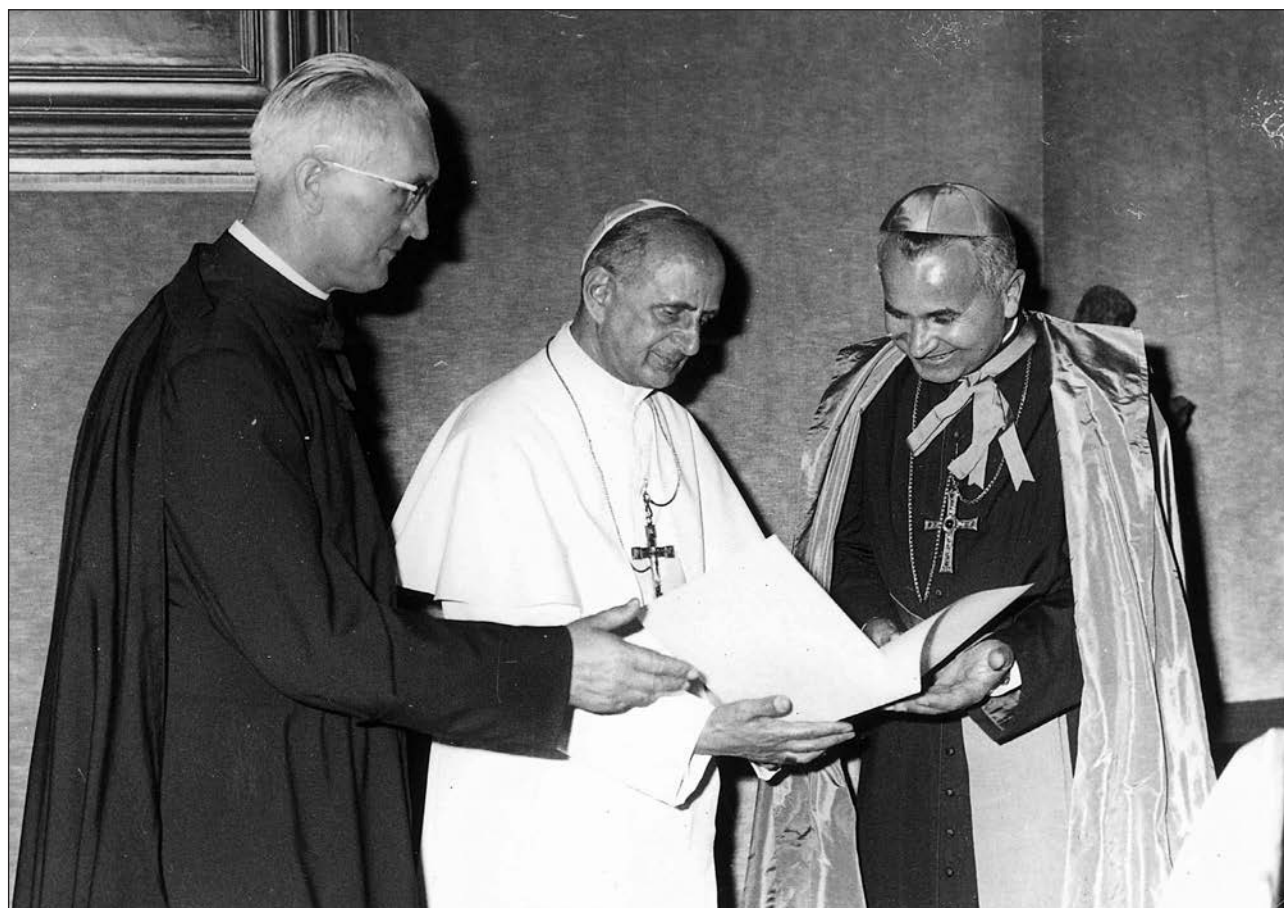
1948 vianočným príhovorom Karola Sidora, ktorý pomocou dobrých kontaktov na talianske vládne miesta stál pri jeho zrode.⁸⁰ Agent „FOLTÝN“ podával agentúrne správy o povojnovom exulantovi Kolomanovi Murgašovi,

novinárovi a redaktorovi RAI a predsedovi talianskej odbočky Slovenskej národnej rady v zahraničí, ktorého prastrýko bol vynálezca bezdrôtového telegrafu Jozef Murgaš. V roku 1962 odišiel Koloman Murgaš pracovať ako

78 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 40671/000 („Nepřátelská emigrace, 1950 – 1963, agent Foltýn“), 23. 9. 1955, Návrh na vázání, s. 41.

79 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 40671/000 („Nepřátelská emigrace, 1950 – 1963, agent Foltýn“), Durrer, s. 188, (nedatovaný záznam, pravdepodobne august 1955).

80 Pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Bratislava, Rím: Slovenský historický ústav v Ríme, 2019, s. 160 – 161.

Pápež Pavol VI. spolu s Antonom Botekom a Pavlom Hnilicom (Zdroj: Archív biskupa Pavla Hnilicu)

redaktor do západonemeckého rozhlasu Deutsche Welle.⁸¹ Agent „FOLTÝN“ ho charakterizoval termínmi ako „nepriateľ čechoslovakizmu“ a „extrémni pravičák“, ktorý sa mal v slovenskom vysielaní RAI ostro vyhradzovať voči Čechom.⁸² V správach sa zmieňoval aj o Jozefovi Martinkovi, redaktorovi RAI, Zoltánovi Zacharovi, bývalom diplomatickom kuriérovi československého vyslanectva pri talianskej vláde, Antonovi Botekovi, vedúcemu Slovenského katolíckeho ústredia a neformálnej hlavy slovenského exilu v Ríme a Zvonimírovi Chrumkovi, bývalom úradníkoví ministerstva zahraničného obchodu.⁸³ V júli 1955 došlo k prvému

kontaktu s pracovníkom rímskej rezidentúry, pre ktorú začal donášať na český a slovenský exil v Ríme. Spolupráca medzi ním a rímskou rezidentúrou však netrvala dlho, pretože po jeho odhalení musel v lete 1956 narýchlo opustiť Taliansko a usadiť sa v Chile.⁸⁴

Existovali aj prípady, keď sa československá Štátna bezpečnosť pokúšala naverbovať kňazov vhodných na „vysadenie do prostredia Vatikánu“, pričom samotný zámer ich vyslania sa z rôznych príčin nerealizoval. V tejto súvislosti stojí za zmienku prípad kaplána v Kežmarku Jozefa Vrbovského, odsúdeného v procese s biskupom Vojtaššákom, ktorého Krajská správa

ŠtB Košice naverbovala v roku 1954 s tým, že bude vyslaný do zahraničia. Zámer sa neuskutočnil, pretože Vrbovský nebol ochotný spolupracovať.⁸⁵ Medzi najznámejšie prípady pripravovaného, ale nerealizovaného vysadenia agenta patrí prípad Rudolfa Šestáka, absolventa Russica a jedného zo zakladateľov a vedúcich organizátorov spoločenstva Rodina, za čo bol v roku 1953 odsúdený na 23 rokov odňatia slobody. Počas výkonu trestu začal pod krycím menom „FAKTOR“ spolupracovať s ŠtB a donášať na svojich spoluväzňov; dokonca sa neštítal vyzradiť spovedné tajomstvo. V roku 1956 bol vytypovaný ako „vhodný

81 Viac k životopisu K. Murgaša pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 159 – 170.

82 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 40671/020 („Nepriateľská emigrace, 1950 – 1963“), Murgaš, Koloman (agentúrna správa „FOLTÝNA“), s. 85.

83 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 40671/020 („Nepriateľská emigrace, 1950 – 1963“), Murgaš, Koloman (agentúrna správa „FOLTÝNA“), s. 86 – 89.

84 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 40671/000 („Nepriateľská emigrace, 1950 – 1963, agent Foltýn“), Akce „Foltýn“ – technický úkon, 12. 1. 1961.

85 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 10442/345 („Rozpracování typu po linii objektu Vatikánu).

typ po línii Vatikánu“.⁸⁶ Návrh na tzv. rozviedne využitie, čiže jeho nasadenie ako agenta I. správy ministerstva vnútra, bol schválený ministrom vnútra Rudolfom Barákom.⁸⁷ Na základe ministrovho rozhodnutia bol Šesták kvôli údajne zlému zdravotnému stavu prepustený z väznice v Žiline. Na slobode mal nadviazať písomný kontakt so Svätou stolicou a vysvetliť príslušným cirkevným autoritám, že ako katolícky kňaz vstúpil počas výkonu trestu do manželského stavu civilným sobášom, čo však z hľadiska Katolíckej cirkvi nepredstavovalo právoplatné manželstvo. Uzavretím civilného sobáša mal presvedčiť štátne orgány ministerstva vnútra, že sa naoko rozíšiel s Cirkvou; v skutočnosti však mal naďalej pracovať v jej prospech.⁸⁸ Počas liečenia údajnej nervovej choroby bol Šesták inštruovaný, aby nadviazal kontakt so slovenským exilom v Ríme, získal dôveru zakladateľa a prvého rektora Russica Vendelína Javorku, ktorý sa po dlhoročnom žalári v sovietskych gulagoch v roku 1955 fyzicky vyčerpaný a poloslepý vrátil na Slovensko. V rámci nových úloh mal Šesták postupne prejsť do ilegality a následne byť vyslaný do zahraničia. Kvôli rastúcej nedôvere na strane slovenských jezuitov a samotného pátra Javorku,

ako aj porušeniu zásad konšpirácie, keď sa aj jeho manželka dozvedela, že je konfidentom ŠtB, Šesták napokon do zahraničia vyslaný nebol. Uvažovalo sa ešte o využití jeho prípadu na usporiadanie tlačovej konferencie ako propagandistickej akcie režimu proti cirkvi a exilu.⁸⁹

PAVOL HNILICA V HEADÁČIKU RÍMSKEJ REZIDENTÚRY

Medzi dôležité úlohy rímskej rezidentúry patrilo sledovanie slovenského katolíckeho exilu v Taliansku. Z objektívnych zväzkov vyplýva, že záujem sa sústredil najmä na činnosť Pavla Hnilicu, prvého tajne vysväteného biskupa tzv. jezuitskej línie, ktorý po dramatickom úteku cez ostnatý drôt a po krátkom pobyte v Rakúsku v septembri 1952 prišiel do Ríma. Zohral kľúčovú rolu v oboznámení Svätej stolice a svetovej verejnosti o komunistických zločinoch páchaných na Katolíckej cirkvi a veriacich na Slovensku.⁹⁰ Po trpezlivom vysvetľovaní, ako aj na základe jeho správy, dokázal prekonať spočiatku rezervovaný postoj Svätej stolice a samotného pápeža Pia XII. k tajným biskupským vysviackam, v dôsledku čoho Pius XII. udelil katolíckej cirkvi na Slovensku mimoriadne fakulty, ktoré legitimizovali pôsobenie tajnej cirkvi

a zostali v platnosti až do pádu režimu v roku 1989.⁹¹ Hnilica tiež navrhoval cirkevným autoritám založiť v Ríme centrum, ktoré by sa venovalo otázkam komunizmu a prenasledovanej Cirkvi za železnou oponou, upozorňovalo západný svet na perzekúcie a hľadalo prostriedky, ako tomu zabrániť. Pius XII. prijal Hnilicov návrh a v roku 1954 založil Výbor pre štúdium umlčanej cirkvi (*Comitato di studi per la Chiesa del silenzio*), na čele ktorého stál poľský arcibiskup v exile Józef F. Gawlina a Hnilica sa stal tajomníkom.⁹² Hnilica neskôr založil duchovné mariologické spoločenstvo *Pro Deo et Fratibus – Figli di Maria*, patrilo k blízkym spolupracovníkom pápežov Pavla VI. a Jána Pavla II. a tiež medzi najprominentnejších slovenských exulantov v období studenej vojny.⁹³ Z tohto dôvodu sa nepretržite nachádzal v headáčíku československej Štátnej bezpečnosti, ktorá monitorovala jeho aktivity najmä v období rokov 1964 až 1974.⁹⁴

Poznatky o aktivitách biskupa Hnilicu získavala rímska rezidentúra prostredníctvom agentky Ingeborg Mašatovej (v roku 1970 sa vydala za talianskeho občana a prijala priezvisko Casavecchia) s krycím menom „MÁŘA“,⁹⁵ dcéry dlhoročného agenta rozviedky Ernesta Mašata („CÁKA“),

86 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 10442/300 („Čs. občan – proniknutí do objektu Vatikán“), Vhodný typ po línii Vatikánu, 27. 1. 1956, s. 11.

87 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 10442/300 („Čs. občan – proniknutí do objektu Vatikán“), Plán práce do Akce „FAKTOR“, 12. 4. 1956, s. 524.

88 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 10442/300 („Čs. občan – proniknutí do objektu Vatikán“), Šesták, Rudolf – zpráva, 26. 2. 1959, s. 517.

89 A ÚPN BA, I. S ZNB, reg. č. 10442/300 („Čs. občan – proniknutí do objektu Vatikán“), Akce Šesták, 6. 11. 1958, s. 473.

90 K Hnilicovi pozri bližšie LIPTÁK, Pavol Benedict, ed. *S odvahou a pokorou. Osobnosť a dielo biskupa Pavla M. Hnilicu SJ (1921 – 2006)*. Bratislava: Post Scriptum, 2022. Pozri tiež Hnilicovu správu o situácii cirkvi na Slovensku, ktorá vyšla pod pseudonymom MICHEL, A. *La lutte du Communisme athée contre l'Église dans un pays d'Europe Centrale*. Bola preložená do deviatich jazykov pod titulom *Religious Problems in a Country Under Communist Rule*. V slovenčine vyšla až po páde komunizmu. MICHEL, A. [P. M. Hnilica SJ]. *Náboženské problémy v krajine ovládanej komunistami*. VNUK, František, ed. Trnava: Dobrá kniha, 2006. Pozri tiež Hnilicovu správu pre generála jezuitov Antona Prešerena z januára 1952, v ktorej opisuje a vysvetľuje okolnosti tajnej vysviacky ako aj úteku za hranice v novembri 1951. Archivum Romanum Societas Iesu (ARSI), f. Nuova Compagnia, Provincia Slovaciae (Archivum Delegati P. Preseren), fascikel 1401, varia, p. Hnilica.

91 HRABOVEC, Emília. Pavol M. Hnilica a Svätá stolica. In: LIPTÁK, P. B., ed. *S odvahou a pokorou*, s. 57 – 58.

92 KŁAKUS, Michał. The Anti-communist Crusade of Archbishop Józef Gawlina. *Nuova Storia Contemporanea*, roč. 21, 2022, č. 2, s. 109 – 132.

93 HRABOVEC, Emília. Bischof Pavol Hnilica und der Heilige Stuhl. *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, roč. V, 2019, č. 1 – 2, s. 36 – 78.

94 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Pozri tiež KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Pavol M. Hnilica očami Štátnej bezpečnosti. In: LIPTÁK, P. B., ed. *S odvahou a pokorou*, s. 147 – 171.

95 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 45074/000. Agentúrny zväzok na Ingeborg Mašatovú bol zavedený 31. 8. 1966. Väčšina spisov bola začiatkom decembra 1989 skartovaná. V rámci agentúry bola vyťažovaná aj na svojho otca.

infiltrovaného do prostredia slovenského exilu v Západnom Nemecku.⁹⁶ Jeho dcéra pracovala od leta 1967 ako sekretárka biskupa Hnilicu v jeho sídle na Via Monte Santo v širšom centre Ríma, dostala sa teda do bezprostrednej blízkosti biskupa Hnilicu a mala prístup k biskupovým písomným dokumentom. V úlohe agentky sa ocitla od augusta 1966 a inštrukcie dostávala prostredníctvom pracovníkov rímskej rezidentúry.⁹⁷ V tejto súvislosti vypracovala centrála rozviedky v Prahe koncom novembra 1969 plán úloh, ktoré sa mali zamerať na „špionážne stredisko“ biskupa Hnilicu, v nasledovnom znení: „Vatikánske špionážní stredisko v Ríme (slovenské), vedené biskupom Hnilicou, aktívne pracuje proti ČSSR. Osoba Hnilici bude nadále obsazena agentem MÁŘA, konkrétní úkoly k uvedenému objektu byly již zaslány rezidentuře.“⁹⁸ Agentka „MÁŘA“ podávala správy o kontaktoch biskupa Hnilicu na Slovensko, ako aj o zasielaní zaujímavého materiálu zo Slovenska a jeho použití pre informovanie Svätej stolice o situácii v katolíckej cirkvi. Rezidentúre poskytla množstvo autentických materiálov a dokumentov Hnilicovho sekretariátu, ktoré sa týkali československo-vatikánskych rokovaní. Dokumenty československá strana zneužila

na útoky proti slovenskému exilu počas spomenutých rokovaní. Rímska rezidentúra prostredníctvom vlastných rezidentov evidentne zasahovala aj do priebehu samotných rokovaní, pričom jedna z požiadaviek, ktorú československí účastníci rokovaní nastolili, sa týkala obmedzenia činnosti biskupa Hnilicu,⁹⁹ čo sa začiatkom 70. rokov pražskému režimu podarilo. Biskup Hnilica prestal zohrávať aktívnu úlohu smerom k Svätej stolici, odmietol sa však natrvalo vysťahovať z Ríma.

Biskup Hnilica si Ingeborg Mašatovú očividne obľúbil, dokonca jej zveril do starostlivosti svoju matku Katarínu Hnilicovú, ktorá kvôli uvoľneným pomerom smela v roku 1968 vycestovať do Talianska. Inštrukcie rezidentúry vyzneli v tom zmysle, aby sa agentka snažila priateľský pomer medzi matkou a biskupom sústavne narúšať poukazovaním na údaje nepriateľský postoj biskupa k Československu, čo jednoducho nebola pravda, pretože biskup nadovšetko miloval svoju vlasť. O úspešnú spoluprácu medzi ňou a ŠtB sa v nemalej miere zaslúžil aj jej vlastný otec, ktorý dcéru presvedčil o pozitívach spolupráce s československou rozviedkou. Ernest Mašat bol agentom v službách rozviedky vyše dvoch desaťročí, od roku 1958 až do

svojej smrti v roku 1980.¹⁰⁰ Rímska rezidentúra mala tiež na starosti zasielanie slovenskej exilovej tlače, ktorú vydával SÚSCM v Ríme, najmä katolíckeho periodika *Hlasy z Ríma*, do ústredia rozviedky v Prahe.¹⁰¹

ANTON BOTEK A ŠTB

Medzi ďalšie osobnosti slovenského katolíckeho exilu v Ríme, o ktoré československá rozviedka prejavovala prvoradý záujem, patrila Anton Botek, jedna z kľúčových postáv slovenského katolicizmu v druhej polovici 20. storočia. Štátna bezpečnosť Boteka vo všeobecnosti považovala za jedného „z najreakčnejších a najostrejších voči Československu zameraných emigrantov“.¹⁰² Mimoriadne úspešný riaditeľ Ústrednej katolíckej kancelárie – dôležitého nástroja modernej evanjelizácie, ktorá v rokoch 1945 – 1948 fungovala ako ústredná kancelária biskupského zboru,¹⁰³ po vyše dvojročných pobytoch vo väzniciach a koncentračných táborech¹⁰⁴ ušiel za dramatických okolností cez ostnatý drôt československej štátnej hranice a na jeseň 1951 prišiel do Ríma.¹⁰⁵ Tu ako prirodzená autorita prevzal vedenie novovzniknutého Slovenského katolíckeho ústredia, ktoré nadväzovalo na činnosť československým komunistickým režimom

96 Štátnobezpečnostný materiál ohľadom činnosti Mašata je uložený v obsiahlom zväzku s niekoľkými podväzkami. A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 41768 (mikrofiš). Mašatova činnosť v rámci rozviedky v rokoch 1958 – 1980 dodnes nebola podrobne spracovaná. Existujú len čiastkové poznatky k jeho činnosti. Pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Exilové aktivity Krištofa Greinera v Západnom Nemecku pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 244 – 263. Pozri tiež MEDVECKÝ, Matej, SIVOŠ, Jeruš. Slovenská politická emigrácia v činnosti Štátnej bezpečnosti. *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 105.

97 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Operatívni dopis, 24. 4. 1969, s. 71; Organizační dopis, 19. 6. 1969, s. 82.

98 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Plán rozpracování objektu, 26. 11. 1969, s. 107.

99 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Zásilka č. 4/71, Jednání ČSSR – Vatikán, sdělení, 5. 3. 1971, s. 169.

100 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 45074/000, Memorandum (MÁŘA), 31. 5. 1968, s. 9 – 12.

101 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 81148/000, Operatívni dopis – zaslání emigrantských časopisů, 2. 4. 1971, s. 173.

102 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, a. č. S-384/1, *Dôvodová správa k zrušeniu pozorovacieho zväzku „ŠTVÁČ“*, č. 10737, 18. 4. 1973, s. 50.

103 K histórii Ústrednej katolíckej kancelárie (ÚKK), pozri bližšie PETRANSKÝ, Ivan A. *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí*. Martin: Matica slovenská, 2020, s. 198 – 204. Do ÚKK bola začlenená aj Katolícka tlačová kancelária.

104 Negatívne zážitky z čias žalárovania opísal v spomienkach, ktoré vychádzali na pokračovanie v mesačníku *Hlasy z Ríma*. Knižne vyšli v r. 2011. Pozri BOTEK, Anton. *Svit kríža za mrežami. Z denníka väzneného kňaza*. Bratislava: Post Scriptum, 2011.

105 Vatikánsky Štátny sekretariát bol o prenasledovaní Antona Boteka komunistickým režimom informovaný. Keď sa do Vatikánu dostala na jeseň 1950 po nemecky napísaná správa *Die neuesten Ereignisse in der Slowakei* zo dňa 12. 8. 1950, ktorú sprostredkoval zamestnanec Rakúskeho generálneho konzulátu v Bratislave Karl Rajnoch, písalo sa v nej aj o osudoch Boteka, ktorý bol po likvidácii ÚKK zatknutý a väznený. ASRS, AA.EE.SS., Pontificio Pio XII, Parte Seconda (1949 – 1958), Cecoslovacchia, posizione 278, fascikel 17, Vienna – Nunziatura Apostolica: trasmette uno scritto relativo alla condizioni della Chiesa Cattolica in Cecoslovacchia, nel quale, tra l'altro, e riportata notizia di Radio Madrid circa il Rev. Antonio Botek, 1950.

zlikvidovanej Ústrednej katolíckej kancelárie. Rozhľadený a skúsený Botek požíval dôveru Svätej stolice, ktorá ho svojho času považovala za jedného z kandidátov na biskupstvo,¹⁰⁶ a v roku 1952 ho vymenovala za prvého slovenského delegáta v Najvyššej rade pre emigráciu pôsobiacej pri Konzistoriálnej kongregácii (v súčasnosti Kongregácia pre biskupov). V prostredí Rímskej kúrie sa vysoko hodnotila aj Botekova redaktorská práca v úlohe šéfredaktora slovenského katolíckeho exilového časopisu *Hlasy z Ríma* a v správach prvej sekcie Štátneho sekretariátu sa o ňom písalo ako o kňazovi s najlepšimi odporúčaniami. Oceňovala sa tiež jeho línia pastoračnej práce bez politicko-nacionalistických tendencií, ktorú presadzoval voči slovenským kňazom v rímskom exile.¹⁰⁷ Po prijatí apoštolskej konštitúcie *Exsul familia* v auguste 1952 bol poverený budovaním slovenských katolíckych misií vo svete. Botekovu činnosť všestranne podporoval aj generálny predstavený piaristického rádu, páter Vincent Tomek, pôvodcom zo Slovenska.¹⁰⁸ V roku 1957 Botek emigroval do Kanady, kde organizoval náboženský život a tlačový apoštolát, o desať rokov neskôr sa vrátil späť do Ríma. V rokoch 1967 – 1968 pôsobil ako vedúci slovenského oddelenia Medzinárodnej charity vo Viedni (*Charitas Internationalis*), ktorá ako

súčasť charitatívnej organizácie *Kirche in Not/Ostpriesterhilfe* založenej legendárnym holandským premonštrátom Werenfriedom van Straatenom mala na starosti kontakty s katolíckou cirkvou na Slovensku, pašovanie náboženskej literatúry a všestrannú pomoc prenasledovanej cirkvi. Viedenské pôsobenie Antona Boteka bolo dôvodom na zavedenie pozorovacieho zväzku Krajskou správou Zboru národnej bezpečnosti Bratislava s krycím názvom „ŠTVÁČ“, ktorý Krajská správa viedla v rokoch 1967 – 1973.¹⁰⁹ Z krycieho názvu zväzku vyplýva, že Štátna bezpečnosť bola presvedčená o tom, že Anton Botek mal „štvafť proti Československu“.

Ešte počas Botekovho rímskeho pobytu na neho donášal už spomínaný agent Josef Dürrer inštruovaný rímskou rezidentúrou. Zachovala sa však len jedna správa, v ktorej agent slovenského kňaza obvinil z nenávisťi voči Čechom. Toto nepravdivé obvinenie sa vzťahovalo na ubytovanie Boteka v českom kolégiu Nepomucenum, na ktoré mal ako slovenský kňaz úplné právo, keďže kolégium bolo po komunistickom prevrate v Československu z veľkej časti financované americko-slovenskými katolíckymi organizáciami.¹¹⁰ Botek mal tiež požadovať pridelenie viacerých miestností pre slovenských kňazov, ktorí nemali v Ríme vlastnú strechu nad hlavou. Podľa správy

agenta to však vyvolalo rozbroje. Rektor kolégia Josef Bezdíček požiadavku prijal s nevôľou a mal sa ohradiť voči tendenciám slovenských kňazov slovami „*chtějí bojovat v československé koleji proti Československu*“.¹¹¹ Správa agenta s krycím menom „FOLTÝN“ sa preto nezakladala na pravde a slúžila na diskreditáciu Boteka.

V polovici 50. rokov Krajská správa ministerstva vnútra Bratislava zvažovala nasadiť na Boteka agenta s krycím menom „ALOJZ“, za ktorým sa skrýval rímskokatolícky kňaz Alojz Martinec.¹¹² Alojz Martinec v predmetnom období pôsobil ako správca farnosti v Dolnej Krupej a zároveň prednášal na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Krajskou správou ministerstva vnútra v Bratislave bol naverbovaný v roku 1952 s využitím kompromitujúceho materiálu z obdobia režimom organizovanej, schizmatickej Katolíckej akcie v roku 1949. V súvislosti s ľudovými vzburami, ktoré prežehmná Katolícka akcia vyvolala, malo dôjsť v mieste pôsobenia farára Martinca v Dolnej Krupej k prestrelke, počas ktorej bola jedna osoba usmrtená. Bližšie okolnosti nie sú známe, Štátna bezpečnosť však na základe udalosti donútila Alojza Martinca k spolupráci, pričom mal prekladať listy z hebrejčiny, ktorú dobre ovládal.¹¹³ Úvaha o jeho nasadení na

106 V jednej zo správ prvej sekcie vatikánskeho Štátneho sekretariátu sa v súvislosti s vydávaním periodika *Hlasy z Ríma* konštatovalo, že Anton Botek je dobre zapísaný ako biskupský kandidát. Vysoko sa oceňovalo aj samotné periodikum ako „*cenné a hodnotné*“. Prvé čísla časopisu v rokoch 1952 – 1953 vydalo vatikánske vydavateľstvo Tipografia Poliglotta Vaticana a malo imprimatur generálneho vikariátu. ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, pos. 287, fasc. 277, Periodico cattolico slovacco „*Hlasy z Ríma*“, 30. 1. 1953. Pozri tiež RYDLO, Jozef M. *Zaviate rozhovory. S novinármi slovenského exilu na stránkach Slovenských hlasov z Ríma*. Bratislava: Post Scriptum, 2024, s. 323 – 327.

107 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, pos. 287, fasc. 334, Domanda di sussidio del „*Centrum catholicorum slovacorum in exteris*“, 18. 12. 1952.

108 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Parte II, Cecoslovacchia, pos. 287, fasc. 358 – 364, Rev. P. Tomek, Superiore Generale degli Scolopi: circa assistenza religiosa agli slovacchi all'estero, 20. 6. 1952.

109 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, archívne číslo (ďalej a. č.) S-384/1. Zväzok bol vedený v období od 17. 11. 1967 do 24. 5. 1973.

110 Pozri Botekovu korešpondenciu uloženú v A PSÚSCM v Ríme za roky 1951 – 1954.

111 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10452 („*Emigr. centra poúnorové emigrace v Itálii*“, 1955 – 1960), P. Botek, Anton, 25. 2. 1956, s. 217.

112 Alojz Martinec (26. 8. 1917, Čierne Kľačany – 2. 3. 1996, Bratislava) vyštudoval teológiu na bohosloveckej fakulte v Bratislave, tu bol vysvätený za kňaza 26. 7. 1943. Pôsobil ako kaplán, neskôr správca farnosti v Dolnej Krupej a Novom Meste nad Váhom. Od r. 1953 prednášal na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte v Bratislave, kde sa habilitoval prácou zo Starého zákona. Od r. 1965 bol profesorom Starého zákona, biblických vied, neskôr aj archeológie a biblických jazykov. Od r. 1971 bol správcom Kostola Navštívenia Panny Márie (u milosrdných bratov).

113 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, KS MV Bratislava, spolupracovník Alojz – správa, 1. 6. 1955, s. 53 – 55.

Boteka vychádzala z predpokladu, že sa obidvaja duchovní navzájom poznali. Na základe bližších zistení bezpečnostných orgánov však bližší priateľský vzťah zo známosti, ktorá sa hodnotila ako vzťah „kňaza ku kňazovi“, nevyplýval. Z tohto dôvodu sa zámer možného nasadenia tohto agenta nerealizoval.¹¹⁴

Dôvodom Botekovho príchodu do Viedne v roku 1967 bola potreba charitatívnej práce, organizovanie zásielok náboženskej literatúry na Slovensko a napokon aj získavanie a prehľbovanie kontaktov so Slovenskom. Bolo to v čase, keď uvoľnenie politických pomerov v Československu umožnilo oveľa väčšiu slobodu cestovania a mnohých ďalších kontaktov ponad železnú oponu, ktoré sa týkali aj katolíckeho kléru a tajne vysvätených biskupov. Prvoradým cieľom ŠtB bolo pomocou hustej siete agentov, informátorov a dôverníkov monitorovať Botekove rozvetvené aktivity vo Viedni, kontrolovať jeho korešpondenciu s príbuznými na Slovensku a na základe získaných poznatkov vykonštruovať obvinenia a útoky publikované v prorežimovej tlači.

Útoky publikované v prorežimovej tlači sa objavili počas roka 1969 v tlačovom orgáne Komunistickej strany Slovenska *Pravda* a tlačovom orgáne Západoslovenského krajského výboru Komunistickej strany Slovenska *Hlas ľudu*. Súviseli s generálnym útokom režimu voči exilu, ktorý zahájil minister vnútra slovenskej vlády Egd Pepich na Ústrednom výbore Komunistickej strany Slovenska v júni 1969. V prejave prednesenom na výbore strany ostro zaútočil proti kňazskej emigrácii v Ríme, obvinil ju z vytvorenia „ideologického frontu proti marxizmu-leninizmu“, z pašovania „nelegálnej“, t. j. náboženskej literatúry, organizovania zájazdov, t. j. púťi, „reakčnými“ katolíckymi duchovnými, pričom cieľom

Zo Slovenska

Cez minulý rok sa objavilo v tlači na Slovensku viacej článkov o slovenských kňazoch v Ríme a zvlášť o Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda. Niektoré sa snažili objektívne informovať o našej práci, no boli aj také, čo obsahovali isté — mierne povedané — nepresné tvrdenia, ba i priame útoky. Najradšej by sme boli o týchto zjavoch mlčať, ale záujmy pravdy a dobrehého mena napadnutých nás nútia, aby sme na okraj niektorých takých článkov pripisali pár poznámok.

Prejav ministra Pepicha

Na júnovom zasadaní pléna Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska mal diskusný príspevok i minister vnútra SSR generál-major F. Pepich (*Pravda*, 10.6.1969). Hovoril o úlohách svojho ministerstva. Medzi ne patrí i zneskodenie činnosti antisocialistických a antisovietskych žilvov, ktoré sa «podarilo sčasti zatlačiť», avšak nie poraziť». Medzi takéto žilvy podľa min. Pepicha patria i mnohé zahraničné centrá, ktoré «vo svojich plánoch hľadajú vhodnú cestu k rozkladu stranického a štátneho aparátu, k zostreniu národnostných rozporov, k vytvoreniu nedôvery v politiku štátu a k zdiskreditovaniu orgánov štátneho aparátu. Tieto pokusy sa u nás skutočne prejavili. Ich cieľom bolo dosiahnuť rozklad socialistického zriadenia».

Minister Pepich potom pokračoval:

«Nejde v tomto prípade o nijaký dohad, ale o skutočné a dokázané fakty. Okrem oficiálnych rozviedkových organizácií kapitalistických štátov pracujú proti CSSR desiatky rôznych zoskupení, centier, organizácií a inštitúcií. Zložka štátnej bezpečnosti na Slovensku získala konkrétne poznatky najmenej o 32 takýchto zahraničných centrách. Pracovníci týchto organizácií a zoskupení pôsobia predovšetkým v oblasti ideológie, organizujú však priamo i podvrtnú činnosť. Veľkú aktivitu vyvíja Vatikán prostredníctvom početných skupín cirkevnej emigrácie zo Slovenska, ktorá je susedená okolo Ústavu Cyrila a Metoda v Ríme. Táto skupina priamo, ale aj prostredníctvom svojich pobočiek v Rakúsku a v Nemeckej spolkovej republike veľmi cielavedome a na masovej základni vytvára ideologický front proti marxizmu-leninizmu, proti socialistickému spoločenskému zriadeniu. Z Vatikánu sa na Slovensko dopravujú legálne i nelegálne rozličné písomnosti v slovenskom jazyku a sú rozširované medzi našimi občanmi. Emigranti vo Vatikáne cielavedome organizujú

Slovenský krst v Pretorii (Marián Michel' od Bardejova). Krstí msgr. Štefan Fogas, ktorý začiatkom januára opustil svoje bývalé pôsobisko a dňa 9. januára t.r. odletel z Ríma do Bagdadu. Božie požehnanie nech sprezdáva jeho prácu! — Pred odchodom do Iraku bol niekoľko dní hosťom Slov. ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

za pomoci reakčných kňazov i ďalších osôb na Slovensku zájazdy občanov do Ríma. Cieľom týchto zájazdov je predovšetkým ideologické vplyvanie na našich ľudí a v mnohých prípadoch cielavedomé vyťažovanie, zamerané na špiónážne ciele najmä v politickej oblasti».

Agenti, rozviedky, rezidenti

Pod týmto titulom písal Svetozár Hora v *Hlas ľudu* (23.8.1969):

«Rím sa stal jedným z miest, kde špiónážne rezidentúry priam vychrlili agentov, ktorých úlohou je loviť medzi emigrantmi ohotných spolupracovníkov. Je známe, že v Ríme (a vo Vatikáne zvlášť) pôsobia viacerí agenti špiónážnych rozviedok, maskovaní kňazskými rúchom. Niektorí sú tam už dávnejšie, iní prevažne ilegálnym spôsobom sa sem dostali začiatkom 50-tých rokov z obavy pred trestným stíhaním za nelegálnu činnosť. Grupujú sa okrem iného i v Slovenskom ústave Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý vedie emigrant Štefan Náhalka. Veľmi uvítali rozšírenie turistického ruchu medzi našou republikou a Talianskom. Zintenzívnili svoju činnosť po línií ľudácko-separatistických tendencií — zanášajú ideí politického katolicizmu do myslenia našich ľudí.

Nie je náhoda, že v čase augustových udalostí pricetoval z Ríma do Viedne emigrant dr. Botek, aby osobne získal informácie od utečencov zo

17

Časť článku z *Hlasov Ríma* reagujúca na správy zo slovenských periódik

(Zdroj: *Hlasy z Ríma*, 1970, č. 2, www.scriptum.cz)

zájazdov malo byť „cielavedomé vyťažovanie, zamerané na špiónážne ciele“.¹¹⁵ Útok mal pokračovanie v článku komunistického ideológa Svetozára Hory v denníku *Hlas ľudu*, v ktorom Hora notoricky obvinil slovenský exil v Ríme z „ľudácko-separatistických tendencií a zanášaní ideí politického katolicizmu do myslenia našich ľudí“.¹¹⁶

V článku spomenul aj samotného Boteka, o ktorom v rozpore s realitou tvrdil, že jeho hlavnou úlohou počas viedenského pobytu malo byť „vyťažovanie a ideologické ovplyvňovanie“ slovenských turistov s cieľom „premyslenej špiónáže“. Za najtvrdší útok sa v prostredí slovenského exilu vnímal článok Daniela Andrejčíka uverejnený

114 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, KS MV Bratislava, spolupracovník Alojz – správa, 1. 6. 1955, s. 53 – 55.

115 Pozri výťah z článku, ktorý uverejnila *Pravda* 10. 6. 1969. Zo Slovenska. *Hlasy z Ríma*, roč. 17, 1970, č. 2, s. 17.

116 Pozri výťah z článku, ktorý uverejnil *Hlas ľudu*, 23. 8. 1969. Zo Slovenska. *Hlasy z Ríma*, roč. 17, 1970, č. 2, s. 17 – 18.

9. decembra 1969 v *Pravde*. Autor článku tendenčne a sčasti nepravdivo opísal septembrovú cyrilskú púť do Večného mesta, ktorej sa zúčastnili americkí Slováci. Pri tejto príležitosti sa na sviatok Sedembolestnej Panny Márie uskutočnilo na pôde SÚSCM stretnutie slovenských kňazov v rímskom exile a delegácie Spolku sv. Vojtecha na čele s Mons. Jánom Pöstényim. Počas diskusie mali vraj slovenskí kňazi spolu s riaditeľom Spolku sv. Vojtecha kritizovať kňazov z prostredia ústavu pre neúspechy v rokovaní medzi Svätou stolicou a Prahou, neúnosný stav neobsadených biskupských stolcov či dokonca rozpustenie reholí a rádov.¹¹⁷ Na margo poloprávď autor spomínaného propagandistického článku použil vymyslený výrok Antona Boteka, ktorý mal vraj vo vyostrenej situácii zaznieť. Botek mal slovenských kňazov nabádať, aby sa vzbúrili proti československému režimu, čo jednoducho nebola pravda, pretože Botek, počas celého stretnutia neprehovoril.

Na základe spomínaného pozorovacieho zväzku vedeného na Antona Boteka s krycím názvom „ŠTVÁČ“ je možné identifikovať približne ôsmich tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti, ktorí boli na Boteka počas zahraničných ciest nasadení. To znamená, že sa s ním či už vo Viedni alebo v Ríme stretli, viedli s ním dlhší rozhovor, ktorý potom vo forme správy odovzdali príslušnému orgánu Štátnej bezpečnosti. Jedným z nich

bol notoricky známy agent s krycím menom „CHLADNÝ“, za ktorým sa skrýval profesor talianskeho jazyka a literatúry z Univerzity Komenského Mikuláš Pažitka.¹¹⁸ Do zahraničia cestoval pravidelne najmä v období normalizácie a často navštevoval SÚSCM v Ríme, ako aj biskupa Hnilicu a o stretnutiach podával správy.¹¹⁹ V októbri 1972 sa Pažitka na pôde SÚSCM stretol s biskupom Hnilicom a jeho bratom Jánom, Félixom Litvom, Vincentom Dančom, Michalom Lackom a Antonom Botekom. Podľa dochovanej správy označil Boteka ako „osobu zo všetkých kňazov-emigrantov najostrejšie zamieranú voči Československu“.¹²⁰ Situáciu v prostredí slovenského katolíckeho exilu v Ríme charakterizoval ako „rozporuplnú“, pričom umelo vyzdvihoval názorovú nejednotnosť medzi skupinou v okolí biskupa Hnilicu a SÚSCM, ktoré boli svojím spôsobom prirodzené a vyplývali z príliš rôznorodých aktivít biskupa Hnilicu známeho mimoriadnym apoštolským zanietím. Asi netreba zdôrazňovať, že údajné rozpory boli vodou na mlyn pre propagandistické akcie ŠtB a zneužívali sa aj počas československo-vatikánskych rokovaní. Botek sa mal počas rozhovoru s agentom Pažitkom sťažovať na stupňujúci ideologický tlak na Slovensku, v dôsledku ktorého boli opätovne umiestňovaní nedostatočne kvalifikovaní a zdiskreditovaní profesori na jedinú režimom prísne

kontrolovanú teologickú fakultu na Slovensku.¹²¹

Jedným z prvých tajných spolupracovníkov, ktorí podávali správy o Botekovom účinkovaní vo Viedni, bol František Šatura,¹²² brat jezuitu a profesora psychológie z teologickej fakulty Univerzity v Innsbrucku, Vladimíra Šaturu. Dochovala sa agentúrna správa, ktorá dokumentuje Šaturuov pobyt v Rakúsku v júli 1967, počas ktorého sa vo Viedni stretol aj s Botekom.¹²³ Stretnutie sa udialo v úradných miestnostiach charity v centre Viedne. Botek sa mal počas rozhovoru vyjadriť v tom zmysle, že sú v exile dobre informovaní o dianí na Slovensku, keďže odoberajú všetku relevantnú tlač vrátane týždenníka *Katolíckej noviny*. Ich činnosť však nebola orientovaná na riešenie politických otázok, ale sústredila sa na záchranu viery a zásobovanie slovenských veriacich náboženskou literatúrou. Z viedenskej charity sa distribuovali na Slovensko aj lieky, ktorých bol na Slovensku nedostatok a posielali sa tiež finančné dary. Svoju funkciu charakterizoval Botek ako dočasnú, pretože zastupoval pátra Stanislava Xavéra Číka, ktorý bol pre chorobu práceneschopný.¹²⁴

Ďalším tajným spolupracovníkom ŠtB, ktorý o stretnutí s Botekom vo Viedni podal správu, bol Jozef Vrablec, rímskokatolícky kňaz a dlhoročný správca farnosti Klátova Nová Ves, brat kňaza-emigranta a po páde komunizmu aj biskupa Štefana Vrableca. Jozef Vrablec bol registrovaný vo

117 Pozri výťah z článku Zo Slovenska. *Hlasy z Ríma*, roč. 17, 1970, č. 2, s. 18 – 19.

118 Mikuláš Pažitka (1918, Staré Hory – 2004, Bratislava) – študoval v Bratislave a Ríme, v rokoch 1952 – 1985 pôsobil ako univerzitný pedagóg na Katedre románskych jazykov Filozofickej fakulty UK, bol erudovaným prekladateľom talianskych klasických diel. Na Mikuláša Pažitku bol od 1. 11. 1962 vedený agentúrný zväzok s krycím názvom „CHLADNÝ“, ktorý bol ukončený 13. 1. 1988. Pozri A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 7980 (CHLADNÝ).

119 Pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Pavol M. Hnilica očami Štátnej bezpečnosti. In: LIPTÁK, S *odvahou a pokorou*, s. 166 – 170.

120 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Agentúrna správa č. 609/72, Msgr. ThDr. Anton Botek, pracovník Slovenského ústavu Cyrila a Metoda – správa, 6. 11. 1972, s. 45 – 47.

121 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Agentúrna správa č. 609/72, Msgr. ThDr. Anton Botek, pracovník Slovenského ústavu Cyrila a Metoda – správa, 6. 11. 1972, s. 45 – 47. Agentúrna správa sa orgánmi nijako nekomentovala, jej obsah bol len vzatý na vedomie.

122 F. Šatura bol v registračných protokoloch ŠtB vedený ako agent s krycím menom „PETER“ a „PAVOL“. Pozri bližšie A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, agentúrne zväzky, a. č. 58816.

123 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Agentúrna správa – slovenská emigrácia, činnosť, 15. 8. 1967, s. 4 – 8.

124 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Agentúrna správa – slovenská emigrácia, činnosť, 15. 8. 1967, s. 4 – 8.

Štefan Náhalka, Jozef Papin a Jozef Tomko (zľava doprava) na pôde Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme

(Zdroj: Archív Pápežského Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda)

zväzkoch ŠtB pod krycím menom „VERNÝ“.¹²⁵ S Botekom sa vo Viedni stretol na jeseň 1967 a stretnutie opísal ako srdečné, keďže sa navzájom poznali. Počas rozhovoru sa riešili témy ako aktuálna situácia cirkvi na Slovensku, pričom Botek sa zaujímal najmä o kolaborantské hnutie tzv. mierového duchovenstva, o ktorom sa vyjadril, že „je nebezpečné, keď kňazi organizujú niečo bez biskupa“.¹²⁶ Botek sa zaujímal aj o bohosloveckú fakultu v Bratislave a pýtal sa, či by nemohol na nej vyučovať aspoň jeden slovenský profesor v exile, keďže úroveň profesorského zboru mala byť podľa Botekových slov katastrofálna. Najúsmevnejšie pôsobí tá časť rozhovoru, kde sa agent „VERNÝ“ zaviazal, že o stretnutí sa nikomu

nezmieni, čo jednoducho nemohla byť pravda, keďže ihneď po návrate na Slovensko podal správu orgánom ŠtB. V úvode správy referoval, že spozoroval u Boteka obavy z možného sledovania československými tajnými službami.¹²⁷ Medzi ďalších agentov, ktorí na Boteka donášali, patrili Rudolf Jurík – agent s krycím menom „8. JANUÁR“, Štefan Varga – tajný spolupracovník s krycím menom „FYZIK“, redaktor týždenníka Strany slobody Štefan Kocian – agent s krycím menom „HOMER“, dlhodobo úkolovaný na slovenských kňazov v exile.¹²⁸

Anton Botek patril medzi osoby z radov kňazskej emigrácie, ktoré československý komunistický režim otvorene nenávidel. Dôsledkom bolo, že

Botek nikdy nezískal vstupné vízum, aby mohol na Slovensku navštíviť svojich príbuzných, i keď oň opakovane žiadal. V záverečnej správe k väzku s príznačným krycím názvom „ŠTVÁČ“ sa jeho činnosť na čele slovenského oddelenia Medzinárodnej charity vo Viedni charakterizovala ako „proti Československu zameraná podvratná činnosť“.¹²⁹ S veľkou nevoľou sa vnímalo zasielanie náboženskej literatúry a Botekove všestranné kontakty na Slovensko, a to aj v čase uvoľňovania politických pomerov v období Dubčekovej jari. Negatívne sa tiež vnímala jeho pomoc emigrantom, ktorí v jednej z najmohutnejších emigrantských vln po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 začali prúdiť na Západ.

125 A ÚPN BA, registračné protokoly, Jozef Vrabec, reg. č. 6268. Spolupráca bola ukončená 7. 12. 1989, následne bol agentúrny väzok zničený.

126 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Výpis z AZ od spolupracovníka „VERNÝ“, č. zv. 6268 ŠtB Topoľčany, 14. 11. 1967, s. 14 – 15.

127 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Výpis z AZ od spolupracovníka „VERNÝ“, č. zv. 6268 ŠtB Topoľčany, 14. 11. 1967, s. 14 – 15.

128 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 7991.

129 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 10737, Vyhodnotenie pozorovacieho väzku „ŠTVÁČ“, č. 10737, 22. 12. 1971, s. 39 – 41.

ŠTEFAN NÁHALKA A ŠTB

Ďalším emigrantom z radov kňazskej emigrácie v Ríme, ktorého československý komunistický režim otvorene nenávidel a robil všetko preto, aby jeho činnosť znemožnil, bol Štefan Náhalka. Náhalka vyštudoval v Ríme, dokonale teda ovládal taliansky jazyk a bol zrastený s rímskym prostredím. V po vojnovom období pôsobil vo funkcii tajomníka spišského biskupa Jána Vojtaššáka, istý čas bol aj tajným generálnym vikárom Spišskej diecézy, ktorého československá Štátna bezpečnosť nemohla takmer tri roky vypátrať. Po strastiplnom úteku ponad ostnatý drôt pricestoval v júli 1953 do Ríma a stal sa blízkym spolupracovníkom Boteka, a neskôr hlavou slovenskej katolíckej diaspóry.¹³⁰ V komunistickej tlači sa o Náhalke v súvislosti s jeho odchodom do exilu nepravdivo písalo ako o „emigrantovi, ktorý ušiel na Západ z obavy pred trestným stíhaním“ a jeho činnosť sa nálepkovala ako „*ľudácko-separatistická*“.¹³¹ Náhalka bol rovnako považovaný za hlavného predstaviteľa „*politického katolicizmu*“, mal sa usilovať o návrat Slovenského štátu a mal byť spolu s biskupom Hnilicom „*hlavnou prekážkou ďalšieho riešenia cirkevno-politických problémov na Slovensku*“.¹³²

V blízkosti Náhalku sa pohybovali prominentní agenti československej rozviedky nasadení do prostredia

Štefan Náhalka (Zdroj: Archív Pápežského Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda)

slovenského exilu.¹³³ Medzi najznámejších patrí Ernest Mašat s krycím menom „CÁKA“,¹³⁴ tajomník Ústavu Matúša Černáka v Mníchove, redaktor časopisu *Černákov odkaz*, člen Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov (ÚSKI). Mašat viedol s Náhalkom korešpondenciu a často navštevoval SÚSCM v Ríme. Bol inštruovaný viedenskou rezidentúrou a jeho spolupráca s ŠtB nebola v radoch slovenského exilu nikdy odhalená. Ďalším prominentným agentom bol Ivan Fiala, povoláním lekár. V zväzkoch ŠtB bol registrovaný od roku 1962 ako agent s krycím menom „ALBATROS“.¹³⁵ V októbri 1968

bol vyslaný do Západného Nemecka, usadil sa v Augsburgu, kde získal povolenie k vykonávaniu lekárskej praxe a pracoval ako zmluvný lekár istej nemeckej poisťovne. Koncom januára 1969 schválila I. správa Federálneho ministerstva vnútra návrh na dlhodobé vyslanie agenta Fialu s krycím menom „PROLÓG“ do zahraničia. Jeho činnosť bola na území Nemeckej spolkovej republiky zameraná na americkú rozviedku, Rádio Slobodná Európa a „*slovenskú separatistickú emigráciu*“.¹³⁶ Fialovi sa postupne podarilo vniknúť do najvýznamnejších inštitúcií slovenského exilu, stal sa členom Slovenského ústavu v Ríme a tajomníkom Svetového kongresu Slovákov pre Európu.¹³⁷ Podarilo sa mu získať priazeň čelných predstaviteľov exilu a s Náhalkom si dopisoval. Dôkazom úspešnej výzvednej činnosti je memorandum vypracované rozviedkou v januári 1977, v ktorom sa konštatovalo: „[Agent „PROLOG“] má dotyk na všetky funkcionáre SKS v USA, Kanade a Evrope. Stal sa rovněž členom Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Římě a jako laik se zúčastňuje zasedání SÚSCM a plní úkoly po linii Vatikánu.“¹³⁸

Štátna bezpečnosť viedla na Náhalku niekoľko zväzkov. Prvým zväzkom bol agentúrno-pátrací zväzok založený v roku 1954 v súvislosti

130 K základným životopisným údajom Štefana Náhalku pozri bližšie RYDLO, Jozef M. Náhalka, Štefan (heslo). In: PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, stípec 974.

131 Použitím primitívnych invektív sa vyznačoval najmä Svetozár Hora v *Hlase ľudu*, v článku z 23. 8. 1969, a tiež Daniel Andrejčík v článku v *Pravde* (9. 12. 1969), ktorý nepravdivo opísal stretnutie slovenských kňazov v SÚSCM pri príležitosti jubilea ústavu 15. 9. 1969. Prevzaté z rubriky Zo Slovenska. *Hlasy z Ríma*, roč. 19, 1970, č. 2, s. 17 – 19.

132 Podobne sa mal vyjadriť Daniel Andrejčík v článku Ostrie Slovenského ústavu Cyrila a Metoda namierené proti ČSSR uverejnenom v *Pravde* 5. 8. 1970. Pozri rubriku Zo Slovenska. *Hlas z Ríma*, roč. 19, 1970, č. 9, s. 18 – 19.

133 K pôsobeniu agentov v blízkosti Náhalku pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Štefan Náhalka a Svetový kongres Slovákov, 1970 – 1975. *Slovenský časopis historický*, roč. 4, 2024, č. 1, s. 199 – 202.

134 Pozri poznámku pod čiarou 96.

135 A ÚPN BA, f. Krajská správa ministerstva vnútra Bratislava, agentúrny zväzok „ALBATROS“, reg. č. 7488, arch. č. 8709.

136 A ÚPN BA, f. I. Správa MV, zv. č. 45148/011 (mikrofiš), Návrh na dlhodobé vyslanie do zahraničia, 29. 1. 1969.

137 Pozri tiež korešpondenciu Ivana Fialu s výkonným podpredsedom Svetového kongresu Slovákov Jozefom Kirschbaumom v rokoch 1973 – 1989. Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA BA), f. Jozef Kirschbaum, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 13, korešpondencia Kirschbaum – Fiala. Z korešpondencie vyplýva, že Fiala sa v prostredí SKS angažoval najmä v súvislosti so židovskou otázkou.

138 A ÚPN BA, f. I. Správa MV, zv. č. 45148/011 (mikrofiš), I. Správa FMV, odbor 31, Memorandum, 18. 1. 1977, s. 2 – 3.

s jeho útekom za hranice.¹³⁹ V decembri 1964 Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa ŠtB Bratislava založila na Náhaliku pozorovací zväzok s krycím názvom „LIPTÁK“. Ako dôvod pre zavedenie zväzku sa uvádzala Náhalikova údajná „nepriateľská činnosť proti Československu“ a jeho spolupráca s „ľudáckou emigráciou“.¹⁴⁰ Na základe rozhodnutia celoslovenskej porady krajských správ Štátnej bezpečnosti, ktorá sa konala v októbri 1967 k problematike slovenskej kňazskej emigrácie v Ríme (konkrétne sa spomínali mená ako Štefan Náhalika, Anton Botek, Pavol Hnilica a Michal Lacko), bolo rozhodnuté o prekvalifikovaní pôvodne pozorovacieho zväzku na osobný operatívny zväzok.¹⁴¹ Išlo o zväzok kontrarozviedneho charakteru a dôvodom prekvalifikovania boli početné kontakty Náhaliku na Slovensku cez slovenských pútnikov a turistov, ktorými sa mal usilovať o „ovplyvňovanie cirkevno-politickej situácie“ na Slovensku.¹⁴²

Československá rozviedka zbierala informácie o Náhalikovi prostredníctvom objektového zväzku s názvom „Československá emigrace v Itálii“.¹⁴³ V tejto súvislosti rozviedku zaujímali: „Spolupráce Náhaliky s [Kolomanom] Murgašem. Jakým kanálem dostávají zprávy ze Slovenska, přes koho udržují

ze Slovenskem styk. Odkud dostávají peníze na financování podvratné činnosti vůči ČSSR. Dostávají peníze ze Slovenské ligy v Americe? – Jaký mají styk s Madridem? (spolupráce slovenských separatistů s českými fašisty v madridském vysílání) [...] Podpora ze strany italské vlády. Jak úzké jsou vztahy separatistů s těmito místy. Dále je třeba zjistit, kdo z emigrantů je v místech v Africe, Asii a na Dálném Východě.“¹⁴⁴

Počas zasadání Druhého vatikánskeho koncilu v rokoch 1962 – 1965 na Náhaliku donášali tzv. vlasteneckí kňazi kolaborujúci s režimom v rámci Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, ktorí tvorili súčasť delegácie biskupov z Československa. Jedným z nich bol už spomínaný Elemír Filo, agent s krycím menami „HRADNÝ“ a „DUNAJSKÝ“, ktorý počas koncilu sprevádzal biskupa Eduarda Nécseyu. O Náhalikovi sa v jednej z agentúrnych správ vyjadril ako o „lišiakovi, diplomatovi, v prvom rade politicky orientovanom“, ktorý „všetko v slovenskej emigrácii organizuje“.¹⁴⁵

Ďalším notoricky známym kňazom kolaborujúcim s režimom bol kanonik Najsvätejšej Trojice v Bratislave Štefan Záreczky, ktorý počas zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu sprevádzal administrátora trnavskej diecézy, biskupa Ambróza

Lazíka. Jeho spolupráca s režimom bola v prostredí SÚSCM dostatočne známa a medzi ním a Náhalikom došlo k ostrej výmene názorov. Štefan Záreczky v úlohe agenta s krycím menami „VETERNÝ“ a „BUKOVÝ“ označoval v správach Náhaliku za „hlavného ideového vodcu slovenskej emigrácie vo Vatikáne“, pričom mal usmerňovať jej celkovú činnosť a požívať značný rešpekt a autoritu.¹⁴⁶ Náhalika považujúc členov sprievodu biskupov z Československa za konfidantov ŠtB, medzi ktorých patrila aj litoměřický kapitulný vikár Eduard Oliva, svojimi kontaktmi na Sekretariát koncilu, ako aj váhou svojej osobnosti docielil znemožnenie ich účasti na koncilových zasadnutiach a ich izoláciu. Stretnutia so slovenskými biskupmi, najmä s Nécseyom a Lazíkom, organizoval v ich neprítomnosti. Na ostrý protest Záreczkého, ktorý namietal, že stretnutie slovenských biskupov s kňazskou emigráciou 15. septembra 1964 v SÚSCM sa uskutočnilo bez sprievodu „vlasteneckých“ kňazov, Náhalika s veľkou dávkou humoru odpovedal, že tak urobil preto, aby sa sprievod nemusel stretnúť s osobami, ktoré sa doma na Slovensku považujú za nepriateľské a mať kvôli tomu nepríjemnosti.¹⁴⁷ Náhalika tiež ostro kritizoval čiastkovú dohodu medzi maďarskou vládou

139 V r. 1951 – 1953 žil Náhalika v ilegality v neustálom strachu pred odhalením orgánmi ŠtB. Časť z tohto obdobia, ako aj správy agentov, ktorí po ňom pátrali, sa nachádzajú vo zväzku H-503. Pozri ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503 („Akce LIPTÁK“). Pozri tiež LETZ, Róbert. Život Štefana Náhaliku v ilegality (1951 – 1953). *Paměť národa*, roč. 14, 2018, č. 4, s. 3 – 21.

140 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Rozhodnutí o zavedení poz. zväzku na Štefana Náhaliku, 19. 12. 1964, s. 1.

141 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Dôvodová správa o preradení pozorovacieho zväzku „LIPTÁK“, č. 9300 na osobný operatívny zväzok, 19. 12. 1967, s. 3 – 4. ŠtB viedla osobné zväzky proti osobám, ktoré podozrievala z „protištátnej činnosti“.

142 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Dôvodová správa o preradení pozorovacieho zväzku „LIPTÁK“, č. 9300 na osobný operatívny zväzok, 19. 12. 1967, s. 3 – 4.

143 A ÚPN BA, f. I Správa ZNB, reg. č. 10452 („Československá emigrace v Itálii“). Zväzok mapoval činnosť emigrácie v Taliansku v druhej polovici 50. rokov.

144 A ÚPN BA, f. I Správa ZNB, reg. č. 10452 („Československá emigrace v Itálii“), Úkoly k emigraci, 14. 1. 1961, s. 379.

145 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Výpis z agentúrnej správy od spoluprac. „HRADNÝ“, 25. 10. 1963, s. 10.

146 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Výpis z AZ od spoluprac. „VETERNÝ“, č. zv. 291, 24. 11. 1964, s. 98 – 99. Pozri tiež HROMJÁK, Ľuboslav. Štefan Náhalika v správach ŠtB. In: HROMJÁK, Ľuboslav, ed. *Mons. Štefan Náhalika. Prvý riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Zborník prednášok z konferencie k 35. výročiu jeho smrti*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2011, s. 36 – 58.

147 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Výpis z AZ od spoluprac. „VETERNÝ“, č. zv. 291, 24. 11. 1964, s. 98.

a Svätou stolicou z 15. septembra 1964 známu ako *modus vivendi*, na základe ktorej Pápežský maďarský inštitút v Ríme prešiel pod maďarskú vládu. Komunistická vláda v Budapešti do čela inštitútu dosadzovala výlučne konfidentov maďarskej štátnej bezpečnosti a donútila maďarskú kňazskú emigráciu k opusteniu pozícií.¹⁴⁸ Náhalka sa pred Záreczkým vyjadril, že slovenskí kňazi v exile budú robiť všetko preto, aby podobnej dohode medzi Svätou stolicou a pražskou vládou zabránili a nikdy nedovolia, aby SÚSCM prešiel pod patronát pražskej vlády.¹⁴⁹

Československý komunistický režim podnikal rôzne kroky, aby Štefana Náhaliku, ktorého považoval za „hlavného ideového vodcu slovenskej emigrácie vo Vatikáne“,¹⁵⁰ donútil k rezignácii. Keď pod vplyvom silného tlaku československej vlády, ktorá požiadavku na odstúpenie Náhaliku z funkcie rektora SÚSCM počas rokovania so Svätou stolicou sústavne nastoľovala, Náhalka napokon v roku 1973 kandidatúru na rektora ústavu neprijal a Praha si udalosť pripísala ako svoj veľký úspech v „boji so zradnou emigráciou“. Svedčí o tom aj fakt, že zväzok, ktorý na neho od roku 1964 viedla Krajská správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica pod krycím názvom „LIPTÁK“, bol v máji 1973 ukončený a následne uložený do archívu. V dôvodovej správe sa konštatovalo, že odchodom z vedenia ústavu mal Náhalka stratiť vedúce postavenie v slovenskej emigrácii, ako aj možnosti vykonávania „nepriateľskej činnosti“ proti Československu.¹⁵¹

Páter Michal Lacko v prítomnosti pápeža Jána XXIII.

(Zdroj: Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka)

148 Pozri bližšie HATOS, Pál. Eastern Policy – Western Roots: The Cultural Context of the Vatican's Ostpolitik. In: FEJÉRDY, A., ed. *The Vatican „Ostpolitik“ 1958 – 1978*, s. 19 – 21. Pozri tiež BOTTONI, Stefano. Nezvyčajný vzťah. Maďarská rozvedka a Vatikán 1961 – 1978. In: GRÚŇOVÁ, Alexandra, ed. *Aktivity NKVD/KGB a ich spolupráca s tajnými službami v strednej a východnej Európe 1945 – 1989. Zborník z medzinárodnej konferencie, Bratislava 14. – 16. 11. 2007*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 150 – 152.

149 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Výpis z AZ od spoluprac. „VETERNÝ“, č. zv. 291, 24. 11. 1964, s. 98 – 99.

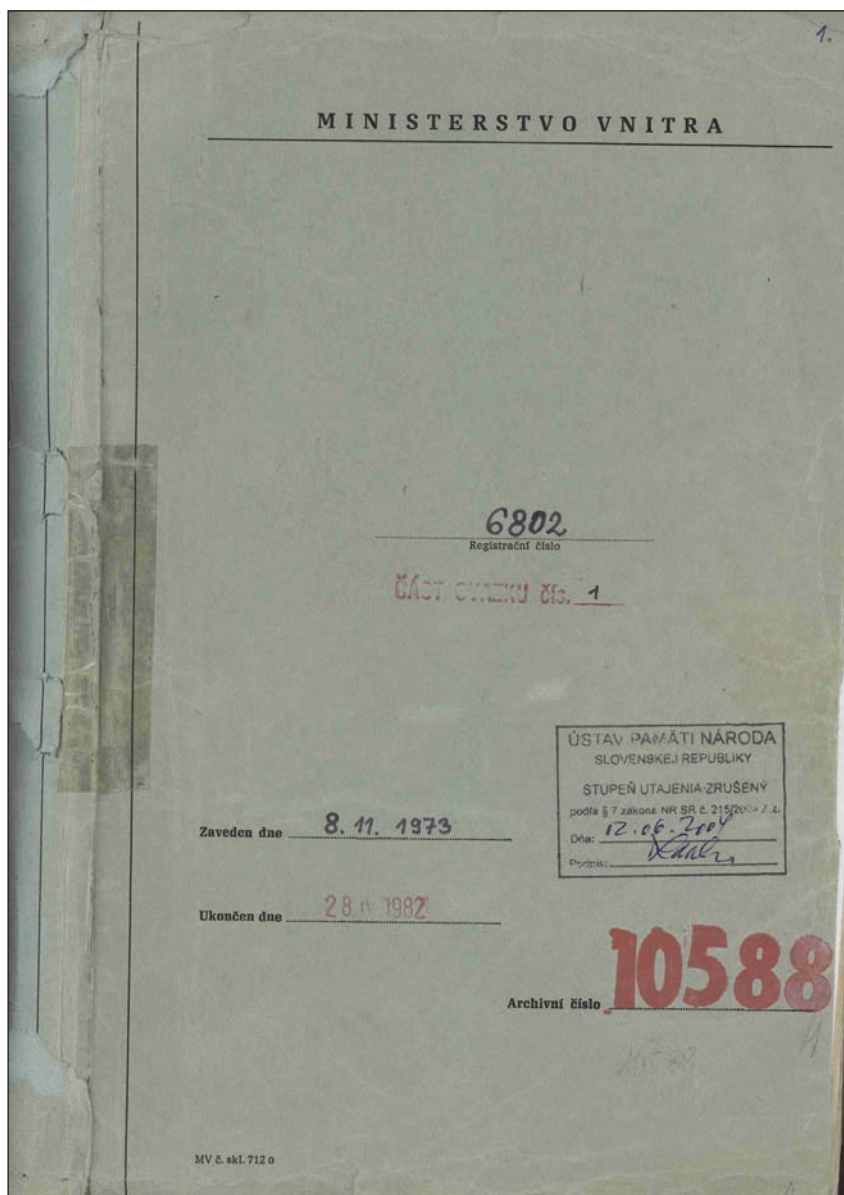
150 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, KS MV Bratislava, Vyhodnotenie materiálov k emigrantovi rím. kat. kňazovi Náhalikovi, 13. 1. 1965.

151 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu ministerstva vnútra, H-503, Dôvodová správa o uložení OOO „LIPTÁK“, reg. č. 479 do archívu, 11. 5. 1973, s. 273 – 274.

MICHAL LACKO V HĽADÁČIKU ŠTB

Jezuitský páter, gréckokatolícky kňaz, profesor cirkevných dejín na Pápežskom orientálnom inštitúte, redaktor Vatikánskeho rozhlasu, vydavateľ, bibliograf, publicista a významný exilový činiteľ, Michal Lacko,¹⁵² bol od druhej polovice 50. rokov až po náhlu smrť v marci 1982 v neustálom hľadáčíku československej Štátnej bezpečnosti. Spočiatku ho ŠtB v rozpore s realitou podozrievala z podpory ukrajinského nacionalizmu,¹⁵³ čo bolo absurdné, pretože Michal Lacko celý svoj život zasvätil zápasu za samobytnosť slovenských gréckokatolíkov. Nevyhnutne tak v exile pôsobil aj proti intenciám zo strany ukrajinských gréckokatolíkov, ktorí národnú identitu slovenských gréckokatolíkov neuznávali.¹⁵⁴

Od druhej polovice 50. rokov I. správa ministerstva vnútra v súčinnosti s kontrarozvedkou začala hľadať vhodného tajného spolupracovníka s cieľom jeho zaškolenia, vysadenia do Ríma a následného nasadenia na Michala Lacka. Za týmto účelom sa kontrolovala korešpondencia pátra Lacka s príbuznými na Slovensku a zisťovali sa údaje o osobách, s ktorými si pravidelne vymieňal listy.¹⁵⁵ Krajská správa ministerstva vnútra Košice navrhovala naverbovať jeho mladšieho brata Jána Lacka, perzekvovaného kvôli príbuznému vzťahu s prominentným emigrantom. Ján Lacko bol v školskom roku 1956/1957 vyhodnený zo štúdia na Vysokej škole ekonomickej v Prahe, keďže mal nepriaznivý kádrový posudok. Kontrarozvedka v Košiciach navrhovala,

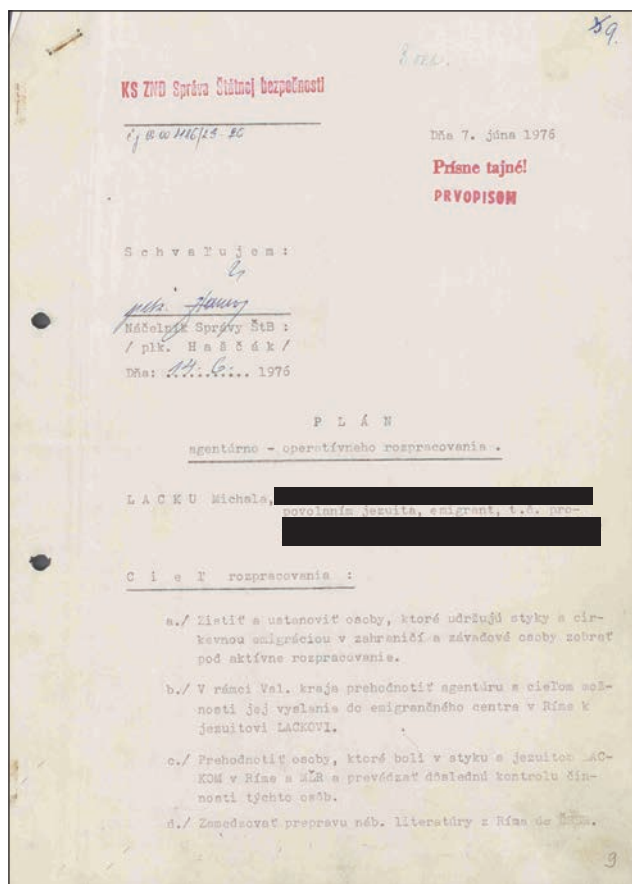

Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania Michala Lacka (Zdroj: A ÚPN)

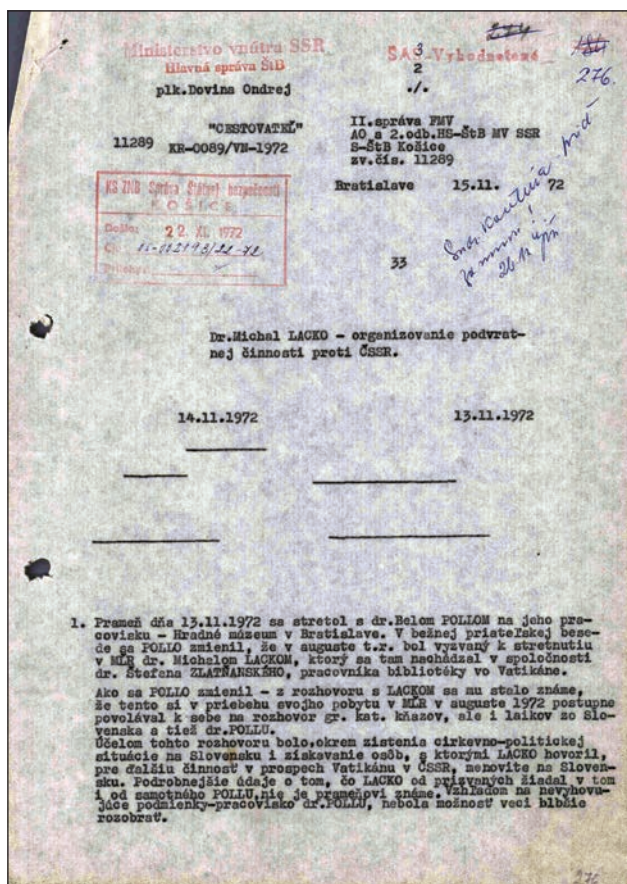
aby bol ako študent vyslaný do Ríma na štúdium teológie a postupne nasadený na jeho staršieho brata. Návrh

však náčelník 3. odboru I. správy, ktorý riadil Miloš Dospiva, špecializovaný na problematiku Vatikánu

- 152 K osobe Michala Lacka pozri bližšie BABIAK, Ján. *P. Michal Lacko – informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava: Dobrá kniha, 1997; POTEMRA, Michal. *P. Michal Lacko, S.J. Život a dielo. Zborník referátov na vedeckej konferencii v Košiciach 19. a 20. marca 1992*. Košice: Slovenský katolícky kruh v Košiciach, 1992.
- 153 Pravdepodobne prvý zväzok, ktorý ŠtB na Lacka viedla, bol pozorovací zväzok pod krycím názvom „PŘÍTEL“ založený koncom marca 1961 z dôvodu rozpracovania v súvislosti s ukrajinskými nacionalistami. A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Košice, reg. č. 20 742. Rozhodnutie o zavedení pozorovacieho svazku na prof. Michal Lacko, 30. 3. 1961.
- 154 Pozri tiež KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Michal Lacko SJ a československá Štátna bezpečnosť. In: ČERNÝ, Daniel, ed. *Prof. Michal Lacko SJ. 100 rokov od narodenia*. Bratislava, Rím: Slovenský historický ústav v Ríme, 2020, s. 86 – 101.
- 155 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, KS MV Košice I. Správe MV, Lacko, Michal – zpráva, 19. 4. 1957, s. 222 – 229.

Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania Michala Lacka (Zdroj: A ÚPN)

Dokument ŠtB hodnotiaci činnosť Michala Lacka (Zdroj: A ÚPN)

a katolíckeho exilu v Ríme, neschválil. Dospíva v ručne napísanej poznámke na okraji návrhu uviedol, že „*verbovka brata nemá perspektívu – je veľmi nábožne založený*“.¹⁵⁶

Koncom mája 1966 bol Krajskou správou ŠtB Košice založený pozorovací zväzok s krycím názvom „METÓD“. Za hlavný dôvod založenia zväzku sa považovala činnosť pátra Lacka v prospech obnovenia gréckokatolíckej cirkvi.¹⁵⁷ Zväzok, ktorý bol neskôr prekvalifikovaný na osobný operatívny zväzok a ukončený až v apríli 1982 z dôvodu predčasného úmrtia Lacka, patrí medzi najdôležitejšiu spisovú agendu ŠtB k jeho osobe. Podrobne monitoruje činnosť

jezuitského pátra v predmetnom období a zachytáva dôležité operatívne úkony Štátnaj bezpečnosti zameranej na znemožnenie jeho činnosti v prospech náboženského života na Slovensku a v exile. V 70. rokoch k hlavným aktivitám pátra Lacka patrilo pašovanie náboženskej literatúry cez Poľsko a Maďarsko a práve na odhaľovanie kanálov, cez ktoré náboženská literatúra na Slovensko zo zahraničia prúdila, sa operatíva ŠtB zameriavala. Po ukončení operatívnej činnosti bol zväzok trvalo archivovaný, pričom hlavným dôvodom archivácie bol jeho „vysoký agentúrno-operatívny význam“. Znamenalo to, že obsahoval dôležité poznatky, ktoré ŠtB potrebovala

pre „boj so zradnou emigráciou“. Na základe štúdia zväzku možno získať poznatky o ďalších aktivitách pátra Lacka, akými boli okrem pašovania náboženskej literatúry aj finančná pomoc perzekvovaným gréckokatolíckym kňazom, podpora pri obnove zanedbaných gréckokatolíckych chrámov, jeho tajné cesty na Slovensko, korešpondencia, ako aj osobné stretnutia s gréckokatolíckymi duchovnými, z ktorých niekoľkí spolupracovali so Štátnou bezpečnosťou. Niektoré poznatky zo správ tajných spolupracovníkov ŠtB sa týkajú pôsobenia Michala Lacka v Ríme, jeho vzťahu k pápežovi Jánovi Pavlovi II., aktivít na pôde Svetového kongresu

156 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, KS MV Košice I. Správa MV, Lacko, Michal – zpráva, 19. 4. 1957, s. 229.

157 A ÚPN BA, f. KS ZNB S ŠtB Košice, reg. č. 6802, Návrh na založenie PZ na jezuitu Lacku Michala, 25. 5. 1966.

Slovákov či slovenského exilu vo všeobecnosti.¹⁵⁸

JOZEF TOMKO V HLADÁČIKU ŠTB V DRUHEJ POLOVICI 50. ROKOV

Jozef Tomko bol najvyššie postaveným slovenským cirkevným hodnostárom v slovenskom exile a historicky prvým slovenským kuriálnym kardinálom. Do Ríma prišiel na jeseň 1945, keď ho košický biskup Jozef Čársky vyslal na ďalšie teologické štúdiá. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 sa na Slovensko vrátiť nemohol, zostal v Ríme, kde v prostredí Rímskej kúrie urobil závratnú kariéru. Intenzívne sa zapájal aj do činnosti slovenského katolíckeho exilu a patrilo k jeho popredným osobnostiam.¹⁵⁹ Z týchto dôvodov sa už v 50. rokoch ocitol v hľadáčíku Štátnej bezpečnosti. Správy o ňom sa nachádzajú v objemnom objekte zväzku I. správy s názvom „Vatikán“.¹⁶⁰ Kontrarozvedka sa zameriavala na kontrolu korešpondencie Jozefa Tomku s príbuznými na Slovensku, najmä jeho rodičmi, otcom Andrejom Tomkom a matkou Annou Tomkovou, rodenou Arendáčovou, ktorí žili v obci Udavské. Podobne sa I. odbor Krajskej správy ministerstva vnútra v Prešove snažil nájsť vhodné osoby pre spoluprácu a ich nasadenie na príbuzných Jozefa Tomka.¹⁶¹

V druhej polovici 50. rokov bol Jozef Tomko rozpracovaný v akcii ŠtB s krycím názvom „HRAD“. Akciu viedla Krajská správa ministerstva

vnútra v Prešove pod vedením náčelníka I. odboru, nadporučíka Ladislava Horáka, v koordinácii s 2. odborom I. správy ministerstva vnútra.¹⁶² Cieľom akcie bola kontrola korešpondencie medzi Jozefom Tomkom a príbuznými v rokoch 1956 a 1957. V tomto období došlo k intenzívnejšej výmene listov, keďže sa plánovala cesta Andreja Tomka do zahraničia – buď do Ríma, alebo do Viedne – za účelom osobného stretnutia otca so synom. V tejto súvislosti si Andrej Tomko opakovane podal žiadosť o vydanie cestovného pasu, ktorý ale nezáskal, pretože bol blokován orgánmi Štátnej bezpečnosti. O vycestovanie do Viedne sa pokúsila aj Tomkova mladšia sestra Pavlína, pokus o stretnutie s bratom však úspešný nebol. Jozef Tomko otca tiež prosil, aby zaobstaral rodinnú fotografiu (okrem Pavlíny mal ešte sestru Margitu). Zo správ vyhotovených v rámci akcie ŠtB „HRAD“ vyplýva, že fotografiu vyhotovil na Veľkú noc v apríli 1957 náčelník 9. odboru Krajskej správy ministerstva vnútra v Prešove poručík Štefan Urban.¹⁶³ Akcia ŠtB s krycím názvom „HRAD“ bola len jedným z mnohých „agentúrnych opatrení“, ktoré mali za cieľ podrobne monitorovať slovenský katolícky exil. Vyplýva z nej, že blízki príbuzní Jozefa Tomka sa podobne ako príbuzní prominentných predstaviteľov exilu nachádzali v sústavnom hľadáčíku československej kontrarozvedky, ktorá kontrolovala ich korešpondenciu, blokovala žiadosti

o vycestovanie členov rodiny a obklopovala ich hustou sieťou agentov a dôverníkov prakticky už od začiatku 50. rokov.

ZÁVER

Rím ako excelentné centrum kultúrneho a duchovného života katolíkov sa po skončení druhej svetovej vojny stal útočiskom významnej časti slovenského exilu. Jedným z dôvodov bol povojnový pontifikát pápeža Pia XII. s jeho jasnou protikomunistickou líniou a mimoriadnou charitatívnou a pastoračnou činnosťou, ktorá zahŕňala aj pomoc veľkému počtu povojnových utečencov. V Ríme vznikli prvé organizácie slovenského exilu, ktoré sa zameriavali na širokú škálu aktivít – od charitatívnej pomoci utečencom, starostlivosti o katolícké misie, publikačnú, vedeckú a bádateľskú činnosť, vzdelávanie až po činnosť zameranú na protikomunistické stratégie a sprostredkovanie informácií o ťažkej situácii Katolíckej cirkvi a katolíkov za Železnou oponou.

Pre československú Štátnu bezpečnosť, ktorá vnímala slovenský exil pre jej zásadný antikomunizmus a program štátnej samostatnosti Slovenska cez dvojité prizmu ideologického nepriateľa, predstavovali aktivity rímskeho exilu osobitné nebezpečenstvo. Pomocou hustej siete agentov a tajných spolupracovníkov, a to aj z radov katolíckeho duchovenstva, podrobne sledovala jeho činnosť, tajnými operáciami, agentúrnymi

158 KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Michal Lacko SJ a československá Štátna bezpečnosť, s. 86 – 101.

159 K životopisným údajom o Jozefovi Tomkovi pozri bližšie ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*. Bratislava: Inremax, 2018; ČIŽMÁR, Marián. *Z pracovného stola kardinála Jozefa Tomka*. Bratislava: Inremax, 2022; RYDLO, Jozef, ed. *Na pamäť prvého výročia smrti kardinála Jozefa Tomku, emeritného prefekta kongregácie pre evanjelizáciu národov, člena slovenského ústavu 1924 – 2022*. Bratislava: Libri historiae, 2023; TOMKO, Jozef, kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2008.

160 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100.

161 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, Memorandum, KS MV Prešov, 23. 5. 1956. 1. odbor KS MV Prešov zachytil dva listy medzi J. Tomkom a rodičmi z 23. 3. 1956 a 15. 5. 1956. V prvom z nich J. Tomko prosil rodičov, aby mu v Spolku sv. Vojtecha zakúpili Starý Zákon. V druhom liste mu otec odpovedal, že knihu zakúpili a chceli by ju poslať poštou.

162 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, Akcia „HRAD“ – správa, 1. 3. 1957; Dr. Tomko z Ríma – správa, 11. 1. 1957; Akcia „HRAD“ – správa, 18. 3. 1957; Akcia „HRAD“ – správa, 11. 5. 1957.

163 A ÚPN BA, f. I. S ZNB, reg. č. 10442/100, Akcia „HRAD“ – správa, 11. 5. 1957.

opatreniami, dezinformačnými a propagandistickými kampaňami zasievala do jeho radov rozkol, snažila sa doceliť diskreditáciu a znemožnenie, či aspoň negatívne ovplyvnenie najdôležitejších stredísk slovenskej kňazskej emigrácie v Ríme. Príspevok je prvou sondou do vzťahov medzi

československou Štátnou bezpečnosťou a slovenským exilom v Ríme v prvých dvoch dekádach studenej vojny. Analyzuje operatívnu agendu československej rozviedky a jej vysunutého pracoviska v podobe rímskej rezidentúry a definuje konkrétne úlohy, ktorými sa vo vzťahu k rímskemu exilu

zaoberala. Na základe týchto prvých poznatkov nateraz nie je možné podať ucelený obraz. Faktom je, že i keď rímska rezidentúra patrila medzi menšie podobné pracoviská rozviedky v západnom svete, určité výsledky v „boji so zradnou emigráciou“ nepochybne dosiahla.

Beáta Katrebová Blehová • Slovak Catholic exile in Italy and Czechoslovak State Security during the first two decades of the Cold War

After the end of World War II, Italy—and particularly Rome—became one of the most important centers for the Slovak diaspora, for a variety of reasons. Among the most significant was the late pontificate of Pope Pius XII, whose pronounced anti-communist stance, coupled with extensive charitable and pastoral efforts, included support for the large number of post-war refugees. Rome saw the establishment of the first Slovak diaspora organizations, many of which included prominent Slovak exiles. These organizations engaged in a wide array of activities, including refugee aid, support for Catholic missions, publishing and scholarly work, educational initiatives, and efforts aimed at anti-communist advocacy and raising awareness of the plight of the Catholic Church and its faithful behind the Iron Curtain.

To the Czechoslovak State Security, which viewed the Slovak diaspora through the dual lens of ideological opposition—due to its staunch anti-communism and advocacy for Slovak independence—these activities represented a particular threat. Employing a dense network of agents and covert collaborators, State Security closely monitored and sought to disrupt the diaspora's activities through various intelligence operations.

This paper presents the results of primary research on the relationship between the Czechoslovak State Security and the Slovak Catholic diaspora, with particular attention to the role of Czechoslovak intelligence and its operations conducted through the intelligence station in Rome.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová (1973)

Vyštudovala históriu a politológiu na Univerzite Viedeň, absolvovala doktorandské štúdium na Inštitúte pre východoeurópske dejiny, Univerzita Viedeň, jej dizertačná práca s názvom *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei* vyšla v roku 2006 knižne. V rokoch 2000 – 2005 pracovala v Rakúskom inštitúte pre východnú a juhovýchodnú Európu a v rokoch 2004 – 2009 ako univerzitná asistentka v Inštitúte pre východoeurópske dejiny na Viedenskej univerzite. Od júla 2018 pracuje v Ústave pamäti národa. Je členkou viacerých redakčných rád vedeckých časopisov, členkou vedeckej rady Inštitútu Ludwiga Boltzmana so sídlom v Grazi. V roku 2019 jej vyšla v Slovenskom historickom ústave v Ríme monografia *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Je autorkou vyše 40 vedeckých štúdií v piatich jazykoch, v ktorých sa zameriava na slovenské a medzinárodné dejiny v 20. storočí, slovensko-sovietske vzťahy, slovensko-talianske vzťahy, slovenský politický exil, protikomunistický odboj a pád komunizmu v medzinárodnom kontexte. V roku 2021 jej bol udelený vedecký kvalifikačný stupeň IIa Slovenskej akadémie vied. Kontakt: katrebova@upn.gov.sk

APARÁT ÚSTREDNÉHO VÝBORU KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA NÁČRT ORGANIZÁCIE A FUNGOVANIA NA PRÍKLADE DOKUMENTOV Z ROKU 1960

MARTIN HALMO

Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska predstavoval jeden z kľúčových nástrojov politickej moci a kontroly v období komunistického režimu na Slovensku. Ako administratívne a organizačné jadro strany zohrával rozhodujúcu úlohu pri presadzovaní ideológie a riadení štátnych a spoločenských procesov. Tento článok ponúka pohľad na štruktúru a fungovanie aparátu Ústredného výboru, analyzuje spôsob jeho systemizácie, personálnu politiku a vplyv na každodenné fungovanie stranických a štátnych orgánov. Na príklade archívnych dokumentov ilustruje fungovanie interných procesov. Text tak načrtáva zákulisie straníckej mašinérie, ktorá necelé polstoročie prispievala k formovaniu politickej reality.¹

Ústredný výbor Komunistickej strany Československa, resp. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSČ, resp. ÚV KSS) patrí medzi najznámejšie symboly politickej moci v Československu počas obdobia rokov 1948 – 1989. Táto inštitúcia sa stala synonymom pre „centrum moci“, ktoré formovalo, kontrolovalo a určovalo smerovanie

štátno-politického diania v krajine. Pri historickom výskume je nevyhnutné mať na pamäti, že pojem ÚV sa používal, resp. vnímal, v dvoch významoch.

Prvý sa spájal s jeho voleným plénom. To zasadalo len niekoľkokrát do roka, a práve tu sa stretávame s termínom *člen ÚV KSČ*, resp. *ÚV KSS*. Členovia ÚV boli volení spravidla na

zjazdoch, ktoré z formálneho hľadiska stáli v hierarchii komunistických orgánov najvyššie.² Plénum ÚV malo byť hlavným hýbateľom straníckej politiky v období medzi zjazdami, pričom jeho úlohou malo byť prijímanie zásadných rozhodnutí týkajúcich sa straníckej politiky.³ Reálne však len *pro forma* vykonávalo rolu prijímateľa

- 1 Problematike fungovania aparátu ÚV KSČ a ÚV KSS sa venoval hlavne Karel Kaplan v publikácii KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993; či Jiří Maňák – MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci: početnost a složení pracovníků stranického aparátu KSČ 1948–1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999; a špecificky vo vzťahu ku KSS najmä Jan Pešek v PEŠEK, Jan. *Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948 – 1989*. Bratislava: AEP, 2006. Peškova kniha vychádza z jeho predošlej monografie PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I*. Bratislava: Veda, 2012. Štruktúru a organizáciu aparátu ÚV KSČ priblížil aj František Štverák v príručke ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Praha: Národní Archiv, 2018. Predkladaný text vychádza čiastočne z nich, najmä však z vlastného archívneho výskumu viažuceho sa k aparátu ÚV KSS.
- 2 Členstvo mohlo vzniknúť alebo zaniknúť zvyčajne na zjazde. Opätovné zvolenie záviselo od nominácie na nasledujúcom zjazde. Zoznam navrhovaných bol dopredu pripravený a odsúhlasený nižšími straníckymi orgánmi. Zjazd ich už len formálne schvaľoval. S výnimkou mimoriadneho zjazdu v roku 1968 bola voľba vždy jednohlasná. Medzi zjazdami mohlo členstvo vzniknúť preradením z pozície kandidáta (náhradníka) na člena ÚV alebo priamou kooptáciou. Zaniknúť mohlo rezignáciou, vylúčením či úmrtím. Najvýraznejšie medzizjazdové zmeny nastali počas politických turbulencií, najmä začiatkom 50. rokov, na prelome 60. a 70. rokov a koncom 80. rokov pri personálnych rošádach súvisiacich s politikou prestavby.
- 3 Po roku 1945 sa zjazdy KSS konali v nasledujúcich rokoch: 1945 (ten v skutočnosti nebol riadnym zjazdom, išlo o „Celoslovenskú konferenciu KSS“, volili sa však na nej ústredné orgány), 1950, 1953, 1955, 1957, 1958, 1962, 1966, 1968, 1971, 1976, 1981, 1986, 1989. V prípade celoštátnej KSČ sa zjazdy uskutočnili v rokoch: 1946, 1949, 1954, 1958, 1962, 1966, 1971, 1976, 1981, 1986, 1989. Pozri ŠTVERÁK, F. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 451 – 469.

Budova Ústredného výboru KSS (Zdroj: Archív TASR)

resp. schvalovateľa uznesení skutočného rozhodujúceho orgánu – Predsedníctva ÚV.⁴ Prejavy a diskusie na zasadnutiach pléna slúžili skôr na poskytovanie „ideologickej opory“ – materiálu, na ktorý bolo možné sa rôznou formou odvolávať.⁵

V druhom význame ÚV predstavoval nevolený aparát, konkrétne stranícku centrálu, ktorá tvorila základnú oporu celého systému – administratívne a organizačné jadro celej strany. Aparát ÚV KSS bol v podstate „centrálne mozgom“ strany, ktorý nielen vytváral strategické plány a rozhodnutia, ale aj dohliadal na ich realizáciu. Rozhodnutia prijaté v straníckych

orgánoch (v Predsedníctve, resp. Byre alebo Sekretariáte ÚV KSS/ÚV KSČ) sa prostredníctvom tohto aparátu rozpracovávali do konkrétnych pokynov a smerníc. Tieto sa následne odovzdávali komunistickým funkcionárom na rôznych úrovniach – v krajských a okresných výboroch strany, v štátnych úradoch, školách, podnikoch či kultúrnych inštitúciách.

Dôležitým aspektom bola kontrola nad implementáciou týchto rozhodnutí. Aparát monitoroval, ako efektívne sú pokyny vykonávané a zabezpečoval, aby sa stranícke zábery stali súčasťou každodenného chodu štátu – či už išlo o organizáciu výroby, riadenie

vzdelávania, ideologickú výchovu, propagandu alebo rozvoj infraštruktúry.⁶ Tento proces umožňoval strane ovládať všetky sféry života a prenášať svoje ideologické ciele na úroveň praktickej realizácie. Výsledkom bolo, že každé rozhodnutie prijaté v centre strany malo priamy vplyv na bežný život obyvateľov, a to prostredníctvom dobre organizovaného aparátu, ktorý zabezpečoval jeho uplatňovanie v praxi.

Široká verejnosť tak mala pojem ÚV spojený práve so straníckou centrálou ako takou. Tento systém sa prejavoval aj v rutinných prípadoch – ak zamestnanec počul o tom, že bol jeho nadriadený upozornený „zhora,“

4 Predsedníctvo ÚV KSS/KSČ (medzi rokmi 1954 – 1962 sa pre Predsedníctvo ÚV KSS používal názov Byro ÚV KSS, v prípade KSČ to bolo Politické byro ÚV KSČ) bolo volené samotným ÚV, ktorému bolo formálne podriadené. Jeho úlohou bolo „riadiť prácu strany medzi plenárnymi zasadnutiami ÚV“. Rokovanie predsedníctva riadil generálny, resp. I. tajomník. Na zasadnutiach sa prerokovávali všetky dôležité štátne a stranícke záležitosti – práca vlády, parlamentu, Národného frontu, navrhované zákony, nomenklatúrne a kádrové otázky, činnosť rôznych komisií, ale aj štátne významy či zásobovanie. Niektoré záležitosti dostávali členovia predsedníctva iba informačne. Zvyčajne malo 10 – 12 členov, medzi nimi predstaviteľov najdôležitejších spoločenských organizácií. V Predsedníctve ÚV KSČ to boli napr. prezident republiky, I. tajomník ÚV KSS, predseda vlády (po roku 1968 predseda federálnej vlády), predsedovia národných vlád, predseda Národného, resp. Federálneho zhromaždenia, v osobe generálneho, resp. I. tajomníka aj predseda ÚV Národného frontu, niekoľko tajomníkov ÚV a tiež kandidátov predsedníctva. Zloženie Predsedníctva ÚV KSS bolo analogické – predseda Zboru povereníkov, neskôr predseda slovenskej vlády, predseda Slovenskej národnej rady, atď. K jednotlivým prerokovávaným bodom boli prizvaní vedúci oddelení, ministri či iní funkcionári, zodpovední za danú problematiku.

5 V dejinách však nájdeme obdobia, keď Plénum ÚV KSS (s prihliadnutím na vtedajšie zvyklosti) bolo reálnejším diskusným fórom. A to medzi rokmi 1945 – 1948, v období rokov 1968 – 1969. K istému uvoľneniu prišlo aj na konci prestavbového obdobia v rokoch 1987 – 1989.

6 Príkladom môže byť zavádzanie ideológie do školstva: Ak vedenie strany rozhodlo, že sa má posilniť vyučovanie marxisticko-leninských princípov, aparát ÚV KSS pripravil konkrétne usmernenia pre ministerstvo školstva, ktoré následne zaviedlo zmeny do učebných osnov a školských plánov. Podobne sa postupovalo aj v iných oblastiach – od hospodárstva po kultúru.

Plénium ÚV KSS, 19. apríla 1972 (Zdroj: Archív TASR)

alebo ak vedúci potreboval vybaviť niečo dôležité, spravidla sa to spájalo s pracovníkmi aparátu ÚV. Na rozdiel od radových členov ÚV boli títo pracovníci platenými zamestnancami.⁷ Kariéra väčšiny popredných

funkcionárov začala práve v straníckom aparáte.⁸

KSS bola od septembra 1948 integrovanou súčasťou KSČ a fungovala ako jej územná organizácia.⁹ Vrcholným orgánom strany bol rovnako Zjazd (KSS), na ktorom sa volilo Plénium, Predsedníctvo (resp. Byro),¹⁰ Sekretariát¹¹ ÚV KSS a ďalšie súčasti, akou bola napr. kontrolná a revízna komisia, resp. Ústredná kontrolná a revízna komisia (ÚKRRK).¹² Na jej čele stál I. tajomník.¹³ KSS mala rovnako k dispozícii rozsiahly stranícky aparát, ktorý zabezpečoval každodennú agendu a implementáciu rozhodnutí vyšších orgánov. Táto štruktúra bola navrhnutá tak, aby efektívne zabezpečila kontrolu nad politickým, spoločenským a hospodárskym životom na Slovensku.¹⁴

Terminologická dvojvýznamovosť sa skrýva v jednej z najdôležitejších

- 7 Pod radovými členmi chápeme tých, ktorí nemajú funkcie v Predsedníctve či Sekretariáte ÚV, príp. nie sú tajomníkmi strany. Boli im vyplácané len náhrady na docestovanie, príp. diéty. Pracovníci aparátu však chodili na ÚV do práce, strana bola ich zamestnávateľom. V Bratislave sídlil ÚV KSS na Hlbokej ceste č. 2 (dnes sídlo Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR). Sídllo ÚV KSČ bolo po roku 1945 na rohu ulíc Celetná a Na Příkopě, v bezprostrednej blízkosti Pražskej brány (dnes v budove sídli banková inštitúcia). V roku 1960 sa presťahovalo do rozľahlejšej budovy na Nábřeží Kyjevské brigády 1222/12 (dnes sa nazýva Nábřeží Ludvíka Svobody a v budove sídli Ministerstvo dopravy ČR a Českých dráh).
- 8 Ako jeden z mála slovenských vrcholových politikov nemal predošlú skúsenosť s aparátom Peter Colotka, ktorý pôsobil na Právnickej fakulte Univerzity Komenského, bol poverenikom, poslancom parlamentu či predsedom vlády.
- 9 KSS ilegálne pôsobila už počas vojnových rokov 1939 – 1945. Vystúpila z ilegality po vypuknutí Slovenského národného povstania a na povstaleckom území sa stala jednou z určujúcich politických síl. Na tzv. zjednocovacom zjazde, ktorý sa konal 17. septembra 1944 v Banskej Bystrici, sa zlúčila s Československou sociálnodemokratickou stranou robotníckou na Slovensku. Ako samostatný subjekt fungovala formálne až do 27., resp. 28. septembra 1948, keď sa rozhodnutím ÚV KSS začlenila ako organizačná a územná súčasť KSČ. Pozri PEŠEK J. *Komunistická strana Slovenska*, s. 9 - 13.
- 10 Keďže v tomto príspevku budú prezentované dokumenty z roku 1960, bude v nich figurovať pomenovanie Byro ÚV KSS.
- 11 Na prelome 40. a 50. rokov sa používalo aj pomenovanie Ústredný sekretariát ÚV KSS.
- 12 Fungovanie týchto orgánov sa viackrát modifikovalo, taktiež aj ich názvy. Najprv samostatne pôsobila Komisia straníckej kontroly (KSK), ktorá mala na starosti disciplinárne záležitosti, dodržiavanie stanov, uznesení a pod. a zvlášť Ústredná revízna komisia (ÚRK), ktorá zodpovedala za finančnú stránku hospodárenia. V oboch zložkách fungoval na jednej strane ich vlastný aparát, na strane druhej volení členovia, ktorí prijímali uznesenia. Oba tieto orgány sa koncom roka 1962 spojili do Kontrolnej a revíznej komisie (KRRK). V roku 1968 prišlo k premenovaniu na ÚKRRK. Po nástupe normalizácie mala ÚKRRK svoj podiel na politických čistkách.
- 13 Vedenie KSČ a KSS bolo v druhej polovici 40. a začiatkom 50. rokov rozdelené na dve hlavné funkcie: predseda strany zastupoval stranu navonok, zatiaľ čo generálny tajomník riadil jej vnútornú činnosť. Zlom nastal na jeseň 1951 po odvolaní Rudolfa Slánskeho z funkcie generálneho tajomníka ÚV KSČ. Jeho kompetencie prevzal predseda Klement Gottwald. Podobný vývoj prebehol aj v KSS, kde Štefan Baščovanský zostal len tajomníkom ÚV KSS namiesto funkcie generálneho tajomníka a Viliam Široký naďalej vykonával funkciu predsedu KSS. Po smrti Klementa Gottwalda v roku 1953 bola funkcia predsedu KSČ zrušená a vedenie strany prebral I. tajomník, ktorým sa stal Antonín Novotný. Rovnaká zmena nastala aj v KSS, kde Viliama Širokého nahradil Karol Bacílek ako I. tajomník ÚV KSS.
- V KSČ zostala funkcia I. tajomníka až do roku 1971, keď bola opäť premenovaná na generálneho tajomníka, ktorým bol v tom čase Gustáv Husák. Na Slovensku však názov funkcie, I. tajomník ÚV KSS, zostal nezmenený až do pádu režimu.
- 14 Keďže sa tento text venuje aparátu KSS a približuje fungovanie aparátu na Slovensku, budeme používať terminológiu viažucu sa k nej. Dokumenty, ktoré predstavíme, pochádzajú z fondu ÚV KSS, ktorý je uložený v Slovenskom národnom archíve.

Jazd KSS 25. marca 1976, správu Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie prednáša Miloslav Boda (Zdroj: Archív TASR)

zložiek strany, Sekretariáte ÚV KSS. Ten sa, podobne ako ÚV KSS, používal v dvoch významoch, ktoré je nutné odlišovať. V užšom význame zmysle

slova zahŕňal všetkých tajomníkov,¹⁵ vrátane I. tajomníka, doplnených o malý počet ďalších významných funkcionárov.¹⁶ Sekretariát zasadal

spravidla raz týždenne, pričom rokovaniu predsedal I. tajomník. Zasadnutia sa zameriavali predovšetkým na interné fungovanie strany, prácu médií či na otázky propagandy. Diskutovalo sa o zásadných personálnych návrhoch v súlade s platným nomenklatúrnym poriadkom, ako aj o organizovaní rozličných delegácií. Vedúci jednotlivých oddelení ÚV KSS často v spolupráci s ďalšími režimovými organizáciami, akými boli napríklad Československý zväz mládeže (ČSM)¹⁷ alebo ÚV Národného frontu (NF),¹⁸ predkladali návrhy uznesení. Rokovaní sa zúčastňovali všetci členovia sekretariátu, predseda ÚKRRK, vedúci oddelení ÚV KSS a ďalší zástupcovia príslušných inštitúcií. Pri špecifických bodoch rokovania mohli byť prizvané aj ďalšie osoby. V širšom ponímaní išlo práve o aparát ÚV KSS – stranícku centrálu.¹⁹ Ten bol interným žargónom neraz označovaný ako „sekretariát“. Táto spojitosť je odrazom toho, že práca aparátu bola určovaná a zároveň sa zodpovedala Sekretariátu ÚV KSS.²⁰

- 15 Práve tajomníci boli každodennými hýbateľmi chodu Sekretariátu a zohrávali v ňom kľúčovú úlohu. Väčšina z nich bola aj v Predsedníctve, aj keď to nebolo pravidlom. Každý z nich bol zodpovedný za jedno až tri oddelenia. Vedúci príslušných oddelení mu tak boli podriadení. Oddelenia, ktoré mal tajomník pridelené, sa mohli meniť, pričom kvalifikácia alebo skúsenosti väčšinou nezohrávali rolu. Jediný úzus sa uplatňoval pri Oddelení zodpovedajúcim za armádu, bezpečnosť a justíciu (neskoršie Oddelenie štátnej administratívy) a Oddelení masových organizácií, ktoré predstavujeme aj v tomto príspevku. Tie obvykle spadali pod I. tajomníka. Každý tajomník mal svojich vlastných politických a administratívnych pracovníkov, ktorí boli akýmiśi prostriedkami medzi ním a pridelenými oddeleniami. Z hľadiska mocenského postavenia mali väčšiu politickú silu tí, ktorí boli zároveň členmi predsedníctva. Určujúce bolo aj to, aký typ oddelení mal ten-ktorý tajomník na starosti. Pozri KAPLAN, K. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: studie a dokumenty*, s. 19 – 21.
- 16 Členom Sekretariátu mohol byť aj funkcionár, ktorý nezastával pozíciu tajomníka či člena Predsedníctva. Takým bol napr. v 70. a 80. rokoch šéfredaktor *Pravdy* Bohuś Trávníček.
- 17 Československý zväz mládeže (starším pravopisom „Československý sväz mládeže“) vznikol v roku 1949 násilným zlúčením mládežníckych organizácií, čím KSČ odstránila nekomunistické združenia mládeže. Po udalostiach v roku 1968 sa organizácia rozpadla a na krátky čas ožili nezávislé organizácie. V roku 1970 počas normalizácie došlo k opätovnému zjednoteniu mládežníckych organizácií pod kontrolou KSČ pod názvom Socialistický zväz mládeže (SZM).
- 18 Národný front predstavoval zoskupenie KSČ, resp. KSS, satelitných politických strán, ktoré existovali na národnej úrovni (v českej časti štátu Československá strana socialistická a Československá strana ľudová, na Slovensku Strana slobody a Strana slovenskej obrody), zjednotených odborov a ďalších, tzv. jednotných masových spoločenských organizácií. Dozeralo na nich vedenie NF. To však podliehalo priamemu riadeniu KSČ, resp. KSS. Voliť bolo možné len jednotnú kandidačnú listinu Národného frontu s absolútnou dominanciou členov komunistickej strany. Často dochádzalo k situácii, že kandidát, ktorý bol nominovaný za inú organizáciu Národného frontu (napr. Slovenský zväz výrobných družstiev), bol zároveň členom komunistickej strany. V príslušnom volebnom obvode bol nominovaný vždy iba jeden kandidát Národného frontu. Pozri KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1948 – 1960*. Praha: Academia, 2012.
- 19 Ako bolo spomenuté vyššie.
- 20 V tomto článku budeme dôsledne používať termín aparát ÚV KSS, aby sme predišli zamieňaniu pojmov. Je dôležité podčiarknuť, že hovoríme o aparáte Ústredného výboru, keďže vlastným aparátom disponovala každá stranícka štruktúra (krajské, okresné, mestské, miestne, príp. obvodné výbory strany). Zložky boli navzájom hierarchicky podriadené.

ODDELENIA A PERSONÁL

Aparát ÚV KSS bol sústavou niekoľkých oddelení, ktoré sa delili na odbory. Niektoré odbory sa členili na referáty. Aparát mal aj svoje ďalšie súčasti, akými bola napr. hospodárska správa, technický sekretariát a rôzne komisie. Najvyššie postavenými v aparáte boli vedúci oddelenia, ktorí mali zvyčajne svojho zástupcu.²¹ Vedúci oddelenia sa priamo zodpovedal tajomníkovi pre danú oblasť.²² Pod vedúcimi oddeleniami stáli vedúci jednotlivých odborov. V prípade, že sa odbor členil na ďalšie referáty, mohol mať príslušný referát svojho vedúceho, prípadne sa pracovníci zodpovedali priamo vedúcemu odboru. Okrem tohto vertikálneho členenia boli pracovníci rozlišovaní aj horizontálne, podľa profesijného zaradenia – na politických,²³ odborných, technických a administratívnych.

Jednotlivé oddelenia zamestnávali aj ďalších pracovníkov, medzi ktorých patrili inštruktori a referenti. Títo zamestnanci mali za úlohu dohliadať na činnosť vybraných inštitúcií, ktoré patrili pod priame riadenie alebo do kompetencie daného oddelenia. Inštruktori vykonávali svoju činnosť najmä na nižších organizačných úrovniach strany, ako boli krajský (KV KSS) a okresný výbor (OV KSS). Ich hlavnou úlohou bolo poskytovať pokyny tamojším zamestnancom strany (čiže „regionálnemu“ aparátu) týkajúce sa aplikácie uznesení a smerníc vydaných ústredným výborom, sekretariátom alebo predsedníctvom. V rámci oddelení boli zamestnaní aj konzultanti, ktorí plnili funkciu odborných poradcov. V neposlednom rade boli do aparátu prijímaní aj stážisti.

V zriaďovateľskej pôsobnosti ÚV KSS boli aj špecifické inštitúcie, napríklad Múzeum V. I. Lenina (Zdroj: Archív TASR)

Existovali aj špecifické inštitúcie, ktoré neboli priamou súčasťou aparátu a jeho systemizácie, boli však v zriaďovateľskej pôsobnosti ÚV KSS, ako napríklad Ústav dejín KSS (neskorší Ústav marxizmu-leninizmu), Ústredná stranická škola ÚV KSS (neskôr fakulta Vysoké školy politickej ÚV KSČ), redakcie stranických periodík, Múzeum V. I. Lenina²⁴ ako aj stranické regionálne múzeá.²⁵

Medzi najpríznačnejšie problémy pri rekonštrukcii aparátu ÚV KSS patrí terminologický zmatok

a nekonzistentnosť. To platí najmä pre druhú polovicu 40. a začiatok 50. rokov. V tomto období sa na jednej strane aparát ÚV KSS ešte len kreoval, na strane druhej sa zmenilo samotné mocenské postavenie strany.²⁶ Oddelenia rýchlo vznikali, zanikali, zlučovali a rozdeľovali sa, ich agenda sa neraz navzájom duplikovala alebo prechádzala na iné oddelenia. Pri niektorých nie je dostatočne preukázateľné, či vôbec reálne začali vykonávať nejakú činnosť.²⁷ Často sa premenovávali, navyše ich názvy neboli ustálené a v dokumentoch sa

21 Zástupcov mohlo byť aj viac, v závislosti od šírky agendy a aktuálnych potrieb. Zástupcom bol obvykle niekto z vedúcich odborov.

22 Tajomníci zodpovedali za niekoľko oddelení súčasne, zvyčajne za tie v príbuzných oblastiach, ako napr. hospodárskej, kultúrnej, politickej a pod.

23 Politickí pracovníci boli zo všetkých najdôležitejší.

24 Sídlilo v Pistoriho paláci na Štefánikovej ulici v Bratislave.

25 PEŠEK, J. *Centrum moci*, s. 25.

26 Príznačne to pomenoval Jan Pešek, keď toto obdobie nazval „premenou zo strany bojujúcej o moc na stranu moci“.

27 Istou perličkou je aj krátka existencia živnostenského oddelenia ako typického produktu situácie, v ktorej strana tvrdila pred nástupom k moci niečo iné, než napokon realizovala.

používali hovorovým spôsobom alebo skratkami.²⁸ Návrhy na mená zamestnancov sa často objavovali bez toho, aby bolo jasné, na ktoré oddelenie majú byť zaradení. Rovnako sa zamestnanci nezriedka presúvali z oddelenia na oddelenie alebo menili posty v rámci oddelenia. V niektorých prípadoch pracovali na viacerých oddeleniach súčasne. Ďalším problémom boli samotné priezviská pracovníkov. Muži si v tomto období často menili pôvodné maďarské, nemecké či židovské priezviská, u žien nastávala prirodzená zmena priezviska po sobáši, príp. návrat k dievčenskému menu.

Pre rovnaké obdobie je tiež charakteristická absencia materiálov a relevantných dát.²⁹ Časť dokumentov sa nezachovala a iné, zrejme pre chaos pri organizácii práce v prvých rokoch fungovania aparátu, neboli ani formálne vytvorené. Panovala nedôslednosť, neodbornosť a amaterizmus ich zostavovateľov, ktoré do istej miery vychádzali z nedostatočných intelektuálnych kapacít dostupného personálu. Zachytiť súvislú kariéru konkrétneho pracovníka sa tak stáva náročnou úlohou. Situácia s fungovaním aparátu sa však postupom času ustálila a profesionalizovala.

Práca stranického aparátu vyžadovala typických pracovníkov – organizátorov, praktických a poslušných úradníkov, pre ktorých sa každodenné zabezpečovanie smerníc stalo rutinnou záležitosťou. Tento charakter práce sa odrážal aj vo výberových kritériách na funkcionárov. Ideálnym pracovníkom aparátu bol ten, kto prešiel „hierarchiou“ – začínal na nižších úrovniach, ako je okres, a následne prešiel do vyšších štruktúr, často po absolvovaní politickej školy. V okrese sa pracovníci vyberali najmä zo základných organizácií, z inštitúcií mimo stranického

rámca alebo tých jednotlivcov, ktorí prešli stranickou školou. Na krajskom výbore bol výber prísnejší a pracovníci naň boli často presúvaní z okresov. Vedúci funkcionári si v tomto procese väčšinou vyhládli vhodných kandidátov, ktorí následne absolvovali školenie a neskôr sa pracovne presunuli do ich štruktúry. Zaujímavým aspektom bol aj prechod pracovníkov medzi stranickými a mimostranickými inštitúciami. Zatiaľ čo funkcionári mimo strany sa do stranického aparátu dostávali len zriedka a prevažne boli obsadzovaní do kvalifikovaných pozícií, opačný smer bol častejší – pracovníci, ktorí sa v aparáte neosvedčili alebo ktorí mali byť „presunutí“ do iných inštitúcií, často odchádzali sami.³⁰

Vďaka tomuto systému výberu a postupu sa vytvorilo pevné jadro skúsených aparátčikov, ktorí si uvedomovali, že práca v aparáte je ich jedinou profesiou, z ktorej môžu čerpať istotu. Títo pracovníci sa snažili za každú cenu udržať vo funkciách, čo sa prejavovalo ich bezvýhradnou poslušnosťou voči nadriadeným. Tento prístup utváral vnútornú atmosféru stranického aparátu a určil jeho pracovné metódy. Politické vedenie a vládnuce mocenské skupiny mali záujem na stabilite aparátu, a preto sa usilovali o udržanie týchto skúsených pracovníkov. Často dochádzalo k premiestňovaniu zamestnancov medzi rôznymi oddeleniami či rezortmi, pričom ich odbornosť bola často definovaná skúsenosťami v rámci aparátu, nie nevyhnutne odbornými znalosťami v konkrétnych oblastiach. Ideologická výchova bola neoddeliteľnou súčasťou života stranického pracovníka. Každodenná ideologická príprava, štúdium politických dokumentov, porady a diskusie formovali jeho politické

myslenie, ktoré sa riadilo prísnyimi pravidlami. Viera v ideológiu a bezvýhradná dôvera v Sovietsky zväz a komunistickú stranu bola základom tohto myslenia. Tento typ politického presvedčenia bol charakterizovaný jednoduchosťou a nekomplikovanosťou odpovedí na spoločenské problémy, ktoré mal stranický pracovník vnímať cez triedny pohľad, rozdeľujúci svet na kapitalistický a socialistický. Všetky iné názory boli automaticky odmietané ako nepriateľské. Napokon, aj keď väčšina stranických pracovníkov zostávala verná dogmám, v 60. rokoch a v druhej polovici 80. rokov počas obdobia prestavby, sa objavili výnimky, ktoré sa pokúsili prekročiť dogmatizmus a podporovali reformné snahy.³¹

UNIFIKÁCIA, SYSTEMIZÁCIA A RIADENIE PERSONÁLNYCH PROCESOV

Po roku 1945 mal aparát ÚV KSS odlišnú štruktúru v porovnaní s aparátom ÚV KSČ, i keď bol naňho, pochopiteľne, prepojený. Napriek tomu, že po roku 1948 sa KSS s KSČ formálne zjednotila, zachovala si aj v pofebruárových pomeroch smerom dovnútra aparátu značnú samostatnosť. Išlo však len o prechodné riešenie, keďže zo zrejmych politických aj praktických dôvodov bola unifikácia nevyhnutná, a bratislavská centrála sa tak systemizovala po vzore Prahy. Prepojenie medzi bratislavským a pražským aparátom malo zabezpečiť hladkú implementáciu politických smerníc a stratégií, ktoré prichádzali z ÚV KSČ. Zmena štruktúry mala tiež zabezpečiť väčšiu homogenitu v rámci oboch častí krajiny K tomuto približovaniu prichádzalo od roku 1950 a zavŕšilo sa o rok neskôr.³² Pri podrobnom skúmaní

28 Napríklad pri agitačno-propagačnom oddelení môžeme naraziť na pomenovania agitačné oddelenie, „na agitačnom“, propagandistické oddelenie, oddelenie propagandy, oddelenie propagandy a agitácie a pod. Skratky ako agitprop, „na agitprope“ boli prebraté z ruského prostredia.

29 Pre bádateľa môže byť náročnou úlohou aj skutočnosť, že niektoré dokumenty z konca 40. rokov boli písané rukou a zväčša sú ťažko čitateľné.

30 PEŠEK, J. *Centrum moci*, s. 23 – 24.

31 PEŠEK, J. *Centrum moci*, s. 23 – 24.

32 PEŠEK, J. *Komunistická strana Slovenska*, s. 91 – 92.

by sme našli niekoľko odlišností, vo všeobecnosti však išlo o unifikovanú štruktúru, s jedným rozdielom. V aparáte ÚV KSS neexistovalo medzinárodné oddelenie, keďže zahraničné veci boli, prirodzene, v pôsobnosti celoštátnej KSČ. Za záležitosti spojené napr. s organizáciou zahraničnej návštevy na Slovensku, vyslaním delegácie a podobne, zodpovedalo oddelenie politickej organizácie.

To, aké funkcie podliehali schváleniu v Prahe a ktoré už boli v kompetencii Bratislavy, určoval tzv. kádrový poriadok.³³ Napríklad podľa kádrového poriadku z roku 1959 boli pravidlá vo vzťahu k aparátu ÚV KSS nasledovné:

- funkcie tajomníkov predkladalo ÚV KSS na schválenie Politickému byru ÚV KSČ,
- vedúcich oddelení predkladalo Byro ÚV KSS na rozhodnutie Sekretariátu ÚV KSČ,
- zástupcov vedúcich oddelení, šéfov odborov a inštruktorov už malo pod palcom Byro ÚV KSS,
- všetkých politických pracovníkov odobroval Sekretariát ÚV KSS,
- ostatní zamestnanci – administratívni, technickí a odborní boli v gescii vedenia konkrétneho oddelenia.³⁴

Štruktúra aparátu ÚV KSS neostávala po celý čas nezmenená. Naopak, prostredníctvom systemizácií prichádzalo k častým zmenám. Systemizácia znamenala väčšiu či menšiu zmenu štruktúry aparátu. Aj naďalej

Vchod do budovy ÚV KSS (Zdroj: Archív TASR)

prichádzalo k zmenám či presunom agendy, vzniku a rušeniu oddelení, pohybu pracovníkov a pod. Stranícke orgány prezentovali úpravu štruktúry stranického aparátu ÚV KSS úsilím o jeho priblíženie štruktúre ÚV KSČ zmenami v územnom usporiadaní štátu či snahou o zefektívnenie jeho práce. Rovnako sa stávalo, že sa nesytemizoval celý aparát, ale iba určité oddelenie. Medzi rokmi 1951, keď došlo k systemizácii aparátu po vzore

pražského ústredia, prišlo k približne desiatke ďalších systemizácií, k poslednej v septembri 1989.³⁵

Treba brať do úvahy, že pohyb zamestnancov nebol tak rigidný, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Nezriedka niekto z nich nastúpil na pracovisko ešte predtým, než prešiel formálnym schválením podľa kádrovej nomenklatúry. Netreba opomínať ani typické neduhy zamestnávateľskej praxe, keď „niekto niečo dohodol“,

33 Kádrový poriadok predstavoval systém pravidiel a postupov pre výber a hodnotenie osôb na vedúce pozície v súlade s ideológiou strany. Rozhodovanie o kádriach bolo centralizované a riadené straníckymi orgánmi. Určovalo, ktorá nadriadená stranícka zložka rozhoduje o obsadení konkrétnej pozície. Zďaleka nešlo len o politické funkcie, ale o celú sféru cez kultúru, cirkev, armádu, školstvo a pod. Osobné spisy, tzv. kádrové materiály obsahovali podrobné údaje o pôvode, vzdelaní a činnosti jednotlivcov a slúžili na kontrolu a riadenie personálnej politiky. Pozri KAPLAN, Karel. *Kádrová nomenklatura KSČ. 1948–1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992; *Rudá nomenklatura*. Praha: Dokumentační středisko antikomunistické aliance ve vydavatelství GMA 91, 1992.

34 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 23. 3. 1959, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 1004. Vo fonde ÚV KSS sú názvy straníckych orgánov ako aj niektorých oddelení aparátu pomenované jednotne, zvyčajne podľa toho, ako sa volali najdlhšie. Preto, i keď hovoríme o Byre ÚV KSS, dokumenty sa nachádzajú v časti fondu Predsedníctva ÚV KSS.

35 Presný počet systemizácií a ich konkrétnosti, ako aj to, či od 50. rokov prišlo v niektorej etape k väčším personálnym zmenám, bude predmetom ďalšieho výskumu. Z doterajších indícií možno predpokladať, že najväčší pohyb v aparáte nastal po auguste 1968, keď sa stal I. tajomníkom ÚV KSS Gustáv Husák (túto funkciu zastával od Mimoriadneho zjazdu KSS, ktorý sa konal 26. až 29. augusta 1968 do 4. mája 1969; 17. apríla 1969 sa stal I. tajomníkom ÚV KSČ).

alebo „to v Prahe vybavil“. Mnohí funkcionári, najmä tí vyššie postavení, boli členmi aj celoštátnych stranických orgánov. Navzájom sa tak s pražskými kolegami poznali a riešili personálne záležitosti po osobnej linke. Taktiež sa množstvo vecí vybavovalo telefonicky. Nebolo výnimkou, že tabuľkové miesta ostávali neobsadené, kým sa nová systemizácia „nedala do pohybu“, prípadne niekto danú agendu dočasne prevzal. Oddelenia medzi sebou o tieto miesta bojovali a snažili sa obhájiť pred Sekretariátom, prečo práve oni potrebujú napríklad jedného politického či administratívneho pracovníka navyše. Všetky tieto faktory zohrávali svoju úlohu, a mali vplyv (nielen) na konečnú podobu aparátu.

ORGANIZÁCIA A OBSAHOVÁ NÁPLŇ APARÁTU NA PRÍKLADE ROKA 1960

Pre lepšie pochopenie témy môžeme uskutočniť sondu do jednej zo systemizácií vo vybranom období. Nižšie popíšeme štruktúru, akú aparát v tom čase mal, stručne objasníme činnosť vtedy existujúcich oddelení a následne sa podrobnejšie zameriame na personálne a funkčné obsadenie jedného z nich. Na záver predstavíme dokument, ktorý ilustratívne priblíži jeho pracovnú náplň tohto oddelenia a čiastkovo tak prispeje k rozšíreniu témy.

Vybraná systemizácia prebehla v máji 1960, roku plnom významných zmien. Predovšetkým sa uskutočnila najrozsiahlšia prestavba územno-správneho členenia štátu od roku 1948, ktorá priniesla výrazné zníženie

Dom odborov počas zjazdu ROH, 6. marca 1982 (Zdroj: Archív TASR)

počtu okresov a krajov.³⁶ Novovzniknuté správne celky nijako nenadväzovali na predchádzajúce usporiadanie a v dobovej terminológii sa táto zmena odôvodňovala „vítazstvom socializmu, ktorý prekonal starú územnú organizáciu“.³⁷ Tieto politické transformácie sa odrazili aj v zmene názvu štátu, keď sa z Československej republiky stala Československá socialistická republika (ČSSR). Všetko spečatila nová ústava, ktorá explicitne deklarovala v praxi dávno uplatňovaný článok o vedúcej úlohe KSČ v štáte a spoločnosti. Doslova krízovým vývojom si prešli slovenské národné orgány, ktoré stratili

už aj tak značne limitované kompetencie. Tie boli maximálne oklieštené a odsunuté do symbolickej roviny. Najzásadnejšou zmenou v tomto ohľade bolo zrušenie Zboru povereníkov, ktorý dovtedy plnil funkciu výkonnej moci na Slovensku. Jeho niekdajšie úlohy boli rozdelené medzi jednotlivé odbory, resp. komisie Slovenskej národnej rady (SNR), v ktorej sa tak zlúčila zákonodarná a výkonná moc. Časť právomocí sa presunula na národné výbory.³⁸

Debatám o odôvodnenosti existencie sa nevyhla ani samotná KSS. Inicioval ich predovšetkým vtedajší

36 Zákonom 36/1960 Zb. o územnom členení štátu sa pôvodných 19 krajov zredukovalo na 10 (so samostatným postavením hlavného mesta Prahy), z toho na Slovensku z pôvodných šiestich vznikli tri – Západoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský. Existovalo 33 okresov, v roku 1968 sa ich počet navýšil na 37, pričom Bratislava získala postavenie hlavného mesta Slovenska a po vzore Prahy sa stala samostatným krajom. Pozri KLIMOVSÝ, Daniel. Územná samospráva na Slovensku: Rozvoj sídelných štruktúr od roku 1939 do súčasnosti. In: *OBEC & finance*. Praha: Triada, spol. s. r. o., roč. 18, č. 3, 2013, s. 74 – 77 [online]. [cit. 2024-12-10]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/258555858_Uzemna_samosprava_na_Slovensku_Rozvoj_sidelnych_struktur_od_roku_1939_do_sucasnosti

37 ŽATKULIAK, Jozef. *Vývoj národných výborov na Slovensku v prvých rokoch výstavby socializmu (1948 – 1954)*. Bratislava: Veda, 1986.

38 RÁKOŠ, Elo, RUDOHRADESKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány. 1943 – 1968*. Bratislava: Slovenská archívna správa, s. 208 – 221; ŠTEFANSKÝ, Michal. Postavenie SNR v rokoch 1948 – 1967. In: PEKŇÍK, Miroslav a kol. *Slovenské národné rady a cesta k parlamentarizmu*. Bratislava: Veda, 2008, s. 207 – 220.

prezident a I. tajomník ÚV KSČ Antonín Novotný, ktorý bol známy svojím nie príliš vrúcnyim postojom k slovenským národným požiadavkám. Tie totiž mohli byť (a niektoré aj boli) vyššími politickými miestami označené za prejav buržoázneho nacionalizmu.³⁹ K deštrukcii KSS ako teritoriálnej zložky KSČ nakoniec nedošlo, i keď sa jej pozícia do pádu komunistického režimu výraznejšie nezmenila.

Nové územné usporiadanie znamenalo aj reorganizáciu stranických orgánov a organizácií, keďže boli koncipované ako paralelná duplicita štátnych orgánov na všetkých úrovniach správy.⁴⁰ Tieto zmeny sa tak stali logickým dôvodom pre novú systemizáciu, ktorá ich mala reflektovať. Byro ÚV KSS ju schválilo na zasadnutí 20. mája 1960 a v platnosti bola len do roku 1963. Systemizácia určovala presné počty zamestnancov všetkých typov a popisovala úlohy jednotlivých oddelení⁴¹ a ostatných súčastí.

Štruktúra a náplň oddelení boli nasledovné:⁴²

I. Oddelenie orgánov strany, ROH⁴³ a ČSM⁴⁴

Oddelenie orgánov strany, Revolučného odborového hnutia (ROH) a ČSM plnilo organizačné a kontrolné úlohy v súlade s uzneseniami ÚV KSČ a ÚV KSS. Zodpovedalo za implementáciu rozhodnutí a zabezpečenie koordinácie medzi vyššími a nižšími stranickými orgánmi. Staralo sa o praktickú realizáciu politických úloh a dohliadalo na dodržiavanie stanovných pravidiel, vrátane stanov strany.

Viedlo evidenciu členov, zabezpečovalo vzdelávanie a rozmiestnenie tzv. kádrov,⁴⁵ pripravovalo prehľady tzv. kádrových rezerv⁴⁶ a dohliadalo na dodržiavanie personálnych predpisov. Taktiež riadilo zbor inštruktorov, ktorých úlohou bolo inštruovať ostatné stranické orgány na nižších úrovniach pri zavádzaní nových uznesení.

Spolupracovalo s medzinárodným oddelením KSČ, organizovalo pobyty delegácií na Slovensku, zabezpečovalo cezhraničné styky nižších stranických zložiek. Na slovenskej úrovni bolo, samozrejme, možné, aby napríklad Východoslovenský KV KSS (rovnako aj

Krajský národný výbor) spolupracoval s prihraničnými regiónmi.

Súčastou agendy bolo, ako už z názvu oddelenia vyplýva, riadenie ROH a ČSM. S týmito pilierovými stranickými organizáciami koordinovalo svoju prácu najmä v oblasti vzdelávania a rozmiestňovania funkcionárov. V gescii malo aj organizačné a výcvikové otázky Ludových milícií (LM)⁴⁷ vrátane výzbroje, výstroje a techniky. Zodpovedalo za politickú prípravu milicionárov. Vo výsledku tak oddelenie dbalo o politickú, organizačnú a kádrovú stabilitu strany, pričom dôsledne sledovalo plnenie zadaných úloh na všetkých úrovniach stranickej hierarchie.

II. Oddelenie národných výborov, zdravotníctva, masových organizácií a miestneho hospodárstva

Oddelenie zabezpečovalo riadenie činností Slovenskej národnej rady (SNR), národných výborov (NV) a súvisiacich organizácií podľa uznesení komunistickej strany. Venovalo sa kontrole plnenia úloh a koordinácii práce stranických organizácií v týchto

39 PEŠEK, *Centrum moci*, s. 15 – 16.

40 Vzhľadom na znížený počet jednotiek miestnej správy sa zväčšilo územie ich pôsobnosti, a tak sa časť zamestnancov zo zaniknutých krajov a okresov presunula.

41 Oddelenia boli značené rímskou číslicou.

42 Nasledujúca časť vychádza z archívnych dokumentov – SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 20. 5. 1960, šk. č. 1034. Pre korektnosť je potrebné uviesť, že ich v plnom, nespracovanom znení publikoval Jan Pešek, pozri PEŠEK, J. *Centrum moci*, s. 125 – 141.

43 Revolučné odborové hnutie (ROH) bolo jediná, štátom riadená odborová organizácia. Počas komunistického režimu fungovala ako „prevodová páka“ pomocou ktorej bola formálne demonštrovaná podpora všetkých zamestnancov komunistickému režimu.

44 Československý zväz mládeže (podľa staršieho pravopisu „Československý sväz mládeže“), vznikol v roku 1949 násilným zlúčením mládežníckych organizácií, čím komunistická strana zlikvidovala všetky ostatné nekomunistické združenia mládeže. Pod vplyvom udalostí z roku 1968 sa zväz rozpadol a na krátky čas prišlo k obnoveniu niektorých nezávislých organizácií. Najčastejšie používaná skratka bola aj naďalej ČSM, a to aj po úprave pravopisu. Skratka ČZM sa v slovenských dokumentoch používala zriedkavejšie. Na počiatku normalizácie, v roku 1970 prišlo k opätovnému zjednoteniu mládežníckych organizácií pod patronátom KSČ, tentokrát pod názvom Socialistický zväz mládeže (SZM).

45 Slovom „kádre“ sa označovali osoby zastávajúce vedúce alebo iné strategicky dôležité funkcie v štátnych, stranických, hospodárskych či spoločenských inštitúciách. Kádre boli vyberané a hodnotené podľa politickej spoľahlivosti na základe kádrového poriadku (pozri poznámku č. 33). Tento výraz je silne dobovo podfarbený. V súvislosti s funkciami, ako aj v nižšie publikovaných dokumentoch je však jeho výskyt taký častý, že ho pre konzistentnosť ponechávame.

46 Kádrové rezervy predstavovali skupinu vytypovaných osôb, ktoré boli pripravované na budúce obsadenie vedúcich pozícií. Tieto osoby absolvovali školenia, politické vzdelávanie a získavali skúsenosti, aby mohli byť v prípade potreby rýchlo povýšené alebo dosadené na kľúčové miesta.

47 Ludové milície boli ozbrojené zložky KSČ, resp. KSS, ktoré vznikli v období februára 1948. Ich hlavným cieľom bolo chrániť komunistický režim a slúžiť ako nástroj na udržiavanie moci KSČ. Oficiálne boli prezentované ako „ozbrojená päsť robotníckej triedy“, avšak v praxi fungovali ako lojálna sila strany, ktorú mohla nasadiť mimo oficiálne ozbrojené zložky štátu, ako boli armáda alebo polícia.

inštitúciách. Na starosti malo úroveň zdravotnej starostlivosti, osvetu a politické vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov. Zabezpečovalo rozvoj miestneho priemyslu, komunálnych služieb a riadenie bytového fondu. Oddelenie sa staralo o výber a vzdelávanie kádrov na príslušných úsekoch, pričom poskytovalo podporu okresným a krajským výborom strany.

III. Oddelenie propagandy a agitácie

Zameriavalo sa na organizáciu ideologickej práce, komunistickú výchovu a riadenie propagandistických aktivít. Monitorovalo médiá, tlač a rozhlas a zabezpečovalo ich súlad s potrebami strany. Pomáhalo pri straníckom školení, usmerňovalo činnosť masových organizácií, vydavateľstiev a novinárskej sféry. Zabezpečovalo politické vzdelávanie kádrov vrátane novinárov a organizovalo ústredné oslavy a aktivity spojené s ideologickou prácou medzi národnostnými menšinami. Cieľom bolo propagovať socialistické hodnoty, vysvetľovať uznesenia a podporovať kultúrne aktivity v súlade so straníckymi smernicami.

IV. Oddelenie školstva, vedy a kultúry

Oddelenie sa zaoberalo realizáciou straníckych uznesení v oblasti vzdelávania, vedy a umenia. Zameriavalo sa na ideologickú výchovu učiteľov a študentov. Riadilo umeleckú tvorbu v súlade so socialistickým realizmom a vplývalo na „správnu“ výchovu mladých umelcov. Venovalo sa tiež práci s vedeckými a umeleckými inštitúciami vrátane organizácie filmovej produkcie.

V. Oddelenie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva

Oddelenie riadilo a kontrolovalo plnenie uznesení strany v oblasti poľnohospodárstva a lesníctva. Zameriavalo sa na rozvoj kolektívnych foriem hospodárenia, mechanizáciu, deklarovalo zvyšovanie produktivity práce a efektívne využívanie pôdy. Podporovalo tzv. socialistické súťaženie medzi družstvami a riadilo plánovanie

a investície v štátnych majetkoch. Dozeralo na fungovanie lesného hospodárstva, zalesňovanie a rybné hospodárstvo, pričom posilňovalo stranícky vplyv na všetkých úrovniach sektora.

VI. Oddelenie plánovania, priemyslu a obchodu

Realizovalo hospodársku politiku strany, pripravovalo plány rozvoja, kontrolovalo plnenie uznesení a zabezpečovalo riadenie podnikov. Dozeralo na využívanie fondov, podporu zavádzania nových technológií, zvyšovanie kvalifikácie pracovníkov a mzdovú politiku. V gescii malo aj export a obeh na vnútornom trhu, pričom spolupracovalo s ďalšími straníckymi oddeleniami a výbormi na rôznych úrovniach.

VII. Oddelenie stavebníctva, dopravy a spojov

Sústredovalo sa na koordináciu a kontrolu plnenia uznesení týkajúcich sa rozvoja bytovej a investičnej výstavby, dopravy, spojov a ďalších

infraštruktúrnych oblastí. Zabezpečovalo zavádzanie nových technológií, zlepšovanie efektivity a využívanie pracovných síl, pričom podporovalo politickú a odbornú kvalifikáciu pracovníkov. Osobitnú pozornosť venovalo veľkým investíciám, ako výstavba Východoslovenských železniární, a rozvoju socialistických pracovných postupov v súlade s plánmi hospodárskeho rozvoja Slovenska.

VIII. Hospodárska správa

Hospodárska správa ÚV KSS sa zameriavala na zabezpečenie plynulého chodu straníckych orgánov po materiálno-finančnej stránke. Kontrolovala dodržiavanie stanov strany, platenie členských príspevkov a hospodárenie podľa rozpočtov. Zabezpečovala plánovanie, účtovníctvo, materiálno-technické zásobovanie, správu majetku a vozového parku. Súčasťou jej činnosti bola aj starostlivosť o technických pracovníkov a koordinácia hospodárskej administratívy na nižších úrovniach strany.

Oddelenie stavebníctva, dopravy a spojov sa venovalo aj výstavbe Východoslovenských železniární (Zdroj: Archív TASR)

IX. Oddelenie technické

Zabezpečovalo organizačno-technickú podporu zasadnutí, porád a stretnutí ÚV, sekretariátu a Predsedníctva, resp. Byra KSS. Spravovalo administratívu, evidenciu písomností a kontrolu uznesení. Zabezpečovalo distribúciu materiálov členom strany a regionálnym výborom vrátane spracovania dokumentov, prekladov pre maďarskú menšinu a archivácie. Organizovalo skartáciu nepotrebných materiálov a dohliadalo na kuriérnu dopravu. Poskytovalo technickú inštruktáž krajským výborom a monitorovalo vybavovanie listov od občanov a pripravovalo pravidelné prehľady.

Odbor pre armádu, bezpečnosť a justíciu

Tento odbor nebol organizačne samostatným útvarom, patril priamo pod I. tajomníka. Jeho úlohou bolo posilňovať vedúcu úlohu strany v oblasti armády, bezpečnosti, súdnictva a prokuratúry. Úzko spolupracoval s ÚV KSČ a kontroloval plnenie ich uznesení. Zameriaval sa na politickú výchovu vo vojsku a medzi branami, organizáciu a kvalitu kádrov a na posilňovanie činnosti bezpečnostných orgánov. Dbal na triedny a stranícky prístup v súdnych a prokuratúrnych aktivitách, pričom zdôrazňoval „dodržiavanie socialistickej zákonnosti“ medzi občanmi. Viedol vojenskú evidenciu a bojaschopnosť vybraných pracovníkov.

Elena Litvajová, vedúca Oddelenia orgánov strany, ROH a ČSM, na zjazde KSS 26. marca 1976

(Zdroj: Archív TASR)

ANALÝZA VYBRANÉHO ODDELENIA

Pre ilustrovanie vnútorného členenia vyberáme Oddelenie orgánov strany, ROH a ČSM (I. oddelenie), ktoré bolo pre fungovanie strany a jej nižších štruktúr kľúčové. Tento typ oddelenia existoval počas celého obdobia komunistickej diktatúry. V rôznych obdobiach sa len menila šírka jeho agendy.⁴⁸ Časom prišlo k úprave

jeho názvu a z tradičného *Oddelenia orgánov strany* (a ďalších organizácií) sa stalo *Politickoorganizačné oddelenie*.⁴⁹

Zloženie oddelenia podľa systemizácie z mája 1960:

Vedenie oddelenia

Vedúci oddelenia: Elena Litvajová,⁵⁰ na starosti mala aj inštruktov

48 Tu môžeme upriamiť pozornosť na to, že v tejto systemizácii patrilo pod I. oddelenie aj ROH a ČSM napriek tomu, že existovalo samostatné Oddelenie masových organizácií (II. oddelenie). To malo v kompetencii napríklad aj národné výbory. O tri roky neskôr samostatné oddelenie masových organizácií zaniklo a väčšina jeho agendy prešla pod Oddelenie orgánov strany, národných výborov, ROH, ČSM a NF.

49 Názov Politickoorganizačné oddelenie sa začal používať na prelome rokov 1965/1966. Dokladajú to programy zasadnutí oddelenia z tohto obdobia, pozri: SNA, f. ÚV KSS, Politickoorganizačné oddelenie, šk. č. 5, Program porady vedenia organizačno-politického oddelenia 6. 12. 1965. V aparáte ÚV KSČ prišlo k premenovaniu oddelenia v máji 1965, čo podčiarkuje zmieňované koncipovanie štruktúry po vzore pražského ústredia. Pozri ŠTVERÁK, *Schematismus k dejinám Komunistickej strany Československa (1921–1992)*, s. 351.

50 Elena Litvajová (rod. Chútňková) bola rodáčkou z Uhrova, ako partizánka sa zúčastnila Slovenského národného povstania, v ktorom bola ťažko zranená. Jej dve sestry boli popravené gestapom. Po vojne v kariére rýchlo napredovala. Zastávala niekoľko funkcií, medzi najvýznamnejšie patrilo miesto tajomníčky Slovenského ústredného výboru ČSM, od polovice 50. rokov pôsobila v aparáte ÚV KSS, kde sa za pomerne krátky čas stala vedúcou oddelenia (mimochodom, medzi rokmi 1945 – 1989 sa len dve ženy stali vedúcimi oddelenia – okrem Litvajovej to bola Anna Kretová). Bola členkou ÚV KSČ, ÚV KSS, Predsedníctva ÚV KSS, poslankyňou SNR a Národného, resp. Federálneho zhromaždenia. Najvýraznejšie sa do povedomia verejnosti zapísala ako predsedníčka ÚV Zväzu slovenských žien. Z politického a verejného života odišla po novembri 1989. Stala sa jednou z najvýraznejších ženských tvárí komunistického hnutia na Slovensku.

<p>201/</p> <p>I. Oddelenie orgánov strany, ROH a ČSM :</p> <p>Vedúci oddelenia - riadi prácu oddelenia, má na starosti inštruktorov ÚV KSS Litvajová Elena</p> <p>Zástupca ved. oddelenia - zodpovedá za kádrový odbor, ŤM, má na starosti Život strany Paško Ján</p> <p>Zástupca ved. oddelenia - má na starosti NF, odbor org. otázok a stran. informácií, odbor pre otázky ROH a ČSM</p> <p>Organizačno-administratívna pracovníčka Karellová Etela</p> <p>Administratívna pracovníčka Čergeťová Margita</p> <p>Operatívna skupina inštruktorov ÚV KSS :</p> <p>Inštruktor ÚV KSS Iskra Gabriel</p> <p>Inštruktor ÚV KSS Bežo Michal</p> <p>Inštruktor ÚV KSS Jägermann Miroslav</p> <p>Inštruktor ÚV KSS Pšenák Ján</p> <p>Odbor organizačných otázok, stranických informácií, evidencie členstva :</p> <p>Vedúci odboru Truban Rajmund</p> <p>Inštruktor pre stranické informácie Kvasnica Florián</p>	<p>201/ - 2 -</p> <p>Inštruktor pre stranické informácie Boháček Anton</p> <p>Inštruktor pre organizačné otázky Václavík Eduard</p> <p>Inštruktor pre organizačné otázky Suchý Štefan</p> <p>Inštruktor pre evidenciu členstva a štatistiku Friebert Michal</p> <p>Inštruktor pre schôdzkovú činnosť organizovanie polit. brigád zabezpečovanie otázok zahraničných stran. delegácií Pástorová Elena</p> <p>Administratívna pracovníčka Struhárová Hermína</p> <p>Administratívna pracovníčka Hrabšová Emília</p> <p>Odbor prípravy a rozmiestňovania kádrov :</p> <p>Vedúci odboru Šrámek Ján</p> <p>Inštruktor pre prípravu kádrov Kubica Michal</p> <p>Inštruktor pre prípravu kádrov Hanšút Štefan</p> <p>Inštruktor pre prípravu kádrov Balážová Anna</p> <p>Inštruktor pre evidenciu archívnych kádrov, evidenciu zaslúžilých členov strany Hlaváč Jozef</p> <p>Administratívna pracovníčka Šterbáková Vlastimila</p> <p>Odbor ŤM :</p> <p>Nádelník ŤM Korbel Pavel</p> <p>Inštruktor ŤM odborný pracovník Piško Cyril</p>	<p>201/ - 3 -</p> <p>Odbor pre otázky ROH a ČSM :</p> <p>Inštruktor pre ROH Ydíček Igno</p> <p>Inštruktor pre ROH Chudý Bohumil</p> <p>Inštruktor pre ČSM</p> <p>Administratívna pracovníčka</p> <p>Schválená systemizácia 65 politických 6 administratívnych</p> <p>Návrh oddelenia 24 politických 6 administratívnych</p> <p>Tajomník ÚV pri ÚV KSS Pavko Emil</p> <p>Schválená systemizácia 1 politický</p> <p>Redakcia Života strany :</p> <p>Vedúci odboru Gries Ondrej</p> <p>redaktor Mroček Karol</p> <p>redaktor Svitek Josef</p> <p>posobný redaktor Ján Štefan</p> <p>Lektor pre Párt člet Šola Štefan</p> <p>Administratívna pracovníčka Ulíková Vlasta</p> <p>Schválená systemizácia 5 politických 1 administratívna</p> <p>Návrh odboru : 5 politických 1 administratívna</p>
--	--	---

Personálne obsadenie Oddelenia orgánov strany, ROH a ČSM po systemizácii v máji 1960 (Zdroj: SNA)

Zástupca vedúceho oddelenia: Ján Paško, zodpovedal za kádrový odbor, LM, a redakciu Života strany⁵¹

Zástupca vedúceho oddelenia: Ladislav Martinák,⁵² zodpovedný za Národný front (NF), odbor organizačných otázok, stranických informácií a odbor pre otázky ROH a ČSM

Organizačno-administratívna pracovníčka: Etela Karellová

Administratívna pracovníčka: Margita Čergeťová

Operatívna skupina inštruktorov ÚV KSS

Inštruktor: Gabriel Iskra

Inštruktor: Michal Bežo

Inštruktor: Miroslav Jägermann

Inštruktor: Ján Pšenák

Inštruktor: Bohumil Chudý, Milan Würfl⁵³

Odbor organizačných otázok, stranických informácií, evidencie členstva

Vedúci odboru: Rajmund Truban

Inštruktor pre stranické informácie: Florián Kvasnica, Jozef Svitek⁵⁴

Inštruktor pre stranické informácie: Anton Boháček

Inštruktori pre organizačné otázky: (1) Eduard Václavík; (2) Štefan Suchý, Pavel Mikuláš⁵⁵

Inštruktor pre evidenciu členstva a štatistiku: Michal Friebert

Inštruktor pre schôdzovú činnosť, organizovanie politických brigád,

zabezpečovanie otázok zahraničných stranických delegácií: Elena Pástorová

Administratívne pracovníčky: (1) Hermína Struhárová, (2) Emília Hrabšová

Odbor prípravy a rozmiestňovania kádrov

Vedúci odboru: Ján Šrámek

Inštruktori pre prípravu kádrov: (1) Michal Kubica, (2) Štefan Hanšút

Inštruktorka pre evidenciu kádrov: Anna Balážová

Inštruktor pre evidenciu archívnych kádrov a evidenciu zaslúžilých členov strany: Jozef Hlaváč

Administratívna pracovníčka: Vlastimila Šterbáková

- 51 Dvojtyždenník *Život strany* bol jedným zo stranických periodík. Slúžil na propagáciu ideológie KSČ, šírenie stranických smerníc a prezentáciu „úspechov socialistickej výstavby“. Noviny boli určené najmä pre stranických funkcionárov a aktívnych členov s cieľom poskytnúť im politickú, ideologickú a metodickú orientáciu.
- 52 Spočiatku bola táto funkcia neobsadená, ale približne dva mesiace po prijatí systemizácie bol na ňu z iného oddelenia priradený práve L. Martinák. SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 13. 7. – 29. 7. 1960, šk. č. 1038.
- 53 B. Chudý nastúpil na oddelenie v decembri 1960. V lete 1961 sa presunul do aparátu ÚV KSČ v Prahe, nahradil ho M. Würfl. SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 7. 7. 1961, šk. č. 1061.
- 54 Kvasnica sa v lete 1961 presunul do kancelárie I. tajomníka a nahradil ho J. Svitek, ktorý sa na odbor presunul z redakcie *Života strany*. SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 20. 5. 1960, šk. č. 1034.
- 55 Suchý odišiel v septembri 1961 do internátneho kurzu Vysoké straníckej školy v Prahe. Na jeho miesto bol prijatý P. Mikuláš. SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 21. 4. 1961, šk. č. 1054; SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 5. 1. – 13. 1. 1962, šk. č. 1074.

217/

U z n e s e n i e

zo 16. schôdze byra ÚV KSS, konanej 20. mája 1960

K bodu 1/ Návrh systemizácie oddelení a pracovníkov Ústredného výboru KSS
/ s. B a c í l e k /

U z n e s e n i a :

1/ Byro ÚV KSS schvaľuje :

a/ návrhovand systemizáciu oddelení a pracovníkov ÚV KSS s pripomienkami I. oddelenia ÚV KSS tekto:

	Polit.:	Admin.:	Odbor. techn.:
Tajomníci ÚV KSS	5		
Pomocníci tajomníkov ÚV KSS	5	6	
Odbor pre armádu, bezpečnosť, prokuratúru a súdnictvo	5	1	
I. Oddelenie orgánov strany, ROH a ČSM	24	6	
II. Oddelenie národných výborov, zdravotníctva, mäsových organizácií a miestneho hospodárstva	11	3	
III. Oddelenie agitácie a propagandy	21	3	
IV. Oddelenie škôl, večí a kultúry	11	2	
V. Oddelenie poľnohospodárstva	16	2	
VI. Oddelenie priemyslu, obchodu a plánovania	20	3	
VII. Oddelenie stavebníctva a dopravy	13	2	
VIII. Oddelenie hospodárskej správy	4	1	12

217/

- 2 -

	Polit.:	Admin.:	Odbor. techn.:
IX. Oddelenie technické	3	5	9
Komisia straníckej kontroly	10	1	
Revízná komisia	1		
Redakcia Života strany	5	1	
Spolu :	154	36	21

b/ obsadenie funkcií v aparáte Ústredného výboru KSS podľa návrhu jednotlivých oddelení.

2/ Doporučuje sekretariátu ÚV KSČ zvýšiť systemizáciu ÚV KSS o 3 politických pracovníkov.

3/ U k l a d á :
vedúcim oddelení ÚV KSS

a/ ďalšie zmeny v obsadení funkcií na oddeleniach predložiť sekretariátu a byru ÚV KSS podľa nomenklatúry,

b/ do 1. júna 1960 predložiť návrh na umiestnenie voľných pracovníkov ÚV KSS,

c/ zabezpečiť prácu novozriadených oddelení podľa novej štruktúry a náplne práce najneskôršie do 31. mája 1960.

Vykonajú as.: B a c í l e k ,
vedúci oddelení ÚV KSS

Návrh systemizácie oddelení a pracovníkov ÚV KSS zo 16. schôdze Byra KSS, ktorá sa konala 20. mája 1960 (Zdroj: SNA)

Odbor ľudových milícií (EM)
Náčelník EM: Pavel Korbel
Inštruktor EM – odborný pracovník: Cyril Piško

Odbor pre otázky ROH a ČSM⁵⁶
Inštruktori pre ROH: (1) Ignác Žáčik; (2) Bohumil Chudý, František Sziég⁵⁷

Redakcia Života strany:
Vedúci odboru: Ondrej Grieš, Jozef Laššák⁵⁸
Redaktori: (1) Karol Mrocek, (2) Jozef Svitek⁵⁹
Pomocný redaktor: Nadežda Janišová
Lektor pre Párt élet:⁶⁰ Štefan Šolc
Administratívna pracovníčka: Vlasta Uhlíková

Tajomník Ústrednej revíznej komisie pri ÚV KSS: Emil Peško

Nasledujúce dokumenty⁶¹ sú ukážkou internej administratívy oddelenia. Približujú plán práce na druhú polovicu roka 1960 (ide teda o prvé mesiace novo-systemizovaného oddelenia). Vo svojom úvode obsahujú

56 Systemizované bolo aj jedno miesto inštruktora pre ČSM, ktoré však zostalo neobsadené. Odbor nemal samostatného vedúceho. Pravdepodobne tak bol riadený priamo zástupcom vedúceho oddelenia Ladislavom Martinákom.

57 Pozri poznámku č. 52. Od mája do decembra 1960 pracoval B. Chudý na tomto mieste, kým sa nepresunul k operatívnej skupine inštruktórov a neskôr do aparátu ÚV KSČ v Prahe. V decembri 1960 nastúpil na oddelenie F. Sziég. I keď dokumenty k jeho osobe uvádzajú, že pracuje ako inštruktor bez toho, že by bolo špecifikované konkrétne zaradenie, môžeme usudzovať, že nastúpil na miesto Chudého. SNA, f. ÚV KSS, Oddelenie hospodárskej správy, šk. č. 2.

58 O. Grieš mal v septembri 1960 prejsť na Inštitút spoločenských vied do Prahy. Ešte v júli 1960 nastúpil na miesto J. Laššák. Je možné, že ho O. Grieš na pozíciu zaučal. SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 20. 3. 1960, šk. č. 1028; SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 4. 7. 1960, šk. č. 1037.

59 Pozri poznámku č. 53. Kto nastúpil na Svitekovo miesto, nie je zjavné.

60 verzia novín v maďarčine

61 Dokumenty sú uložené v SNA, f. Politickoorganizačné oddelenie, Materiál z porady oddelenia dňa 6. septembra 1960, šk. č. 4.

všeobecnejšie vymedzenie činnosti pridelovaním konkrétnym pracov- korektúrami gramatických chýb a pre-
a následne pokračujú konkrétnym níkom.⁶² Dokumenty publikujeme klepov a prispôbením súčasnému
rozpisom úloh podľa mesiacov a ich v neskrátenom znení, s drobnými pravopisu.

DOKUMENT Č. 1

1960, 4. septembra, Bratislava. Plán práce oddelenia orgánov strany, ROH a ČSM na II. polrok 1960.

SNA, f. Politickoorganizačné oddelenie, Materiál z porady oddelenia dňa 6. septembra 1960, šk. č. 4.

Oddelenie orgánov strany, ROH a ČSM bude sa v II. polroku 1960 vo svojej práci riadiť uzneseniami Celoštátnej konferencie KSČ a plánom práce byra a sekretariátu ÚV KSS na II. polrok 1960.

Práca oddelenia bude sústredená na pomoc KV, OV a zákl[adných] org[anizácií] pri rozpracovaní, zabezpečovaní a kontrole plnenia uznesení ÚV KSČ a ÚV KSS.

V úzkej spolupráci s ostatnými oddeleniami bude sústredená pozornosť na ďalšie posilňovanie vedúcej úlohy strany na všetkých úsekoch, najmä v poľnohospodárstve tak, aby boli dôsledne zabezpečené a plnené politické a ekonomické úlohy.

So zabezpečením plnenia plánovaných úloh v priemysle, investičnej výstavbe, rozvoji techniky, uplatňovania pokrokových metód práce, rozvoji a kontrole socialistickej súťaže bude pozornosť oddelenia orientovaná najmä na úsek poľnohospodárstva a stavebníctva. Pôjde pritom o sústredenie úsilia na rozvoj súťaže a splniť úlohy tretej päťročnice za 4 roky v poľnohospodárstve, na zabezpečenie úspešného priebehu letných a jesenných poľnohospodárskych prác, výkupu obilia a ostatných poľnohospodárskych plodín.

Úsilie oddelenia spoločne s roľníckym oddelením ÚV KSS⁶³ bude zamerané k dosiahnutiu rozhodujúceho obratu v úrovni a činnosti straníckej práce na dedine, poskytovaniu sústavnej pomoci KV, OV KSS a základným organizáciám na dedine, ŠM, STS⁶⁴ pracovníkmi oddelenia a aktivistami.

V súvislosti s tým hodnotiť a robiť opatrenia k dôslednejšiemu plneniu uznesení KSČ o výstavbe strany na dedine /zakladanie organizácií strany pri JRD,⁶⁵ úroveň ich práce a riadenie/, ako aj upevňovanie strany na dedine a JRD prijímaním kandidátov z radov družstevníkov, družstevníčok a mládeže. Dosiahnuť zvýšenou starostlivosťou OV KSS a straníckych organizácií o reguláciu rastu strany, že bude v podstate do konca roku t.r. vyriešený problém organizácií s nízkym počtom a prestarnutým členstvom a že bude posilnený vplyv strany v JRD, SM a lesoch.

Na pomoc OV KSS k výchove funkcionárov organizácií strany na dedine vypracovať do konca septembra t.r. spoločne s lektorskou skupinou cyklus 5 prednášok k jednotlivým otázkam práce strany na dedine.

Spoločne so VII. oddelením ÚV KSS okrem riešenia organizačnej výstavby straníckych organizácií na stavbách, venovať zvlášť pozornosť úrovni ich práce a upevňovaniu prijímaním kandidátov najmä z radov robotníkov.

62 Čitateľ si tak na základe vyššie uvedenej vnútornej štruktúry oddelenia môže všimnúť konkrétne mená zamestnancov, ich pracovné zaradenie, a tým si spojiť princíp rozdeľovania jednotlivej agendy.

63 Pozri poznámku č. 28. Po správnosti ide o Oddelenie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Roľnícke oddelenie predtým existovalo (i keď aj jeho názov a šírka agendy sa menili, istý čas sa nazývalo napr. Oddelením pôdohospodárstva), no práve pri tejto systemizácii sa jeho názov zmenil. Pôvodca dokumentu tak v tomto prípade použil v tom čase zaužívaný, i keď už formálne nesprávny názov.

64 štátne majetky; strojné traktorové stanice

65 jednotné roľnícke družstvo

V práci oddelenia bude zvlášť orientovaná pozornosť na zvyšovanie úrovne práce OV KSS, ako jedného z hlavných prostriedkov k zlepšovaniu práce základných organizácií strany, k zvyšovaniu ich vplyvu na všetkých úsekoch. V súvislosti s tým bude sústredená pozornosť na hodnotenie a vyjasňovanie foriem a metód práce OV KSS v nových podmienkach/práce voleného orgánu, práce s komisiami a aktívom, riadenie a pomoc základným organizáciám, kontrola plnenia úloh, výchova funkcionárov organizácií/.

Cez KV KSS orientovať pozornosť, aby OV KSS plánovite celý rok organizovali semináre a aktivity k výchove funkcionárov organizácií. Klásť dôraz na výmenu skúseností z práce pri výchove funkcionárov, ako aj zovšeobecňovaniu skúseností z foriem a metód práce, OV KSS, politicko-organizačných oddelení a inštruktorov OV KSS.

Spoločne s KV KSS bude venovaná pozornosť hodnoteniu práce platených funkcionárov základných organizácií strany a ich riadeniu zo strany OV KSS. Pozornosť KV, OV a základných organizácií orientovať súčasne k zvýšenej starostlivosti o riadenie a prácu straníckych skupín, ako základného článku straníckych organizácií na pracoviskách.

Do konca decembra 1960 spoločne s ostatnými oddeleniami spracovať skúsenosti a závery:

a/ z metód práce OV KSS v nových podmienkach,

b/ z práce miestnych výborov strany, o výstavbe strany na dedine a z práce organizácií strany pri JRD.

c/ Uplatňovanie novej systemizácie v Západoslovenskom kraji z hľadiska uvoľnených predsedov organizácií strany a osobitne platených predsedov základných organizácií pri JRD.

Za účelom pomoci a vyjasňovania metód práce OV KSS uskutočniť spoločne s KV KSS do konca septembra 1960 prieskum práce v troch okresoch. Poznatky a závery budú slúžiť pre prípravu seminárov s pracovníkmi OV KSS k metódam práce.

Zvýšenú pozornosť venovať tomu, aby KV KSS systematicky venovali pozornosť výchove a príprave vedúcich tajomníkov, tajomníkov a pracovníkov OV KSS organizovaním seminárov a poradí. Za účelom vyjasňovania a zovšeobecňovania metód práce a prerokovania úloh uskutočniť porady na ÚV KSS s vedúcimi I. oddelení KV KSS a pracovníkmi KV KSS z úseku straníckych informácií, organizačných otázok, evidencie členstva a kádrovej evidencie. Na pracovné porady pozývať tiež vedúcich politicko-organizačných oddelení a pracovníkov niektorých OV KSS. Do konca roku pripraviť po dohode návrh seminárneho školenia pracovníkov KV, OV KSS zodpovedných za evidenciu členstva a kádrovú evidenciu.

V každodennej práci straníckych orgánov a organizácií ďaleko dôslednejšie zvýšiť starostlivosť o uznesenia k rastu a regulácii strany.

Štvrťročne hodnotiť stav v znižovaní počtu organizácií s malým počtom členov a kandidátov, ako aj plnenie uznesení ÚV KSČ o výstavbe strany na dedine.

Pravidelne mesačne okrem osobnej pomoci a kontroly hodnotiť plnenie uznesení ÚV KSČ o výmene členských legitimácií.

Spoločne s ostatnými oddeleniami ÚV KSS zameriavať prácu k tomu, aby stranícke orgány a organizácie zvyšovali starostlivosť v riadení a kládli dôraz na zvýšené požiadavky práce národných výborov. Zvlášť klásť dôraz na uplatňovanie vedúcej úlohy strany, práce a riadenie straníckych skupín vo volených orgánoch NV, prácu komisií NV a na formy práce OV KSS a tajomníkov MNV.

V súvislosti s novou organizáciou štátnych a hospodárskych orgánov klásť dôraz na zvyšovanie úrovne a účinnosti straníckej práce, sledovať a cez KV KSS vyjasňovať organizačnú výstavbu straníckych organizácií, najmä v závodoch a organizáciách, riadených národnými výbormi.

V práci oddelenia bude zameraná pozornosť k tomu, aby v činnosti stranických orgánov a organizácií zaujímala významné miesto kontrola stranických uznesení spojená s rozborom a zovšeobecňovaním straníckej práce, hospodárskych a štátnych orgánov. V popredí bude venovaná pozornosť kontrole plnenia uznesení výročných členských schôdzí, ustanovujúcich krajských a okresných konferencií strany. V súvislosti s kontrolou plnenia uznesení bude dbané o uplatňovanie správnych zásad kádrovej práce a o ďalšie kádrové posilňovanie rozhodujúcich úsekov, predovšetkým poľnohospodárstva.

V kádrovej práci bude venovaná pozornosť výberu a rozmiestňovaniu kádrov do stranických škôl, dodržiavaniu zásad kádrovej nomenklatúry, systemizácie pracovníkov aparátu a poriadku v kádrovej evidencii na ÚV KSS, KV a OV KSS. V súvislosti s výberom a rozmiestňovaním kádrov poskytovať KV KSS pomoc pri vypracovaní perspektívnych plánov výchovy funkcionárov a vytváraní kádrových rezerv.

Na úseku ROH a ČSM pôjde o to, aby stranické orgány a organizácie zvyšovali starostlivosť o uplatňovanie vedúcej úlohy strany v tých orgánoch a organizáciách a ich aktívnu účasť v mobilizácii pracujúcich a mládeže za plnenie uznesení celoštátnej konferencie KSČ. V každodennej činnosti dbať o plnenie a kontrolu plnenia uznesení ÚV KSČ o zásadách priameho vedenia ČSM stranickými orgánmi a organizáciami.

V súvislosti so zabezpečovaním príprav a priebehu výročných členských schôdzí, okresných a krajských konferencií venovať pozornosť zlepšovaniu práce orgánom a organizáciám ROH a ČSM.

Oddelenie bude orientovať pozornosť na prehľbovanie starostlivosti stranických orgánov a organizácií o ľudovú milíciu a jej bojovú pripravenosť. To vyžaduje okrem skvalitňovania odborného výcviku jednotiek operatívnejšie a účinnejšie riadenie zo strany štábov LM. Poskytovať pomoc a kontrolovať prípravu záverečných cvičení jednotiek LM. Súčasne pripraviť pripomienky pre uskutočnenie celoslovenskej streleckej súťaže, ktorá bude v septembri 1960 na strelnici v Lučenci.

Na poradách oddelenia okrem prerokovávanía úloh práce inštruktorov, bude hodnotená podľa odborov a to z hľadiska riešenia foriem a metód práce, riadenia a pomoci nižším orgánom a organizáciám.

Na úseku stranických informácií bude okrem skvalitňovania obsahu správ, pohotovosti a aktuálnosti venovaná pozornosť zvyšovaniu úrovne a zodpovednosti za stranické informácie v krajoch a okresoch, aby OV KSS vydávali tiež informačné buletiny pre svoj volený orgán. Zameriavať úsilie hlavne na to, aby v informačných bulletinoch KV a OV KSS boli zovšeobecňované skúsenosti z foriem a metód práce pri plnení uznesení a zabezpečovaní hospodárskych úloh.

DOKUMENT Č. 2

1960, 4. septembra, Bratislava. Časový plán práce.

SNA, f. Politickoorganizačné oddelenie, Materiál z porady oddelenia dňa 6. septembra 1960, šk. č. 4.

Časový plán práce:

A u g u s t :

B y r o Ú V K S S

1/ Správa o reorganizácii jednotiek LM

s. Korbel⁶⁶

66 Pozri štruktúru oddelenia – bol náčelník LM.

2/ Informatívna správa a rozbor stavu aparátu strany na Slovensku po prevedenej novej územnej organizácii straníckych orgánov a organizácií

s. Šrámek⁶⁷

3/ Správa o výsledkoch rastu strany za I. polrok 1960.

s. Truban⁶⁸

D o s e k r e t a r i á t u:

1/ Správa inštruktorov o skúsenostiach z rozvoja socialistickej súťaže splniť III.5RP⁶⁹ v poľnohospodárstve za 4 roky.

Inštruktori

2/ Predložiť 50 návrhov do 6 mesačného kurzu ÚŠŠ KSS pre tajomníkov MNV, ktorý začal 1.IX.1960

s. Šrámek

3/ Predložiť 15 návrhov do 2-mesačného seminára k otázkam ekonomiky poľnohospodárstva a praxe riadenia poľnohospodárskych závodov pre funkcionárov stranického a štátneho aparátu a masových organizácií, ktorý začne 17.X.1960.

s. Šrámek

4/ Informatívna správa o priebehu výmeny členských legitimácií strany

s. Truban

5/ Správa o formách a metódach politicko-výchovnej práce medzi mládežou v súvislosti s prípravami propagandistov a učiteľov na učebný rok 1960-1961

s. Škoda⁷⁰
tajomník SÚV ČSM

S e p t e m b e r:

B y r o:

1/ Správa o technickom rozvoji v strojárenských závodoch na Slovensku /účasť odd[elenia] pri spracovaní záverov správy na základe poznatkov z prieskumu/ s. Martinák⁷¹

2/ Účasť pri vypracovaní návrhu funkcií na ÚV KSS, ÚŠŠ KSS a Ústave dejín KSS, ktorí majú byť v prípade aktívnej obrany vlasti oslobodení od výkonu vojenskej služby

s. Paško⁷²

Na poradu oddelenia:

1/ Návrh na uskutočnenie prieskumu foriem a metód práce OV KSS v troch okresoch na Slovensku.

s. Truban

67 vedúci Odboru prípravy a rozmiestňovania kádrov

68 vedúci Odboru organizačných otázok, straníckych informácií, evidencie členstva

69 tretí päťročný plán

70 Z titulu svojej funkcie tak musel byť prizvaný na poradu, kde o danej veci referoval.

71 zástupca vedúceho oddelenia pre NF, odbor organizačných otázok, straníckych informácií a odbor pre otázky ROH a ČSM

72 zástupca vedúceho oddelenia pre kádrový odbor, LM a redakciu *Života strany*

2/ Správa inštruktorov ÚV KSS o skúsenostiach z práce straníckych komisií pri KV KSS
Inštruktori

3/ Informatívna správa ako MV KSS v Bratislave rieši náplň práce a riadi obvodné výbory strany /
miestne výbory/
s. Truban

4/ Návrh na uskutočnenie porady s pracovníkmi KV KSS a niektorých OV KSS zodpovednými za
jednotnú stranícku legitimáciu
s. Truban

5/ Informatívna správa o priebehu výmeny členských legitimácií strany

6/ Návrh na zvolanie aktívu o novej technike
s. Martinák

7/ Návrh organizačného zabezpečenia správy o brigádach socialistickej práce a osnova správy
s. Martinák

8/ Návrh na riešenie sekcií Slovenskej rady VTS⁷³
s. Martinák

9/ Návrh na doplnenie predsedníctva SOR⁷⁴
s. Martinák

O k t ó b e r:

Do b y r a :

1/ Rozvoj brigád socialistickej práce na Slovensku
s. Martinák

Na poradu oddelenia:

1/ Správa o riešení pripomienok a návrhov, vznesených delegátmi ustanovujúcich konferencií kraj-
ských a okresných výborov strany.

s. Truban
Inštruktori

2/ Ako stranícke orgány v krajoch riešia otázku plnenia uznesení ÚV KSČ o zásadách priameho
riadenia ČSM straníckymi orgánmi a organizáciami.

Inštruktori

3/ Informatívna správa o účasti mládeže v celonárodnom hnutí za zúrodňovanie pôdy
s. Martinák

4/ Správa o účasti ROH na rozvoji hnutia za splnenie III. 5RP v poľnohospodárstve za 4 roky
v Západoslovenskom kraji

s. Martinák

73 vedecko-technických spoločností

74 Slovenskej odborovej rady

5/ Návrh prejavu na aktív o novej technike, ktorý prednesie zástupca ÚV KSS: návrh delegácie
s. Martinák

6/ Návrh na organizačné zabezpečenie správy o ochrane bezpečnosti práce
s. Martinák

7/ Návrh na prevedenie pohovorov s ved[úcimi] tajomníkmi a tajomníkmi OV KSS: správa o výsledkoch
s. Paško

8/ Informatívna správa o priebehu výmeny členských legitimácií
s. Truban

N o v e m b e r:

D o s e k r e t a r i á t u:

1/ Návrh opatrení na zlepšenie regulácie rastu členstva strany v poľnohospodárstve zakladanie ZO KSS pri JRD⁷⁵ /spolu s V. oddelením ÚV KSS/
s. Truban
Inštruktori

Na poradu oddelenia :

1/ Správa o skúsenostiach z výchovy funkcionárov v krajoch a okresoch
Inštruktori

2/ Správa o zakončení činnosti Slovenských zväzov ROH a rozmiestnení aparátu
s. Martinák

3/ Informatívna správa o hodnotení zdravotníckej starostlivosti, poskytovanej v závodoch na základe plnenia záverov zo správy z r. 1959 predloženou bývalým V. odd[elením] ÚV [KSS]
s. Martinák

4/ Informatívna správa o priebehu výročných členských schôdzí ROH a závodných pobočiek VTS príprava na okresné a krajské konferencie
s. Martinák

5/ Účasť pracujúcich na prípravách plánu na rok 1961 a uzatváraní kolektívnych zmlúv
s. Martinák

6/ Predložiť 12 návrhov do 2-mesačného seminára k otázkam štátu a práva, výstavby a činnosti štátnych orgánov, ktorý začne 3.I.1961
s. Šrámek

7/ Predložiť 15 návrhov do 2-mesačného seminára k otázkam ekonomiky poľnohospodárstva, ktorý začne 3.I.1961
s. Šrámek

75 základných organizácií KSS pri jednotných roľníckych družstvách

8/ Predložiť 10 – 15 návrhov do 3-ročnej VSŠ KSC⁷⁶ pre zahraničný obchod
s. Šrámek

9/ Informatívna správa o výmene členských legitimácií strany
s. Truban

10/ Správa o výsledkoch rastu strany za 3/4 roka 1960
s. Truban

December:

Do byra:

1/ Návrh plánu práce byra a sekretariátu ÚV KSS na I. polrok 1961.
s. Litvajová⁷⁷

Do sekretariátu:

1/ Politicko-organizačné zabezpečenie príprav a priebehu výročných členských schôdzí, všepľenárnych schôdzí a konferencií CZV⁷⁸ KSS, uzlových a miestnych výborov strany
s. Truban

2/ Informatívna správa o doterajších skúsenostiach z práce uvoľnených funkcionárov strany CZV, SM a STS.

Inštruktori
s. Truban
s. Šrámek

Na poradu oddelenia:

1/ Kontrolná správa o plnení uznesenia byra ÚV KSS o stave ochrany bezpečnosti práce v závodoch
s. Martinák

2/ Výsledky prieskumu v krajoch a okresoch – metódy práce ROH
s. Martinák

3/ Návrh na zvolanie Slovenskej konferencie VTS
s. Martinák

4/ Predložiť 25 návrhov do 3-ročnej VSŠ KSC
s. Šrámek

5/ Predložiť 25 návrhov na diaľkové štúdium VSŠ KSC
s. Šrámek

6/ Skúsenosti z práce a riadenia miestnych výborov KSS
s. Truban
Inštruktori

76 Vysoká stranická škola

77 vedúca oddelenia

78 celozávodný výbor

7/ Spracované skúsenosti a závery z foriem a metód práce OV KSS, OV ČSM a OOR⁷⁹ /z prevedeného prieskumu/

s. Truban
Inštruktori

8/ Informatívna správa o priebehu výmeny členských legitímácií strany

s. Truban

9/ Návrh na zvolanie porady pracovníkov KV KSS, zodpovedných za stranické informácie a organizačné otázky

s. Truban

10/ Správa o výsledkoch výročných členských schôdzí ČSM, priebehu okresných konferencií a príprava zjazdu ČSM

s. Martinák

11/ Kontrolná správa o plnení uznesenia ÚV KSS o ochrane bezpečnosti práce z III. a VI. 1959

s. Martinák

12/ Práca mládežníckych orgánov a organizácií na vysokých školách, účasť mládežníkov na mimoškolskom a verejnom živote v meste Bratislava

s. Martinák

Martin Halmo • The apparatus of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia • An outline of its organization and functioning based on documents from 1960

This article examines the organization and operations of the apparatus of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia (ÚV KSS) during the socialist period. As the administrative and organizational core of the party, the apparatus played a pivotal role in implementing ideological directives and influencing political, social, and economic developments in Slovakia. Drawing on archival documents, the study investigates the structural evolution of the ÚV KSS apparatus, its systematization practices, and personnel policies. It further elucidates the functions of various departments and offers a detailed case study of one department during a specified period, highlighting its organizational structure and work routines. By doing so, the article contributes to a deeper understanding of the mechanisms underpinning communist administration in socialist Czechoslovakia.

Mgr. Martin Halmo (1991)

Vyštudoval históriu na Prešovskej univerzite v Prešove a na Univerzite Komenského v Bratislave. V súčasnosti je pracovníkom Oddelenia dokumentácie Ústavu pamäti národa, kde sa zaoberá personálnou a organizačnou rekonštrukciou Komunistickej strany Slovenska, ako aj iných zložiek mocenského aparátu v období komunistického režimu. Zároveň je externým doktorandom na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, kde sa v rámci svojej dizertácie venuje obdobiu Pražskej jari a počiatkom normalizácie v kontexte vývoja KSS.

Kontakt: halmo@upn.gov.sk

VSTUP SPOJENECKÝCH VOJSK HO PREKVAPIL CYRIL ČECH – NÁČELNÍK ODBORU VOJENSKEJ KONTRARozVIEDKY VÝCHODNÉHO VOJENSKÉHO OKRUHU

PAVOL PYTLÍK

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 znamenala nielen významné zmeny v dislokácii vojenských jednotiek Československej ľudovej armády (ČSLA), ale aj jej reorganizáciu. Tieto zmeny sa významne dotkli aj vojenskej kontrarozvedky (VKR), ktorá síce od roku 1951 nepodliehala ministerstvu národnej obrany, ale z organizačného hľadiska bola veľmi úzko naviazaná na organizačné členenie československej armády.¹ Politický vývoj a angažovanie značného množstva vedúcich predstaviteľov VKR počas Pražskej jari vyústili v neskoršom období do významnej obmeny jej veliteľského zboru. Zároveň sa stali skvelou kariérou príležitosťou aj pre Cyrila Čecha a mnohých ďalších príslušníkov VKR, ktorí demokratizačný proces buď priamo odmietali, dokázali sa v novovzniknutej situácii včas a správne zorientovať, či sa prípadne iba nestihli dostatočne skompromitovať.

Cyril Čech sa narodil 20. júna 1922 v obci Švajnsbach v okrese Modra.² Pochádzal z mnohohodnej rodiny, v ktorej bol prvým synom. Otec Severín (1886) sa vzhľadom na komplikované rodinné vzťahy musel až do roku 1932 živiť ako príležitostný poľnohospodársky robotník a drevorubač. Neskôr po smrti rodičov zdedil dom a 8 hektárov pôdy. Nebol síce členom žiadnej politickej strany, ale bol sympatizant Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) a neskôr vo voľbách

v roku 1946 volil Stranu slobody. Matka Matilda (1891), rod. Melicharová, bola ženou v domácnosti a podobne ako jej manžel bola hlboko veriaca.³

Po absolvovaní ľudovej školy vo Viničnom v roku 1936 pomáhal Cyril Čech na hospodárstve svojich rodičov a príležitostne pracoval u bohatých sedliakov v okolí.⁴ V roku 1942 sa zamestnal v Bratislave, najskôr ako pomocný stavebný robotník u firmy Ing. Zaťko a neskôr pracoval v stolárskej dielni.⁵

Vojenskú prezenčnú službu vykonával pri 2. prápore 1. pešieho pluku v Trnave, a to až do mája 1943, keď bol celý prápor premiestnený do Vojenského výcvikového tábora Lešť sídliaceho na Oremovom Laze. V júni 1943 bol prevelený na východný front, kde slúžil v 1. pešej divízii,⁶ ktorá v októbri 1943 tvorila súčasť nemeckého obranného pásma v priestore Melitopol – Kachovka.⁷ Práve v priestore Melitopolu sa jeho

- 1 Hoci vojenská kontrarozvedka bola v predmetnom období súčasťou ministerstva vnútra, jej organizačná štruktúra úzko súvisela a v zásade nadväzovala na organizačnú štruktúru ČSLA, ktorej spravodajská ochrana bola jej hlavnou úlohou. Pri príslušnom stupni velenia ozbrojených síl boli zvyčajne zriaďované samostatné kategórie útvarov VKR: a) správa VKR a odbory VKR pri veliteľstvách okruhov a zväzkov, prípadne druhov vojsk (raketové vojsko, letectvo a pod.); b) oddelenia VKR pri veliteľstvách zväzkov, t. j. divízií, brigád, krajských vojenských správach, vojenských školách a pod.; c) referáty VKR, ako súčasť oddelení VKR, pri jednotlivých útvaroch, jednotkách a zariadeniach ozbrojených síl ČSSR, a to najčastejšie na úrovni plukov a práporov. Pozri *Kontrarozviedná činnosť vojenskej kontrarozvedky v ozbrojených silách ČSSR*. Praha: Správa pre politickovychovnú, vzdelávaciu, kultúrnu a propagačnú činnosť Federálneho ministerstva vnútra, 1986, s. 7 – 8.
- 2 Dnes Viničné v okrese Pezinok. Z uvedenej obce pochádzal i disident a predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska (2004 – 2008) Karol Noskovič.
- 3 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Personálne spisy, PS/S VIII, personálny spis (ďalej PS) Cyrila Čecha (1922). Šetrenie Krajského veliteľstva ŠtB Bratislava vo veci Cyrila Čecha zo 6. 6. 1952, s. 37.
- 4 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Zvláštny dotazník ministerstva vnútra z 8. 9. 1954, s. 55.
- 5 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Životopis Cyrila Čecha z 22. 1. 1954, s. 60.
- 6 Vznikla reorganizáciou z Rýchlej divízie 1. 8. 1943, od júna 1944 bola premenovaná na 1. technickú divíziu.
- 7 Informácie o počte vojakov, ktorí boli zajatí alebo prešli na sovietsku stranu v danom operačnom úseku, sa rôznia. Nie všetci zajatci sa hlásili do Československej vojenskej jednotky v ZSSR. Ďalších, a to najmä špecialistov, prevzali do svojho početného stavu sovietske jednotky. Pozri VALIŠ, Zdeněk. 1. čs. samostatná brigáda v bojích o Rudu a Bílou Cerkev. *Historie a vojenství*, roč. 63, č. 1, s. 67 – 68.

Mikuláši a krátko po oslobodení Prahy bol prevelený ako dôstojník OBS k tam sídlialemu Pešiemu pluku 28, s ktorým sa zúčastnil vysídľovania Nemcov z Českej Lípy a Litoměřic.¹²

Ak však mal ďalej záujem pôsobiť v armáde a samotnom OBS, bolo potrebné, aby si doplnil vzdelanie. Dôstojníci československej armády museli mať totiž ukončené stredoškolské vzdelanie, čo bola základná kvalifikačná požiadavka platná ako predpoklad armádnej kariéry už pred 2. svetovou vojnou.¹³ Po návrate do Prahy sa preto prihlásil do deväťmesačného externého kurzu pre príslušníkov zahraničnej armády na Gymnázium Jana Nerudy. Nedarilo sa mu však dostatočne skĺbiť plnenie služobných úloh so študijnými nárokmi, a preto požiadal o premiestnenie k takému útvaru, kde by mal viac možností venovať sa štúdiu. Žiadosť bola vybavená kladne a 21. marca

1946 nastúpil k Dopravnému a strážnemu práporu UNRRA¹⁴ ako pridelený dôstojník 5. oddelenia.¹⁵ V rámci služby na novom pracovnom mieste dvakrát vycestoval do zahraničia, a to do Brém a Hamburgu v Nemecku a do Štrasburgu vo Francúzsku.¹⁶

Začiatkom októbra 1947 bol premiestnený na Slovensko, kde sa stal dôstojníkom 5. oddelenia Pešieho pluku 32 v Košiciach,¹⁷ konkrétne pri jeho II. prápore detašovanom v Trebišove.¹⁸ Práve umiestnenie v Trebišove sa mu stalo osudovým, keďže sa tu zoznámil s manželkou Máriou (1926), rod. Vaculínovou.¹⁹ Podľa kádrových posudkov mala vážnejšiu povahu, politika ju nezaujímala, venovala sa rodinnému životu a malej dcérke – „*žije pre rodinu a domácnosť*.“ Na rozdiel od manžela, o ktorého prípadných koníčkoch či záľubách okrem stránickej práce niet prakticky zmienky, rada navštevovala

kino, divadlo, mala rada i hudbu, dokonca sama hrala na harmonike. Rovnako ako manžel pochádzala z veriacej rodiny a v Trebišove spolu s celou rodinou často navštevovala bohoslužby.²⁰

Jej otec Leopold Vaculín pochádzajúci zo Šumíc pri Uherskom Brode, pracoval postupne ako hospodársky správca, agrotechnik či referent rastlinnej a živočíšnej výroby v trebišovskom cukrovare už od roku 1917. Vaculín sa dokázal zdatne prispôbiť každému režimu. Počas obdobia Slovenskej republiky (1939 – 1945) bol členom HSLS a Hlinkovej gardy (HG) a prepustil z práce v cukrovare viacerých robotníkov, ktorí odmietali do uvedených organizácií vstúpiť. Po prevzatí moci komunistickou stranou sa už 3. marca 1948 stal členom komunistickej strany a snažil sa vyvíjať aktivitu, aby sa udržal v zamestnaní. Postupne zastával funkcie desiatkového

- 12 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Životopis Cyrila Čecha z 22. 1. 1954, s. 60 – 61; A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Kádrová charakteristika Cyrila Čecha z 5. 2. 1952, s. 27; A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Kmeňový list Čech Cyril, s. 281.
- 13 To nevyhovovalo najmä komunistom, ktorí uvedenú podmienku ako triedne politický nátlak a sabotáž ľudovodemokratickej armády striktné odmietali. Z dôvodu nesplnenia uvedeného kvalifikačného predpokladu boli v OBS v roku 1945 iba v malej miere zastúpení príslušníci 1. československého armádneho zboru (domáci odboj – 89,6 %, odboj v ZSSR – 8,3 %, vojenské jednotky zo západu – 2,1 %). Nemenej zaujímavý je i pohľad na národnostné zloženie OBS v roku 1945 (Česi – 83,6 %, Slováci – 15,7 %, Ukrajinci – 0,7 %). MACÁK, Milan. *Nástin dejín VKR: Armádní kontrarozviedka v boji o poválečný charakter štátu (1945–1948)* [online]. [cit. 2024-01-06]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20111111030517/http://www.vzcr.cz/Kapitolavkr/49.aspx>
- 14 Medzinárodná organizácia United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) pre hospodársku pomoc vojnou postihnutým krajinám vznikla 9. 11. 1943 v Atlantic City a Československo patrilo k prvým signatárom jej charty. Krajinám postihnutým vojnou ponúkala rozmanitú materiálnu pomoc – potraviny, textil, obuv, suroviny, chemikálie, automobily, ale aj kone a dobytok. Bezplatné dodávky boli odovzdávané na určených hraničných priechodoch a vo vybraných prístavoch v zahraničí, za ich prevoz a distribúciu zodpovedala čs. vláda. Pre ochranu dodávok bol pri Úrade pre hospodársku pomoc a obnovu v Prahe výnosom MNO čj. 2148 dôv.-hl-št., 4. odd. z 18. 10. 1945 zriadený Dopravný a strážny prápor UNRRA, ktorého úlohou bolo vykonávať strážnu službu v prístavoch pri majetku Československého úradu pre hospodársku pomoc a obnovu a dodávať ozbrojený sprievod k stráženiu vlakov a automobilových kolón pri ceste do ČSR. Bližšie pozri JIČÍN, Rudolf. *Dopravní a strážní prapor UNRRA 1945–1949. Inventář*. Historický ústav AČR – Vojenský historický archiv, 1998, s. 1 – 2.
- 15 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Životopis Cyrila Čecha z 22. 1. 1954, s. 61.
- 16 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Záver zo zvláštnej previerky mjr. Cyrila Čecha z 30. 09. 1954, s. 66.
- 17 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Zvláštny dotazník MV, s. 54.
- 18 II. prápor Pešieho pluku 32 bol v Trebišove umiestnený až do septembra 1949, keď bol reorganizovaný na 1. a 2. pešiu rotu, v meste boli z uvedenej jednotky umiestnené ešte 4. guľometná rota a náhradný prápor. Bližšie pozri STEIGL, Jan, MINAŘÍK, Pavel. *Dislokácia a krycie čísla jednotiek, útvarov a zariadení čs. armády a vojsk MV na Slovensku*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2014, s. 350.
- 19 Vzhľadom na dátum uzavretia sobáša 10. 7. 1948 a narodenie dcéry Tatjany už 7. 12. 1948 nemuselo byť uzavretie manželstva úplne dobrovoľné, i vzhľadom na skutočnosť, že minulosť svokra nebola bez kádrovej poškvry, čo si musel mladý dôstojník OBS uvedomovať. Manželia však žili v zjavnej zhode a, ako konštatujú všetky služobné hodnotenia, usporiadaným rodinným životom.
- 20 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Charakteristika Cyrila Čecha z 30. 9. 1948, s. 3 – 6; A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Posudok kádrového oddelenia 10. divízie z 20. 10. 1950, s. 19; A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Ustanovka Krajskej správy ŠtB v Košiciach k osobe Čechová Mária zo 17. 12. 1952, s. 44 – 45.

dôverníka²¹ či prednášajúceho v rámci Roku stranického školenia (RSS).²² Stále však udržiaval kontakt s bývalými gardistami a členmi HSLS.²³ Práve zlý kádrový profil manželkinho otca sa stal až do jeho úmrtia pritažujúcou okolnosťou prakticky v každom služobnom hodnotení mladého dôstojníka vojenského obranného spravodajstva.

FEBRUÁROVÉ UDALOSTI ROKU 1948

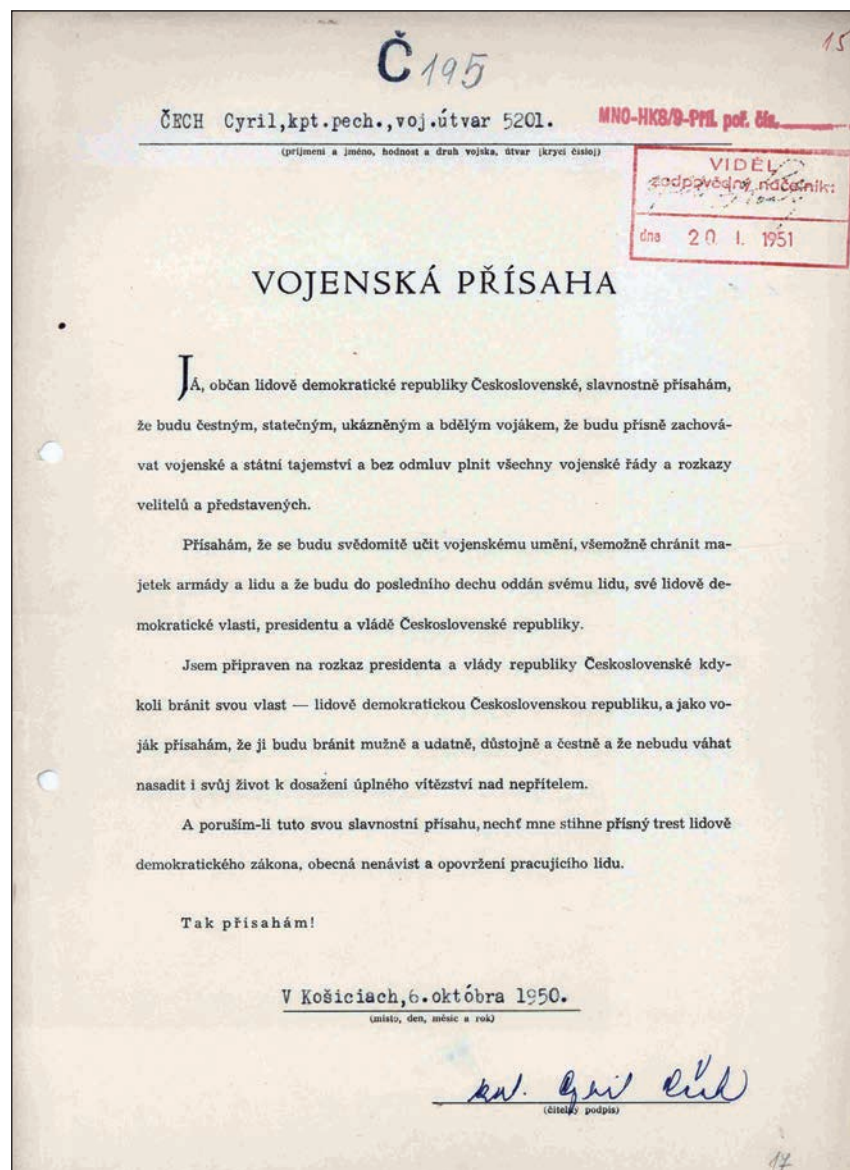
Počas prevzatia moci komunistickou stranou na začiatku roku 1948 vykonával Cyril Čech funkciu dôstojníka vojenského obranného spravodajstva v Trebišove. Svoju činnosť o dvadsať rokov neskôr opísal nasledovne: „V dobe februárových udalostí vykonával som funkciu dôstojníka OBZ u deťatovaného praporu 32 pešieho pluku v Trebišove. Moja účasť na februárových udalostiach v roku 1948 spočívala v tom, že na základe rozhodnutia okresného výboru KSS v Trebišove,

tlmočeného mi tajomníkom OV-KSS v Trebišove s. POLÓNIM Jozefom, bol som spolu so súdruhmi por. ČURMOM Júliusom, ppor. zákl. [adnej] sl. [užby] PROCHÁZKOM Miroslavom a ďalšími poverený, zabrániť prípadnému možnému zásahu armády proti tvoriacim sa akčným výborom NF a Lud. [ových] milícií²⁴ a nepripustiť prípadné zhlukovanie sa občanov vystupujúcich proti požiadavkám KSČ. Našou úlohou ďalej bolo eliminovať vplyv veliteľa praporu kpt. HAJDŮ na prapor, prebrať velenie nad praporom a dodať pre LM dostatok zbraní a munície, ak by si to bola situácia vyžadovala. Vzhľadom k tomu, že okresný výbor KSS v Trebišove vyvinul maximálne úsilie na zdarný priebeh vývoja udalostí v okrese, nedošlo k žiadnym zreteľuhodnejším akciám občanov na podporu reakcie a odstúpivších ministrov a strán, ktoré vládnu krízu vyvolali.²⁵

Zo spomienok Cyrila Čecha, či už im budeme veriť v úplnosti alebo nie,²⁶ vyplýva niekoľko dôležitých

skutočností. Prvou je úzka spolupráca medzi predstaviteľmi KSS a dôstojníkom vojenského obranného spravodajstva, ktoré malo byť zo svojej podstaty v politickom zápase neutrálne. V prípade nutnosti mal dokonca umožniť krádež zbraní z armádnych skladov pre potreby Ludových milícií, hoci ako z textu vyplýva, jasne si uvedomoval, že budú použité voči občanom, ktorí by nesúhlasili s vývojom politickej situácie a s uchvátením moci komunistickou stranou. Ďalšou dôležitou skutočnosťou je dokonalá informovanosť predstaviteľov KSS vďaka spolupráci s vojenským obranným spravodajstvom o politickom zmyslení veliteľa 2. praporu Pešieho pluku 32 a príprava jeho prípadnej neutralizácie. Tieto skutočnosti svedčia nielen o úzkej kooperácii jednej z najdôležitejších bezpečnostných zložiek s funkcionármi komunistickej strany pri prevzatí moci, ale i o samozrejmosti, s akou ju boli pripravení zneužiť voči občanom vlastného štátu.

- 21 Desiatkovi dôverníci boli najnižšie postavení funkcionári KSČ v období rokov 1945 – 1952 a ako súčasť stranického aktívu patrili do pomocných stranických orgánov. Plnenie stranických povinností členov desiatky mal desiatkar v mesačných intervaloch zaznamenávať do *Zápisníku desiatkového referenta* – účasť na členských schôdzach, školeniach, platenie členských príspevkov, odber straníckej tlače a neskôr i informácie o výsledkoch previerok v rokoch 1948 a 1950 či informácie o výkonnosti v práci a správaní v občianskom živote. Desiatkový systém bol však príliš ambicióznym a nakoniec sa ukázal pre pasivitu značnej časti členskej základne i ako nefunkčný. Jeho definitívny zánik úzko súvisel s mocenským bojom v rámci komunistickej strany, keď sa vysokí funkcionári strany ako Slánský, Šling a Švermová, ktorí uvedený systém podporovali, stali obeť politických procesov. Pozri KAŠKA, Václav. Desiatkovi dôverníci. Koncepcie a proměny desiatkového systému v letech 1945–1952. In: BŘEZINA, Vladimír, HLOUŠKOVÁ, Kateřina, SLABOTÍNSKÝ, Radek, eds. *Historik skutečně mohutný. K životnímu jubileu Jiřího Pernese*. Brno: Ústav pro studium totalitních režimů, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Books & Pipes Publishing, 2018, s. 215 – 232.
- 22 Rok stranického školenia, ktorý nahradil tzv. dni komunistickej výchovy, môžeme charakterizovať ako snahu komunistickej strany v pofebruárovom období o plošnú indoktrináciu jej členov myšlienkami marxizmu-leninizmu. Stranici mali s pomocou štúdia klasikov marxizmu-leninizmu porozumieť medzinárodnej a vnútro politickej situácii, hospodárskym a stranickým otázkam. Štúdium zvyčajne prebiehalo v troch stupňoch podľa vospelosti účastníkov, so schôdzkami najmenej dvakrát mesačne, a hoci bolo označované ako dobrovoľné, účasť bola kontrolovaná pri stranických previerkach a v prvom roku i pri výmene legitímácií v lete 1950. KAŠKA, Václav. Indoktrinace členů KSČ během I. roku stranického školení (1949–1950) – záměry ústředí a jejich (ne)realizace ve stranickém okrese Brno. In: KOCIAN, Jiří, DEVÁTÁ, Markéta, eds. *Únor 1948 v Československu. Nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 287.
- 23 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Ustanovka Okresného oddelenia ŠtB Sečovce k osobe Vaculín Leopold zo 16. 8. 1952, s. 39 – 40.
- 24 Ludové milície boli polovojenské, nezákonne vytvorené ozbrojené jednotky podliehajúce vedeniu komunistickej strany. Ich najvyšším veliteľom bol generálny tajomník strany. Počas prevzatia moci komunistickou stranou vo februári 1948, ako i v neskoršom období, boli využívané na zastrašovanie politických protivníkov. Bližšie pozri BAŠTA, Jiří. *Lidové milice 1948–1969. Nelegální armáda Komunistické strany Československa*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013.
- 25 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 15. 1. 1948, s. 158.
- 26 Isté pochybnosti o hodnovernosti spomienok vyplývajú najmä zo skutočnosti, že spomienky boli napísané so značným časovým odstupom, aj keď prvýkrát ich v podobnom duchu formuluje už v roku 1954. Taktiež dané udalosti a ich priebeh nie je možné overiť, keďže v nich spomína iba „pripravenosť zasiahnuť“, avšak nakoniec sa žiadne potlačenie protestov proti KSS v Trebišove neuskutočnilo.

Vojenská přísaha Cyrila Čecha (Zdroj: A ÚPN)

OD OPERATÍVNEHO PRACOVNÍKA K ZÁSTUPCOVI NÁČELNÍKA

Zanedlho po februárových udalostiach bol Čech 31. mája 1948 premiestnený ako dôstojník 5. oddelenia k veliteľstvu 10. pešej divízie do Košíc a v rámci daného útvaru od 9. augusta 1951 bol zaradený ako dôstojník vojenskej spravodajskej služby Pešieho

pluku 32. V služobných hodnoteniach z doby jeho pôsobenia v Košiciach bol vyzdvihovaný ako schopný organizátor s dobrou pracovnou morálkou, ktorý dodržiava termíny a úlohy plní dôsledne, svedomito a včas. Prácu mal rád a dokázal si získať i kolektív, o čom svedčí aj organizovanie súťaže v budovaní preventívnej siete spolupracovníkov, ktorá na jeho podnet

Cyrl Čech ako dôstojník vojenského obranného spravodajstva Pešieho pluku 32 (Zdroj: A ÚPN)

vznikla medzi príslušníkmi veliteľstva. Predstavený však nie veľmi pozitívne hodnotili jeho menšiu mieru samostatnosti.²⁷ V rámci plnenia svojich služobných povinností sa snažil venovať i ofenzívnemu spravodajstvu, limitovali ho však malé skúsenosti aj nedostatočné spravodajské vzdelanie. Dôkazom jeho naivity a nedostatku skúseností v danej oblasti je aj udalosť, keď od nepreverenej občianky bývajúcej v Košiciach žiadal, aby počas návštevy známych v Maďarsku získala informácie o stavoch a dislokácii maďarskej armády na úseku medzi Sátoraljaújhely a Kráľovským Chlmcom. Nielenže nepoužil žiadne krytie, ale po jej žiadosti o predloženie potvrdenia od ÚV KSČ, že má k danej činnosti poverenie, nevedel zareagovať, prekvapený odišiel a viac ju nekontaktoval.²⁸

Počas pôsobenia v Košiciach intenzívne riešil aj vstup do komunistickej strany, ktorý však neprebíhal jednoducho. Prihlášku si síce podal už v marci 1948, ale legitimácia a preukaz kandidáta mu neboli vydané, hoci už bol preverený s ročnou kandidátskou lehotou, ktorá bola v roku 1949 predĺžená na dva roky. Nepomohla ani pravidelná účasť na straníckom živote a platenie členských príspevkov

27 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Kádrová charakteristika z 5. 2. 1952, s. 27 – 29 a Veliteľský posudok DVZS 10. pešej divízie zo 6. 2. 1952, s. 32.

28 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 8. 7. 1970, s. 36.

Cyriľ Čech ako dôstojník vojenského obranného spravodajstva 10. pešej divízie (Zdroj: A ÚPN)

a keďže členom strany oficiálne nebol, nemohol sa od roku 1950 zúčastňovať ani straníckych schôdzí. Sám podanie prihlášky do strany až v marci 1948 v neskoršom období vysvetľoval rôzne. Ako dôvod uvádzal najmä svoje nedostatočné všeobecné vzdelanie a z neho vyplývajúce slabé teoretické vedomosti a nízku politickú vyspelosť, ktorá mu bránila dostatočne hájiť líniu strany, a preto chcel do strany vstúpiť až v okamihu, keď už bude na dostatočnej politickej úrovni. Sám sa z hľadiska presvedčenia označoval

za človeka, ktorý líniu KSČ zastával i pred rokom 1948.²⁹ V jednom zo životopisov však uviedol, že do strany nevstúpil na odporúčanie samotného Bedřicha Reicina,³⁰ ktorý si politickú angažovanosť príslušníkov vojenského obranného spravodajstva neželal.³¹ Nech už veríme ktorejkoľvek verzii, za pravdepodobné môžeme považovať, že značnú úlohu zohralo prostredie, v ktorom vyrastal, i rozvážnosť prerastajúca až do opatrnosti, ktorá bola jedným z jeho najvýraznejších povahových rysov. Práve schopnosť nekonať unáhľene a pridať sa vždy na správnu stranu bola dôležitým predpokladom jeho neskoršieho služobného postupu, i keď neskoré podanie prihlášky, ktorá sa navyše stratila, bolo na úvod kariéry mladého spravodajského dôstojníka zjavnou komplikáciou a vecou, ktorú vyčítal nielen sebe.³² Za člena strany bol nakoniec prijatý až 16. decembra 1951 ako člen Útvarovej organizácie 10. pešej divízie a stal sa členom Dielčej organizácie štábu pluku.³³

Vďaka dobrým pracovným výkonom bol Čech 13. februára 1952 prevelený k Veliteľstvu spravodajskej služby 1. armádneho zboru v Banskej Bystrici. Na začiatku služby sa síce dopúšťal

chýb, ktorých príčinou boli slabšie odborné vedomosti, ale postupne svoje nedostatky odstraňoval. Jeho úlohou bolo dohliadať na prácu útvarov podriadených armádnemu zboru, viesť na dané útvary kontrolné zväzky a realizovať inštruktáže pre ich pracovníkov. Oceňovaná bola aj jeho inteligencia, vyrovnanosť, obetavosť a schopnosť práce v tíme: „Ke kolektivu i ref. [erentom] OVKR, které instruuje má velmi dobrý vztah, svou skromností, rozvážností si dovede získavati jejich důvěru, což mu při práci značně pomáhá. Na zjištění nedostatky dovede správnou formou poukázati a poskytnouti pomoc k jejich odstranění.“³⁴ Podľa dikcie viacerých hodnotení sa zjavne stal i obľúbencom náčelníka Oddelenia vojenskej kontrarozvedky (OVKR) 1. armádneho zboru Vladimíra Navrátila, ktorý navrhol jeho povýšenie do funkcie náčelníka OVKR divízie, prípadne krajského vojenského veliteľstva.³⁵ V roku 1953 uskutočnil spolu s manželkou ďalší krok, ktorý mu mohol kariérne priaznivo pomôcť a pre nadriadených bol dôkazom jeho politickej vyspelosti – vystúpenie z cirkvi.³⁶

Dobre sa rozvíjajúca kariéra dostala však prvé trhliny. V decembri 1953

29 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Životopis Cyrila Čecha z 22. 1. 1954, s. 61.

30 Bedřich Reicin (1911 – 1952) syn učiteľa v židovskej náboženskej obci. Pred 2. svetovou vojnou bol plateným funkcionárom KSČ a pracoval v redakciách *Mladej gardy* a *Rudého práva*. Po okupácii bol v roku 1939 viackrát zatknutý, nakoniec mu však bolo povolené sa vysťahovať a odišiel do ZSSR. Na východnom fronte pôsobil ako osvetový dôstojník a agitátor KSČ. V januári roku 1945 sa stal prednostom OBS pri 1. čs. armádnom zbere v ZSSR a v apríli náčelníkom Hlavnej správy OBS, ktorá bola 1. 4. 1946 premenovaná na 5. oddelenie Hlavného štábu MNO. Po februári 1948 bol menovaný do funkcie námestníka ministra obrany. V rámci procesu so Slánskym bol odsúdený a neskôr popravený. Súdenie rehabilitované v roku 1963 a o päť rokov neskôr rozhodnutím ÚV KSČ bolo zrušené uznesenie o jeho vylúčení zo strany. Bližšie pozri HANZLÍK, František. *Bez milosti a sľutování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011.

31 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Záver zo zvláštnej previerky mjr. Cyrila Čecha z 30. 9. 1954, s. 66.

32 Z posudku jeho nadriadeného sa môžeme dozvedieť i nasledovné: „... nemôže sa až doteraz zmieriť s osudom, že si nepodal prihlášku skôr do KSS, prejavuje sa u neho dojem, že je mu krivdené, že nie je členom strany, nemá stranícku legitímáciu, že toto mu urobil niekto naschvál, aby nebol členom KSS.“ A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Veliteľský posudok Divízneho veliteľstva spravodajskej služby 10. pešej divízie v Košiciach z 22. 9. 1951, s. 26.

33 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Životopis Cyrila Čecha z 22. 1. 1954, s. 61 a Návrh na povýšenie kapitána Cyrila Čecha do hodnosti štábného kapitána z 18. 8. 1952, s. 42.

34 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Návrh na povýšenie kapitána Cyrila Čecha do hodnosti štábného kapitána z 18. 8. 1952, s. 42.

35 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Návrh na povýšenie štábného kapitána Cyrila Čecha do hodnosti majora z 12. 5. 1953, s. 47.

36 Ako sa dozvedáme napr. z personálneho spisu Jána Čislikovského, bol v danom období na SVKR 2. VO zvyk povyšovať prednostne tých príslušníkov, ktorí sa vystúpením z cirkvi tzv. „vysporiadali“ s náboženskou otázkou. Pozri A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Jána Čislikovského (1923). Pre náčelníka Odboru VKR 2. VO, s. 2.

Súčinnosť stretnutia medzi predstaviteľmi maďarskej a československej VKR na Štrbskom Plese, Cyril Čech prvý zľava (Zdroj: A ÚPN)

sa podrobil prieskumnému konaniu a jeho pracovná schopnosť bola kvôli problému so srdcom lekárskou komisiou znížená o 35 %.³⁷ Následne, aby nemusel vykonávať služobné cesty a pracovať vo vojenskom výcvikovom priestore (kontrarozviedna ochrana pri sústreďení československej armády za akýchkoľvek poveternostných podmienok), bol ustanovený najskôr 14. januára 1954 do funkcie staršieho referenta 4. referátu 3. oddelenia Správy VKR 2. vojenského okruhu (SVKR 2. VO) a následne 16. februára do

funkcie zástupcu náčelníka 1. oddelenia danej správy. Vzhľadom na svoj zdravotný stav bol však často práceneschopný a nedokázal svoju funkciu zvládnuť. Pri pohovore mu bol navrhnutý presun na pozíciu referenta sekretariátu. Zmenu funkčného zaradenia odmietol, a tým zjavne rozhneval kádrového pracovníka správy kpt. Jaroslava Hrdličku, ktorý jeho správanie charakterizoval: „... *projevil se major Čech jako sobec, který má zájem pouze na své osobě a zájem služby je u něho až druhořadý.*“³⁸

Hrdlička následne zostavil veľmi negatívny kádrový posudok, ktorý mal byť dôvodom na Čechovo prepustenie z VKR. V rámci posudku mu vyčítal najmä nezrovnalosti v životopisoch pri opise jeho prechodu k Červenej armáde, neuvádzanie ciest do tzv. západných kapitalistických štátov Francúzska a Nemecka počas služby v Dopravnom a strážnom prápore UNRRA a rozdielne verzie príbehov o jeho vstupe do KSČ. Zároveň mali byť prirážajúcimi okolnosťami kádrový profil jeho otca, ako odporcu socializácie dediny a prívrženca tisovskeho režimu, a taktiež svokra. Na záver zdôraznil zdravotný stav menovaného, ktorý mu neumožňuje výkon služby. Náčelník správy Ferdinand Mlky³⁹ návrh odobril s jedinou pripomienkou, že menovaný bude i tak prehlásený za neschopného služby na základe vážneho ochorenia, a preto stačí s jeho prepustením počkať.⁴⁰

Nie je úplne zjavné, čo v skutočnosti zachránilo kariéru jednému z budúcich významných slovenských predstaviteľov československej vojenskej kontrarozviedky. Hrdlička v roku 1957 ako dôvody pre ponechanie Čecha v službách VKR uvádza jeho čiastočne zlepšený zdravotný stav, kladný politický vývoj a politický moment spočívajúci v jeho príslušnosti k 1. československému armádnemu zboru v ZSSR. Hodnotenie ukončuje svojou skrytou sebakritikou: „*Pri zpracovaní*

37 Podľa lekárskeho nálezu 5. okruhovej nemocnice v Ružomberku z 22. 9. 1955 bol uznaný schopným služby, ale s obmedzením II. stupňa. V období rokov 1953 – 1955 bol liečený prípadne vyšetrovaný postupne v siedmich zdravotníckych zariadeniach v Čechách i na Slovensku.

38 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Závěr ze zvláštní prověrky mjr. Cyrila Čecha z 30. 9. 1954, s. 67.

39 Ferdinand Mlky (1920 – 2000) počas 2. svetovej vojny vstúpil do 1. československého armádného zboru v ZSSR a bol prevelený k 2. československej samostatnej paradestnej brigáde. Zúčastnil sa bojov počas Karpatsko-duklianskej operácie. V apríli 1947 sa stal veliteľom bezpečnostného oddielu obranného spravodajstva 2. brigády v Banskej Bystrici a v roku 1949 bol ustanovený za dôstojníka obranného spravodajstva 23. pešieho pluku. V auguste 1951 bol menovaný veliteľom Divízneho veliteľstva spravodajskej služby 2. pešej divízie v Sušiciach a 27. marca 1952 prevzal funkciu veliteľa 2. okruhového veliteľstva spravodajskej služby v Trenčíne. Následne sa stal aj veliteľom SVKR 2. VO. Po svojom odchode z armády v roku 1958 bol ustanovený zástupcom náčelníka Krajskej správy Ministerstva vnútra v Bratislave pre operatívnu a od 1. decembra 1961 bol menovaný do funkcie jej náčelníka. Po reorganizácii teritoriálnych útvarov v roku 1966 zastával až do svojho odvolania v roku 1968 funkciu náčelníka Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Bratislava. Počas normalizácie zastával menej významné funkcie v oblasti Civilnej obrany na Slovensku. Zo služobného pomeru bol uvoľnený v roku 1976. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Ferdinanda Mlkeho (1920). Pozri aj MEDVECKÝ, Matej, SIVOŠ, Jerguš, JAŠEK, Peter. *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 178.

40 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Závěr ze zvláštní prověrky mjr. Cyrila Čecha z 30. 9. 1954, s. 67.

záveru zvláštnej previerky z r. 1954 bolo uplatnené veľmi prísne merítko a nebola docenená zvlášť válečná činnosť mjr. Čecha, za ktorú obdržal celú radu vyznamenaní, najmä: ŘÁD RUDÉ HVĚZDY.⁴¹

Vedenie SVKR 2. VO nakoniec Čecha preradilo 14. októbra 1954 na sekretariát,⁴² na menej náročnú pozíciu, kde pôsobil ako administratívna sila a mohol nielen pokračovať v liečení, ale aj využiť svoj organizačný talent. Nepobudol tu však dlho a už od 1. novembra 1955 bol menovaný starším referentom Vnútorného oddelenia SVKR 2. VO.⁴³ Medzi jeho úlohy patrilo spracovávanie správ a hlásení pre Hlavnú správu VKR a veliteľa okruhu, ktoré priamo nesúviseli s operatívou. Zároveň sa stal náčelníkom Vyhodnocovacej komisie SVKR 2. VO, ktorá spracovávala materiály 1. zvláštneho oddelenia, t. j. operatívneho archívu, na základe Tajného rozkazu ministra vnútra č. 92 z roku 1955.⁴⁴ Povinnosti sa zhostil výborne a náčelníkom správy mu bola udelená pochvala „Za splnenie mimoriadnej úlohy“.⁴⁵ Pozitívne bola hodnotená jeho presnosť, organizačné a riadiace schopnosti, aktivita v straníckej práci, ako i zastupovanie náčelníka oddelenia v prípade potreby.⁴⁶

Zanedlho prišlo povýšenie, keď sa 1. marca 1957 stal zástupcom náčelníka I. oddelenia II. odboru. Služobné hodnotenie už nevyznieva tak pozitívne ako v prechádzajúcom období. Čechovi sa nepodarilo získať dostatočný prehľad o agentúrno-operatívnej

práci, signáloch a prípadoch riešených u podriadených divízií. Nedostatky v riadení práce a jej organizácii spôsobili istú „živelnosť“ pri riešení úloh a museli byť prerokované v rámci straníckej organizácie. Keďže dlhšie nepracoval s operatívou, mal medzery v smerniciach a rozkazoch, ktoré sa agentúrno-operatívnej práce týkali. Svoje nedostatky si uvedomoval a chcel ich riešiť prostredníctvom zdokonaľovacieho školenia. Nadriadení jeho osobné vlastnosti a postoje v danom období charakterizovali nasledovne: „... je otvoreného – priameho charakteru. Co se mu nelíbí, otevřeně rozebírá. Jeho vývody v některých případech budí dojem, že se dívá na řešení problémů z hlediska svých zásluh z minulosti. Je citlivý a vznětlivý při rozebírání problémů týkající [ch] se jeho osoby. Při obhajování svých názorů je zásadový – ustupuje od nich jen tehdy, je-li přesvědčen o jejich nesprávnosti. Vede uspořádaný rodinný život. Má ukázněné vojenské vystupování, dbá na svůj zevnějšek. Po stránce politické je vyspělý – má správné názory na politické události, což potvrdil i svým postojem a prací v době maďarských událostí. Své ideologické znalosti soustavně zvyšuje a dovede o problémech hovořit – i když někdy ze široka jak prokázal RSŠ.“ Keďže sa však v jeho práci vyskytovali viaceré nedostatky, bolo rozhodnuté, že ak ju z akýchkoľvek príčin nebude zvládať, bude preradený na iné miesto vo VKR.⁴⁷

Ďalšie služobné hodnotenie sa nesie v pozitívnejšom duchu a oceňuje jeho zdravú náročnosť na

podriadených a schopnosť nachádzať správne riešenia operatívnych problémov, ku ktorým pristupuje z politického hľadiska. Bola mu však vyčítaná rozvláčnosť pri vypracovávaní hlásení a menší pracovný elán. Komisia odporúčala ponechať ho na pôvodnom mieste, ale s nutnosťou absolvovania zdokonaľovacieho kurzu na Vojenskej politickej akadémii (VPA).⁴⁸

V rámci VPA absolvoval v školskom roku 1958/1959 Zdokonaľovací kurz stranícko-organizačnej práce inštruktorov, a to s celkovým prospechom vyhovujúci. Problémy mal najmä s výukou vševojskovej taktiky a dejinami Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Zaujímavá, ba priam symptomatická, je v celkovom kontexte veta: „Výsledky na skúškach zodpovedajú jeho možnostiam a predpokladom.“ Hodnotiteľ však pozitívne ocenil jeho aktivitu pri cvičeniach, negatívne jeho až prehnajúcu pozornosť k starším náčelníkom.⁴⁹ Zdokonaľovací kurz pri VPA bol spolu s Večernou univerzitou marxizmu-leninizmu v roku 1965 posledným vzdelávacím kurzom, ktorý Čech absolvoval. Celkovo sa zdá, že jeho študijné výsledky boli, snáď okrem univerzity marxizmu-leninizmu, prinajlepšom priemerné.

V roku 1958 bola realizovaná významná zmena v organizácii VKR, ktorá znamenala zánik dovtedy existujúcej SVKR 2. VO a vznik Odboru VKR 2. vojenského okruhu (OdVKR 2. VO). Súčasne sa menila i podriadenosť mnohých útvarov VKR a došlo k premiestneniu značného množstva

41 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Záver zo zvláštnej previerky mjr. Cyrila Čecha z 22. 3. 1957, s. 108.

42 A ÚPN Bratislava, f. Odbor vojenskej kontrarozvedky Východného vojenského okruhu (ďalej OdVKR VVO) Trenčín, Osobné evidenčné karty príslušníkov VKR, Osobná evidenčná karta Cyril Čech, s. 2.

43 A ÚPN Bratislava, f. OdVKR VVO Trenčín, Osobné evidenčné karty príslušníkov VKR, Osobná evidenčná karta Cyril Čech, s. 2.

44 Tajný rozkaz ministra vnútra č. 92 „Operatívny archív v súčasnosti ministerstva vnútra, jeho organizácia, úlohy a smernice pre jeho prácu“ z 19. 5. 1955. Archiv bezpečnostných složek (ďalej len ABS), f. Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, A 6/3, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 9, inv. č. 819.

45 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Záznam o trestoch a odmenách, s. 289.

46 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Služobné hodnotenie z 12. 12. 1955, s. 107.

47 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Služobné hodnotenie z 25. 10. 1957, s. 110.

48 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Služobné hodnotenie za obdobie od 1. 1. 1958 do 30. 6. 1958, s. 111.

49 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Hodnotenie zdokonaľovacieho kurzu VPA, s. 122 – 124.

Emblém VKR (Zdroj: A ÚPN)

pracovníkov na nové funkcie. Jedným z dôsledkov zmeny v usporiadaní útvarov VKR bolo aj vymenovanie Cyrila Čecha do funkcie zástupcu náčelníka OVKR pri Krajskej vojenskej správe v Bratislave, a to od 1. októbra 1958. Na uvedenom mieste bol spokojný⁵⁰ a vo funkcii zástupcu náčelníka, prípadne staršieho referenta,⁵¹ pôsobil nasledujúcich jedenásť rokov. Svojimi nadriadenými bol hodnotený ako uvedomelý a vyspelý komunista, čo sa prejavovalo najmä v jeho účasti na straníckej práci. Obdobnú iniciatívu a obetavosť však už neprejavoval pri riešení odborných problémov. Podriadeným pracovníkom síce pomáhal s riešením a ukončovaním prípadov, ale už menej ich riadil a kontroloval ich prácu. Vyčítané mu bolo porušovanie zásad smerníc o agentúrno-operatívnej práci jeho podriadenými, a to najmä v oblasti dĺžky doby rozpracovania a konšpirácie.⁵²

PRAŽSKÁ JAR A INVÁZIA VOJSK VARŠAVSKEJ ZMLUVY

Celospoločenské pnutie a snaha o demokratizáciu a reformu spoločenského a politického systému v roku 1968 priniesli viaceré požiadavky, ktoré sa mali významne prejavíť i v činnosti VKR. Zásadnou mala byť zmena v podriadenosti VKR, ktorá sa po takmer sedemnástich rokoch mala opäť stať od 1. septembra 1968 súčasťou ministerstva národnej obrany. Z hľadiska právneho malo byť riešením zrušenie dohody medzi ministerstvom národnej obrany a ministerstvom národnej bezpečnosti z roku 1951 o prevedení VKR do pôsobnosti ministerstva národnej bezpečnosti.⁵³ Nakoniec sa však z dôvodu invázie a z nej vyplývajúcich následných udalostí VKR stala súčasťou ministerstva národnej obrany až v roku 1990. Medzi ďalšie požiadavky patrilo obmedzenie činnosti ŠtB, a teda aj jej dovedty podriadenej VKR, iba na boj proti západným spravodajským službám a upustenie od sledovania občanov, ktorí nezastávali názory zhodné s oficiálnou líniou strany.⁵⁴ Na základe Akčného programu KSČ prijatého ÚV KSČ 5. apríla 1968 sa vytvorili v rámci VKR tri pracovné skupiny. Úlohou prvej pracovnej skupiny bolo vypracovať analýzu právneho postavenia VKR v rámci ŠtB a jej právomocí z toho vyplývajúcich. Druhá pracovná skupina sa zaoberala agentúrno-operatívnu činnosťou VKR, a to najmä kritikou zastaraných metód práce a nemožnosťou kontrarozviedne pôsobiť v zahraničí.

Tretia pracovná skupina mala pripraviť návrhy na reformu v oblasti kádrovej politiky. Taktiež bola vytvorená komisia na prešetrenie nezákonností, ktorých sa vojenská kontrarozviedka v minulom období dopustila.⁵⁵

Do práce uvedených komisií sa svojimi stanoviskami a návrhmi zapojila značná časť príslušníkov organizačných zložiek VKR. Svoje stanovisko k uvedenej problematike, najmä k poslaniu a náplni práce príslušníkov VKR, sformuloval i Cyril Čech. Navrhol, aby sa VKR stala súčasťou ministerstva národnej obrany, avšak zároveň so zachovaním si autonómneho postavenia v rámci organizačnej štruktúry ministerstva, čo by podľa jeho názoru značne posilnilo jej postavenie v rámci Československej ľudovej armády. Budúca spolupráca medzi VKR a Štátnou bezpečnosťou by sa následne riešila prostredníctvom súčinnostných smerníc za dodržania zásady úplnej rovnoprávnosti. Ako uvádza vo svojom zdôvodnení: „Príslušníci vojenskej kontrarozviedky nie sú spätí s ČSLA len tým, že pracujú v armáde, ale aj s mentalitou a psychikou príslušníkov armády ako bývalí príslušníci ČSLA. Doterajšia podriadenosť pod MV zavadza príčiny k rôznym úvahám a názorom o dosadenosti VKR do armády, o nadradenosti a nepotrebnosti tejto zložky v armáde a pod. Vyčlenením VKR z podriadenosti MV a včlenením do armády by sa súčasne vyriešili nie len tieto, ale i rad iných otázok, ako doplňovanie VKR, školenie, finančné zabezpečovanie,

50 V roku 1965 odmietol možnosť stať sa náčelníkom OVKR Technického učilišťa v Liptovskom Mikuláši, argumentujúc lepšou zdravotnou starostlivosťou v Bratislave a možným štúdiom dcéry na lekárskej fakulte.

51 Vo funkcii staršieho referenta pôsobil od 1. 9. 1966 do 31. 12. 1968, následne opätovne zastával post zástupcu náčelníka oddelenia. A ÚPN Bratislava, f. OdVKR VVO Trenčín, Osobné evidenčné karty príslušníkov VKR, Osobná evidenčná karta Cyril Čech, s. 2. Predpokladáme, že dočasná zmena Čechovho funkčného zaradenia mohla súvisieť s jeho zdravotným stavom.

52 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Služobné hodnotenia za obdobie rokov 1958 – 1967, s. 125, 133, 150 a 154.

53 POVOLNÝ, Daniel. *Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Prezentační a informační centrum MO, 2009, s. 56.

54 Pozri POVOLNÝ, Daniel. Stavinoha Josef. In: BÁRTA, Milan, KALOUS, Jan, POVOLNÝ, Daniel, SIVOŠ, Jerguš, ŽÁČEK, Pavel. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia, Ústav pro studium totalitních režimů (ďalej ÚSTR), 2017, s. 466.

55 POVOLNÝ, D. Stavinoha Josef, s. 466.

odchod na iné pracovisko a pod. nie z dvoch, ale len z jedného centra.⁵⁶

Okrem iniciatívneho zapojenia sa do priprav Akčného programu VKR však Čech žiadnu ďalšiu väčšiu aktivitu v rámci obrodného procesu neprejavoval. Podľa svojho tvrdenia dúfal, že sa KSČ stane akcieschopnejšou pri riešení nahromadených politických, ekonomických a spoločenských problémov, ako aj v nápravu niektorých chýb z minulosti. Ako presvedčený komunista ale považoval za neprípustné, aby sa riešili mimo stranického aparátu. Taktiež veľmi nepriaznivo hodnotil zrušenie cenzúry, ktoré umožnilo

dovtedy nevídané poukazovanie na chyby štátneho mocenského aparátu, ku ktorému sám patril, či už bezpečnosti, armády, prokuratúry, Ľudových milícií a Národného frontu. O jeho nechuti vo väčšej miere sa angažovať v rámci demokratizačného procesu svedčí i skutočnosť, že sa síce zúčastnil Konferencie KSČ Krajskej vojenskej správy v Bratislave, ale verejne na nej nevystúpil a neprejavil ani snahu zúčastniť sa celoarmádnej konferencie KSČ, ktorá sa uskutočnila v Bratislave 9. – 11. júla 1968.⁵⁷

O invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa boli predstavitelia

VKR oficiálne prvýkrát informovaní 20. augusta 1968 o 23.30 hod. na schôdzke námestníka ministra vnútra Viliama Šalgoviča⁵⁸ s náčelníkom III. správy MV Josefom Stavinohom.⁵⁹ Následne bola vyhlásená pre príslušníkov VKR pohotovosť.⁶⁰ So zástupcami invázných vojsk Čech prvýkrát prišiel do kontaktu už 21. augusta 1968 o 01.00 hod. v priestoroch Krajskej vojenskej správy v Bratislave, spolu s jej ďalšími funkcionármi. Ďalším kontaktom sa až do vyjasnenia situácie snažil vyhýbať.⁶¹ Vplyv na jeho rozhodnutie podľa jeho vlastných slov malo *Vyhlasenie Predsedníctva*

56 A ÚPN Bratislava, f. III. Správa ZNB – Vojenská kontrarozviedka, A 30/1, inv. č. 4. Pripomienky k poslianiu a náplni práce príslušníkov OVKR pri KVS Bratislava, s. 3. Citovaný dokument mal pôvodné archívne číslo 101 a bol súčasťou fondu III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozviedka) A 30, ktorý je v súčasnosti uložený v Archíve bezpečnostných zložiek. V rámci spisovej rozluky bol ako slovacikum vytriedený na základe rozkazu MV ČSFR, MV ČR a MV SR č. 3 z 27. 11. 1992 o delimitácii archívnych fondov zo správy bývalého FMV a 6. 8. 1993 prevzatý slovenskými archívnymi orgánmi a prevezený do Archívu MV SR v Levoči, odkiaľ bol po prijatí zákona č. 553/2002 Z. z., t. j. Zákona o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa delimitovaný do Archívu Ústavu pamäti národa. Bližšie pozri VALKOVÁ, Cecília, ROTH, Pavol. *Inventár archívneho fondu III. správa ZNB – Vojenská kontrarozviedka A 30/1, A 30/2*. Levoča: Odbor spisovej a archívnej služby Všeobecnej sekcie MV SR, 1997.

57 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 8. 7. 1970, s. 169 – 170. Dôvodom menšej angažovanosti mohlo byť samozrejme aj zahľadovanie vlastných chýb ako riadiaceho pracovníka oddelenia, keďže v denníku *SMENA* mal byť uverejnený otvorený list, ktorý poukazoval na šikanovanie a porušovanie zákonov zo strany príslušníkov Oddelenia vojenskej kontrarozviedky pri Krajskej vojenskej správe Bratislava (OVKR KVS Bratislava) v roku 1965. Nakoniec však k zverejneniu, pravdepodobne po dohode, nedošlo. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 8. 7. 1970, s. 173.

58 Viliam Šalgovič (1919 – 1990) od roku 1943 pôsobil na východnom fronte ako osvetový dôstojník 3. československej samostatnej brigády, začiatkom roku 1945 sa stal príslušníkom OBS. Po voľbách v máji roku 1946 bol za KSS zvolený členom Slovenskej národnej rady. Vo februári 1948 veliteľ Ľudových milícií na Slovensku, neskôr sa vrátil do OBS a podieľal sa na politických perzekúciách v armáde. Z armády musel odísť pre úzke styky s Reicinom, ale obvinenie z titoizmu i čistky sa mu podarilo prežiť. V neskoršom období postupne zastával funkcie riaditeľa Ústrednej straníckej školy ÚV KSS (1957), predsedu Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSS (1962) a námestníka ministra vnútra pre ŠtB (1968). Zohral mimoriadne významnú úlohu pri obsadení Československa vojskami Varšavskej zmluvy, keď poskytoval inváznym vojskám všestrannú pomoc a nakoniec sa ukryl na sovietskom veľvyslanectve. Stal sa symbolom národnej zrady. Počas normalizácie od roku 1975 až do Nežnej revolúcie bol predsedom SNR. Bližšie pozri PEŠEK, Jan. Šalgovič Viliam. In: ANEV, Peter, BÍLÝ, Matěj, eds. *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921 – 1989)*. L – Z. Praha: Academia, ÚSTR, 2018, s. 340 – 344.

59 Josef Stavinoha (1918 – 1977) náčelník Hlavnej správy VKR, resp. Správy VKR od 30. 1. 1953 do 31. 12. 1971. Slúžil ešte v predmníchovskej armáde, počas okupácie po odchode z armády sa angažoval v komunistickej odbojovej skupine Moravská rovnost. V roku 1943 bol zatknutý gestapom a o rok neskôr odsúdený na šesť rokov väzenia za prípravu vlastizrady a pokus o odtrhnutie Protektorátu Čechy a Morava od Ríše. Po oslobodení znova vstúpil do armády, kde slúžil ako osvetový a politický dôstojník. V roku 1952 sa stal zástupcom veliteľa pre veci politické a náčelníkom politického oddelenia Hlavnej správy VKR a od roku 1953 i náčelníkom Hlavnej správy VKR. Vojenskú kontrarozviedku sa mu podarilo po období politických procesov a neustálych reorganizáciách pomerne úspešne stabilizovať. V roku 1968 nepatril spočiatku k tým, ktorí by so Sovietmi úzko spolupracovali. Neskôr sa však VKR pod jeho vedením zamerala nielen na čistky vo vlastných radoch, ale predovšetkým v radoch ČSLA. Nakoniec bol však kvôli dlhému pobytu vo funkcii a zastaranosti používaných metód, avšak v skutočnosti kvôli pochybeniam počas Pražskej jari, z funkcie odvolaný. V rokoch 1972 – 1975 pôsobil ako vojenský a letecký pridelenec v Bulharsku a začiatkom januára 1976 odišiel do dôchodku. Bližšie pozri POVOLNÝ, Daniel. Stavinoha Josef. In: BÁRTA, M., KALOUS, J., POVOLNÝ, D., SIVOŠ, J., ŽÁČEK, P. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953 – 1989*, s. 463 – 468.

60 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozviedka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 271. Zpráva o průběhu událostí spojených s obsazením ČSSR, s. 1.

61 Ako sám uvádza, pravidelne sa s predstaviteľmi vojsk Varšavskej zmluvy stretával až od októbra či novembra 1968. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 8. 7. 1970, s. 170.

Príhovor Cyrila Čecha na stretnutí príslušníkov VKR – účastníkov bojov v SNP v roku 1974 (Zdroj: A ÚPN)

Stretnutie príslušníkov VKR – účastníkov bojov v SNP v roku 1974 (Zdroj: A ÚPN)

ÚV KSČ z 21. augusta 1968, ktoré konštatovalo, že cudzie vojská prekročili československé hranice proti vôli ústavných orgánov a bez ich vedomia a ich vstup je akt odporujúci medzinárodnému právu. Ako sám uvádza: „Po vládnom vyhlásení, som bol týmto dezorientovaný a rozrušilo ma to. Prejavil som obavu o to, aký to bude mať vplyv na ďalšie vzťahy medzinárodného komunistického a robotníckeho hnutia, na vzťah našich občanov k ZSSR a ostatným socialistickým krajinám, obavu o ďalší vývoj situácie u nás a vo svete.“⁶²

Problémom však bola i rozporuplnosť rozkazov a informácií, ktoré na OVKR KVS Bratislava z nadriadených zložiek prichádzali. Napríklad 21. augusta 1968 o 15.10 hod. dostali pracovníci OVKR fonogram od náčelníka Odboru VKR Východného vojenského okruhu (OdVKR VVO) Vincenta

Ožvoldu,⁶³ ktorý im nariadil nadviazať spoluprácu s príslušníkmi vojenskej kontrarozvedky armád Varšavskej zmluvy za účelom ich oboznámenia s operatívnou situáciou zverených jednotiek; napomáhať týmto príslušníkom pri zabezpečovaní skladov zbraní a streliiva proti možnému zneužitiu; podľa svojich možností zisťovať a odovzdávať prípadné signály organizovania protisocialistických a protisovietskych akcií a zdržiavať sa u zverených jednotiek.⁶⁴ O niekoľko desiatok minút prijalo oddelenie ďalší fonogram, ktorý nariadil všetky opatrenia a postup operatívnych pracovníkov OdVKR VVO realizovať tak, aby neboli v rozpore s aktuálnym právnym stavom a cítením drvivej väčšiny národa s dodatkom: „Pri plnení stanovených úloh se predpokládá vlastní orientace, k čemuž pokyny dávají značnou možnost.“⁶⁵ Pravdaže zanedlho po

vydaní pokynov sa na odbor začali obracať jednotliví náčelníci oddelení s tým, že protisovietske nálady majú taký masový charakter, že by museli podchytiť väčšinu príslušníkov ČSLA.⁶⁶ V rovnaký deň bolo vydané i stanovisko VKR, ktoré zdôrazňovalo podporu obrodnému procesu a akčnému programu KSČ, avšak bez tolerovania jeho deformácií a protisocialistických tendencií. Zároveň bolo nariadené zabrániť zneužitiu armády a jej prostriedkov proti spojencom, k provokačným, protisovietskym akciám; neoslabovať činnosť proti rozvedkam v daných podmienkach; zabezpečiť zbrane, techniku a nedopustiť zneužitie spojovacej techniky.⁶⁷

Priamy kontakt medzi Odborom VKR VVO v Trenčíne a náčelníkom HS VKR sa uskutočnil 23. augusta 1968 prostredníctvom staršieho referenta špecialistu odboru Josefa

62 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 8. 7. 1970, s. 170.

63 Vincent Ožvolda (1931 – 2018) príslušník vojenskej kontrarozvedky od roku 1952, najskôr ako referent 68. pomocného technického práporu v Komárne a neskôr ako starší referent SVKR 2. VO. V roku 1956 bol vymenovaný za náčelníka OVKR pri KVS v Nitre a v roku 1959 za náčelníka 2. oddelenia OdVKR 2. VO. V roku 1963 sa stal náčelníkom OdVKR 2. VO. V marci 1969 bol Uznesením vlády č. 70 menovaný do funkcie námestníka ministra vnútra SSR pre úsek ŠtB – presadil si ho minister Pepich, s ktorým sa poznal zo spoločného pôsobenia pri Východnom vojenskom okruhu. Už v roku 1970 bol pre politické chyby v roku 1968 z funkcie odvolaný a až do roku 1975 pôsobil na Odbore obrany a bezpečnosti Úradu vlády SSR. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S II, PS Vincenta Ožvoldu (1931). Pozri aj SIVOŠ, Jerguš. Centrála ŠtB na Slovensku: Vznik, vývoj a zánik Hlavnej správy Štátnej bezpečnosti Slovenskej socialistickej republiky (1969 – 1974). In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*. Praha: Archiv bezpečnostních složek, roč. 9, s. 274 – 275.

64 Rozkaz náčelníka OdVKR VVO Vincenta Ožvoldu bol vydaný na nátlak zástupcu inváznych vojsk v Trenčíne plk. Spirina. ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 10, inv. č. 311. Záznam s. Málka z jednání u N HSVKR dne 23.8.1968, s. 2.

65 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 276. Poznámky z porady u N HS VKR ze dne 22. 8. 1968, s. 3.

66 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 276. Poznámky z porady u N HS VKR ze dne 22. 8. 1968, s. 2.

67 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 10, inv. č. 301. Stanovisko VKR ze dne 21. 8. 1968 (výpis).

Málka, ktorého vyslal náčelník odboru Ožvolda do Prahy. Málek Stavinohovi priniesol informácie o situácii v oblasti pôsobnosti OdVKR VVO, najmä o tom, ako prebieha postup invázijských vojsk, o odmietaní pomoci pri zásobovaní zo strany veliteľov ČSLA a o sporoch s príslušníkmi vojenskej kontrarozvedky vojsk Varšavskej zmluvy. Postoj samotných príslušníkov VKR charakterizoval ako rozporný: „Většina orgánů vychází z prohlášení předsedy vlády, že ke vstupu na území státu nedal nikdo ze státních a stranických představitelů souhlas, ani o tomto aktu neměl nikdo z nich vědomost. Někteří jednotlivci se naopak domnívají, že příchod spojeneckých vojsk nám umožňuje vyhnout se obdobné situaci, která vypukla v r. 1956 v Maďarsku.“⁶⁸ Medzitým náčelník odboru Ožvolda odvolal pôvodné rozkazy a nariadil ničenie a úschovu materiálov, ktoré by mohli kompromitovať príslušníkov ČSLA pred Sovietmi, budovanie náhradných pracovísk ako prípravu k možnému prechodu do ilegality, a taktiež označil vstup vojsk ako okupáciu.⁶⁹

Porada podriadených oddelení VKR s náčelníkom odboru Vincentom Ožvoldom sa uskutočnila 24. augusta 1968. Vzhľadom na zložité podmienky v doprave i pri jednotlivých útvaroch sa jej väčšinou nezúčastnili náčelníci jednotlivých oddelení, ale ich poverení zástupcovia. Keďže náčelník OVKR KVS Bratislava chcel zostať v Bratislave a priamo riadiť podriadených, nariadil, aby sa za oddelenie porady zúčastnil Cyril Čech.⁷⁰ Jej cieľom bolo stručne informovať o vývoji situácie v rámci obhospodarovaných útvarov

Zástupca náčelníka OVKR KVS Bratislava
(Zdroj: A ÚPN)

a oboznámiť podriadené zložky s rozkazmi vedenia HS VKR. Okrem konfliktných situácií medzi príslušníkmi ČSLA, civilným obyvateľstvom a inváznyimi vojskami sa riešilo zabraňovanie provokáciám, zneužitiu zbraní a dezerciam. Taktiež požiadavky príslušníkov maďarskej vojenskej kontrarozvedky na odovzdanie agentúrno-operatívnych materiálov a spolupracovníkov. Informácie z oddelení však boli väčšinou neúplné. Július Šimurka, ako pomocník náčelníka Okruhovej politickej správy pre stranícko-politickú prácu vo VKR, spolu s náčelníkom odboru Vincentom Ožvoldom zúčastnených informovali o fámach šíriacich sa na veliteľstve Východného vojenského okruhu. V tejto napätej situácii panovali najmä obavy zo zatýkania príslušníkov armády

Sovietmi za spolupráce s vojenskou kontrarozvedkou a šíri sa reči o kolaborácii VKR a príprave zoznamov na zatknutie. Keďže nálada v rámci porady bola k invázii zjavne nepriateľská a vyvrátenie informácií o spolupráci VKR s okupantmi potrebné, vznikol návrh vypracovať stanovisko pracovníkov odboru k situácii, ktoré by bolo zverejnené prostredníctvom rozhlasového vysielania. Členmi pracovnej skupiny formulujúcej *Vyhlásenie vedenia a príslušníkov VKR VVO* boli starší vyšetrovatel' Oddelenia vyšetrovania ŠtB vo VKR pri OdVKR VVO Trenčín Stanislav Budinský, zástupca náčelníka OVKR KVS Bratislava Cyril Čech, starší referent OVKR 7. cestnej mostnej brigády Hodonín Jaroslav Tichý a starší referent Referátu vojenskej kontrarozvedky (RVKR) Vojenského opravárenského závodu Horka nad Moravou Otakar Holub.⁷¹

V danom *Vyhlásení* jeho tvorcovia deklarovali plnú podporu vedeniu KSČ zvolenému na XIV. mimoriadnom zjazde, vláde, Národnému zhromaždeniu a prezidentovi, ako aj plnú podporu *Vyhláseniu komunistov a bezpartajných Veliteľstva Východného vojenského okruhu*. Zároveň prisľúbili: „Nikdy sa neprepožičiame tomu, čo by bolo v rozpore s ctením a ctou našich národov.“⁷² Čech neskôr vo svojom vyjadrení uviedol, že vo *Vyhlásení* nebolo ani jedno hanlivé slovo na ZSSR a ostatné socialistické štáty Varšavskej zmluvy, čo je samozrejme pravda, a napriek okolnostiam bolo formulované opatrne.⁷³ Už však zabudol spomenúť, že sa uvedená skutočnosť netýkala *Vyhlásenia komunistov a bezpartajných*

68 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvedka), A 30, šk. č. 10, inv. č. 311. Záznam s. Málka z jednaní u N HSVKR dne 23. 8. 1968, s. 1.

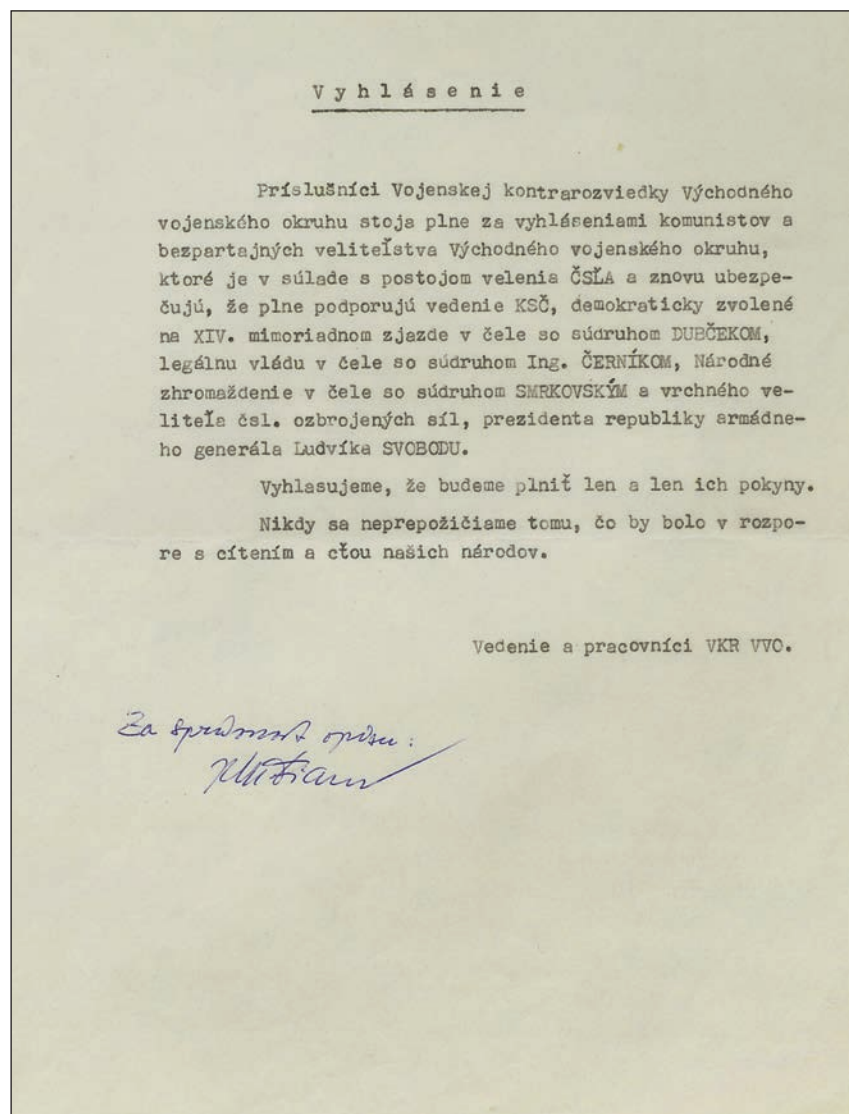
69 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvedka), A 30, šk. č. 16, inv. č. 403. Analýza činnosti VKR od XIII. sjezdu KSČ do roku 1970, s. 47.

70 Čech sa zúčastniť porady asi veľmi nechcel. Ako neskôr uviedol, prejavovali sa u neho príznaky chrípky. Taktiež však nechcel, aby si ostatní príslušníci oddelenia mysleli, že sa chce porade a plneniu služobných povinností vyhnúť zo strachu. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Vyjadrenie k zhodnoteniu z 15. 4. 1972, s. 184.

71 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvedka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 277. Vyjadrenie Júliusa Šimurku z 22. 6. 1970, s. 1–2. Vo vyjadrení Šimurka sebakriticky prevzal plnú zodpovednosť za politickú nesprávnosť vyjadrenia OdVKR VVO. Vplyv na jeho konanie mohla mať i skutočnosť, že Čech, ktorý sa na príprave vyjadrenia pracovníkov VKR sám podieľal, bol v danom období už náčelníkom OdVKR VVO.

72 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvedka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 277. Vyhlásenie vedenia a príslušníkov VKR VVO.

73 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 8. 7. 1970, s. 172.

Vyhlásenie vedenia a príslušníkov VKR VVO (Zdroj: ABS)

Veliteľstva Východného vojenského okruhu, v ktorom nájdeme i nasledovné vety: „Znovu prehlasujeme, že nesúhlasíme s okupáciou našej republiky vojskami štátov Varšavskej zmluvy, ktorých predstavitelia dosiaľ

nepochopili nutnosť opustiť naše územie a svojou prítomnosťou naopak vytvárajú podmienky pre činnosť extrémistických a konzervatívnych živlov a provokatérov. Pokladáme obsadenie ČSSR za zradu na medzinárodnom komunistickom a robotníckom hnutí.“⁷⁴ Úsmevne tiež pôsobí vyjadrenie komisie, ktorá Čechovu účasť na príprave Vyhlásenia milosrdne bagatelizovala konštatovaním, že v čase jeho tvorby nepoznal znenie Vyhlásenia komunistov a bezpartajných Veliteľstva Východného vojenského okruhu.⁷⁵ Je však pravdou, že aj keď si účastníci porady zobrali po jednom vyhotovení dokumentu s tým, že sa ho pokúsia uverejniť prostredníctvom rozhlasu, Čech tým po príchode poveril svojho podriadeného a viac sa o jeho osud nestaral.⁷⁶ Obe vyhlásenia boli zanedlho odvolané a zrušené.⁷⁷ O ďalšom pôsobení Cyrila Čecha počas augustových dní vieme len málo. Je pravdepodobné, že sa v rámci oddelenia podieľal najmä na organizácii zabezpečenia skladov so zbraňami a trhavinami, preventívnemu pôsobeniu voči dezerciam príslušníkov ČSLA a emigrácii občianskych pracovníkov vojenskej správy.

Zlomovým okamihom v rámci stabilizácie pomerov vo VKR bolo vydanie rozkazu náčelníka VKR pod názvom Činnosť VKR v období konsolidácie pomerov v ČSSR. V rozkaze Josef Stavinoha oceňuje jednotný postoj VKR pri pevnej a zásadovej podpore ústavných orgánov ČSSR a ako hlavný smer ďalšej práce stanovuje ofenzívny boj proti zahraničným rozviedkam.

74 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 277. Vyhlásenie komunistov a bezpartajných veliteľstva Východného vojenského okruhu a predsedníctva Prípravného výboru KSČS VVO.

75 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Riadne hodnotenie zo 14. 4. 1972. s. 194.

76 Je pravdepodobné, že paré dokumentu, ktoré Čech priniesol z Trenčína, sa nakoniec do rozhlasu nikdy nedostalo a skončilo úmyselne či neúmyselne zabudnuté až do roku 1970, keď si ho prevzal náčelník 1. oddelenia Okruhovej politickej správy VVO plk. Siekel. Uverejnené bolo prostredníctvom vysielača Ostrava – Severná Morava. To napovedá, že zverejnenie sa mohlo uskutočniť cez Otakara Holuba, ktorý na porade zastupoval náčelníka OVKR cestného zboru Olomouc. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Doplnok k životopisu Cyrila Čecha z 2. 12. 1970, s. 175.

77 Vyhlásenie komunistov a bezpartajných veliteľstva Východného vojenského okruhu bolo ako politicky nesprávne zrušené po májovom pléne ÚV KSČ v roku 1969 a Vyhlásenie vedenia a príslušníkov VKR VVO bolo formálne zrušené v auguste 1969 v súvislosti s prevádzanou analýzou práce Základnej organizácie KSČ na odbore. ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 277. Vyjadrenie Júliusa Šimurku z 22. 6. 1970, s. 3.

Oslava 55. narodenín Cyrila Čecha, jún 1977 (Zdroj: A ÚPN)

Dôraz je kladený na preventívnu činnosť pri zabezpečení kontrarozviednej ochrany československých ozbrojených síl a predchádzanie provokáciám voči vojskám Varšavskej zmluvy. V súlade s vyhlásením československej vlády z 28. augusta 1968 sa zároveň československé ozbrojené sily spolu s príslušníkmi štátnej bezpečnosti mali spolupodieľať na zaistení verejného poriadku.⁷⁸ Vymedzená priorita boja s nepriateľskými rozviedkami však bola rýchlo potlačená do úzadia v prospech boja proti vnútornému nepriateľovi a činnosť VKR sa postupne zamerala na odhaľovanie a paralyzovanie tzv. pravicových živlov v ČSLA i samotnej VKR. V novembri 1968 a apríli 1969 sa uskutočnili stranické pléna, ktoré mali drvivú podporu príslušníkov VKR. Na nedávnu minulosť nebolo možné tak ľahko zabudnúť a hlavnou témou porady vedenia VKR s náčelníkmi odborov v decembri 1968 sa stal boj s trestnou činnosťou antisocialistických a antisovietskych

síl, ktorý mal byť sprevádzaný prepúšťaním kolísavých pracovníkov⁷⁹ Veľmi pozitívne a v súlade s novou poaugustovou politikou VKR vyznieva aj služobné hodnotenie Cyrila Čecha z neskoršieho obdobia k rokom 1968 – 1969: „V ďalšom období prijímal správna stanoviska. Ztotožnil se plně se smlouvou o pobytu sovětských vojsk a s akcemi, které odsuzovaly pravicový oportunizmus a revizionizmus. Podporoval jak ve stranické, tak služební činnosti politiku nového vedení strany a přátelské vztahy se sovětskou VKR.“⁸⁰

NÁČELNÍK ODBORU VOJENSKEJ KONTRARozVIEDKY

V období rokov 1968 a 1969 zažil Cyril Čech raketový kariérny vzostup. Najskôr sa po odchode náčelníka OVKR KVS Bratislava Michala Moravu z vojenskej kontrarozviedky na Ministerstvo vnútra SSR⁸¹ stal 1. júna 1969 náčelníkom oddelenia a už o dva mesiace neskôr bol vymenovaný za náčelníka OdVKR VVO v Trenčíne,

najvýznamnejšieho útvaru VKR na Slovensku. Dôvodov pre jeho nomináciu mohlo byť niekoľko. Aj keď jeho kádrový profil nebol úplne bezchybný, v roku 1968 sa na rozdiel od iných vedúcich príslušníkov VKR výraznejšie neskompromitoval a nedostal ani žiadny stranický trest.⁸² Navyše bol presvedčený komunista so znalosťou prostredia na OdVKR VVO v Trenčíne, kde dlhé roky pôsobil. Nezanedbateľnými boli tiež nepochybne znalosť ruského jazyka a dlhoročné pôsobenie v riadiacej funkcii. Dôležitú úlohu mohla zohrať i skutočnosť, že bol slovenskej národnosti. Z územia Východného vojenského okruhu sa po prijatí zákona o československej federácii⁸³ a z nej vyplývajúcej reorganizácii československej armády vyčlenil od 1. januára 1969 Severomoravský kraj, ktorý bol odovzdaný do pôsobnosti Stredného vojenského okruhu. Východný vojenský okruh sa tak stal takmer čisto slovenským a na čele OdVKR VVO sa striedali už len náčelníci slovenskej národnosti.

78 ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 9, inv. č. 281. Rozkaz náčelníka Hlavnej správy VKR č. 11/1968 z 3. 9. 1968.

79 MACÁK, Milan. *Nástin dějin VKR: VKR na ideovém rozcestí a v časech začínající normalizace (1968–1971)* [online]. [cit. 2024-01-06]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20111111025905/http://www.vzcr.cz/Kapitolavkr/53.aspx>

80 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Riadne hodnotenie zo 14. 4. 1972, s. 201.

81 ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, Osobná evidenčná karta Michal Morava.

82 Ako dôsledok konsolidácie pomerov bolo v rámci celej VKR k 1. 11. 1970 prijaté rozhodnutie o uvoľnení z VKR pri 26 z celkového počtu 34 náčelníkov odborov, oddelení a ich zástupcov. Odvolaných bolo päť zo šiestich náčelníkov tzv. „periférnych“ odborov, niektorí z nich boli okrem uvoľnenia z VKR aj vylúčení z KSČ. ABS, f. III. správa SNB Praha (Vojenská kontrarozvědka), A 30, šk. č. 16, inv. č. 403. Analýza činnosti VKR od XIII. sjezdu KSČ do roku 1970, s. 67.

83 Ústavný zákon o československej federácii č. 143/1968 Z. z. z 27. 10. 1968.

Náčelníkom odboru sa stal v neľahkom období, pre ktoré bolo v rámci VKR symptomatické hľadanie vnútorného nepriateľa vo vlastných radoch a vnútorná roztrieštenosť. V hodnotení jeho práce z roku 1972 sa uvádza nedostatočný ucelenejší prehľad o činnosti odboru. Kritika sa týkala najmä nedostatkov v rozpracovaní prípadov a previerke signálov nepriateľskej činnosti. Posudok však oceňuje schopnosť stmelenia kolektívu na odbore a podriadených oddeleniach. Kladne bola zločkami civilnej kontrarozvedky i sovietskej vojenskej kontrarozvedky hodnotená jeho pomoc a spolupráca veliteľským a politickým orgánom pri kádrových previerkach, negatívne však hodnotená jeho riadiaca práca. Úlohy neplnil dostatočne rýchlo a počas jeho pôsobenia sa oslabila výmena informácií medzi odborom a HS VKR. Väčšiu pozornosť mal podľa hodnotenia venovať rozpracovaniu prípadov a vyhľadávacej práci v štábe VVO. Zaujímavosťou sa tiež javí nespokojnosť hodnotiteľov s jeho mäkkou povahou pri riešení kádrových otázok príslušníkov odboru v súvislosti s ich aktivitami v roku 1968. Celkovo jeho výkonnosť nepochybne ovplyvňoval chatrný zdravotný stav a taktiež najmä spočiatku absencia zástupcu náčelníka.⁸⁴ V rámci prerokovania komplexného hodnotenia dňa 25. augusta 1972 komisia súhlasila s ponechaním Cyrila Čecha vo funkcii náčelníka odboru,

ale v závere uviedla odporúčanie zvýšiť náročnosť na úseku boja voči vonkajšiemu nepriateľovi a vnútorným opozičným silám.⁸⁵

Odporúčania uvedené v posudku sa Čechovi nedarilo v úplnosti implementovať a už v roku 1974 bol negatívne hodnotený opäť, a to kvôli malej politickej a služobnej náročnosti voči sebe a podriadeným pracovníkom. Nedostatok náročnosti mal súvisieť s jeho povahovými črtami, predovšetkým v neobjektívnom hodnotení podriadených.⁸⁶ Z posudku však vyplýva i čiastočné zlepšenie jeho riadiacej činnosti a zvýšenie počtu spolupracovníkov v rámci podriadených oddelení a referátov. Osobne riadil 1. oddelenie odboru, ktoré zabezpečovalo kontrarozvednú ochranu štábu VVO a priamo podriadených útvarov. Vyčítaná mu bola najmä nedostatočná osobná účasť na kontrolných schôdkach a pri riadení najkvalitnejšej agentúry, ako aj nedostatočné vytváranie kádrových rezerv. Hlavným problémom odboru napriek istým zlepšeniam pri problematike ochrany štátneho tajomstva, boja proti vnútornému nepriateľovi a zabezpečovaní bojovej pripravenosti bol najmä boj proti nepriateľským rozvedkam. Čech nezanedbával ani stranícku prácu a okrem úzkej spolupráce so základnou organizáciou komunistickej strany na odbore pôsobil ako aktivista politickej správy VVO.⁸⁷

ZÁVER

Cyril Čech svoju kariéru v službách VKR ukončil 31. októbra 1977, keď bol uvoľnený zo služobného pomeru vojaka z povolania na vlastnú žiadosť. Zomrel zanedlho po páde režimu, ktorý celý život pomáhal budovať, vo veku nedožitých sedemdesiatjedenných rokov 6. marca 1993. Spolu so svojou manželkou Máriou je pochovaný na cintoríne vo Vrakuni.⁸⁸ Nebol hýbateľom udalostí, skôr typickým produktom svojej doby. Dedinským chlapcom vyrastajúcim počas hospodárskej krízy v hlboko veriacej mnohohodnej chudobnej rodine, s absenciou vyššieho vzdelania, pre ktorého služba vo vojenskej kontrarozvedke bola napriek nie bezchybnému kádrovému profilu nečakanou možnosťou urobiť kariéru. Rozvážnym oportunistom, ktorý sa náčelníkom OdVKR VVO v Trenčíne stal nie vďaka svojmu výnimočnému nadaniu pre prácu kontrarozvedčika, ale kvôli zhode priaznivých okolností, mnohoročnej straníckej práci, schopnosti príliš nevyčnievať z davu a neomylné zistiť „odkiaľ vietor fúka“. Napriek svojej prchkej povahe mal nadanie dobre vychádzať s ľuďmi a v rámci kolektívu bol zväčša obľúbený. Zároveň bol milujúcim otcom rodiny, hrdým na svoje deti, ktoré v kariére podporoval.⁸⁹ Nesmieme však zabúdať, že bol aj komunistickej strane oddaným príslušníkom kontrarozvedky, ktorý v prvej línii pomáhal

84 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Riadne hodnotenie zo 14. 4. 1972, s. 201.

85 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Záznam z prejednávania komplexného hodnotenia 25. 8. 1972, s. 199.

86 Snaha o zvýšenie nárokov kladených na podriadených mala v neskoršom období vplyv na zhoršenie vzťahov na pracovisku.

87 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Komplexné hodnotenie z 23. 8. 1974, s. 215 – 223.

88 Informácia o mieste posledného odpočinku Cyrila Čecha je uvedená v databáze osôb pochovaných na slovenských cintorínoch [online]. [cit. 2024-06-27]. Dostupné na: <https://www.cintoriny.sk/src/:index.php?simpleSearch&type=home&surname=%C4%8Cech&name=Cyril>

89 Dcéra Tatjana ukončila štúdium architektúry na Slovenskej technickej univerzite v roku 1972 a neskôr bola zamestnaná ako projektantka na útvare hlavného architekta Mestského národného výboru v Bratislave. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Cyrila Čecha (1922). Hlásenie o súkromnom styku rodinného príslušníka s cudzinou z 3. 5. 1973, s. 232. Syn Miroslav (1954) pokračoval v stopách svojho otca a po ukončení Vysokej vojenskej politickej školy, fakulty Vojenskej politickej akadémie Klementa Gottwalda (ďalej len VPA KG), kde v roku 1986 získal i titul RSDr., pokračoval v kariére vo vojenskej kontrarozvedke, a to na OVKR KVS Bratislava – na rovnakom útvare, kde v minulosti pôsobil aj jeho otec. Najskôr od 1. 8. 1979 ako starší referent RVKR 1. pobočky Vojenského projektového ústavu v Bratislave, od 1. 6. 1982 do 31. 10. 1982 ako starší referent oddelenia a nakoniec od 1. 11. 1982 ako starší referent RVKR VPA KG, ktorá od roku 1990 niesla pomenovanie Vysoká vojenská pedagogická škola a podobne ako jej predchodkyňa sídlila v Kutuzovových kasárňach v Bratislave. ABS, f. Osobní evidenční karty príslušníkov MV, Osobná evidenčná karta Miroslav Čech.

Miesto posledného odpočinku Cyrila Čecha a jeho manželky Márie na Cintoríne Vrakúňa
(Foto: Pavol Pytlík)

ustanoviť a budovať totalitný režim. Dokázal sa uplatniť v období politických procesov, očisty armády a flagrantného porušovania ľudských práv na prelome 40. a 50. rokov, keď obranné spravodajstvo na čele s Bedřichom

Reicinom bolo snáď najobávanejšou bezpečnostnou zložkou. Zároveň sa významne podieľal na perzekúciách vojakov, normalizačnom procese a očiste vojenskej kontrarozvedky a armády po roku 1968.

Dosiahnutá hodnosť

20. 10. 1944	podporučík
01. 08. 1945	poručík
01. 12. 1946	nadporučík
01. 10. 1949	kapitán
01. 01. 1953	štábný kapitán
01. 07. 1953	major
01. 07. 1959	podplukovník
29. 08. 1969	plukovník

Vyznamenania

1944 – 1945	Československý vojnový kríž (3 x)
1946	Československá vojenská medaila za zásluhy I. stupňa
1946	Za chrabrosť pred nepriateľom
1949	Medaila československého veliteľského radu Jana Žižku z Trocnova
1955	Za zásluhy o obranu vlasti
1962	Rad červenej hviezdy
1965	20. výročie oslobodenia ČSSR
1970	Čestný odznak ZNB
1974	30 rokov SNP
1975	30 rokov ZNB
1977	Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR
	Rad červenej hviezdy (sov.), Za oslobodenie Prahy (sov.), Krzyż Walecznych (poł.)

Pavol Pytlík • Allied forces' entry left him surprised • Cyril Čech – Chief of the Military Counterintelligence Department of the Eastern military district

Although Cyril Čech demonstrated only average aptitude for intelligence work, a combination of favorable circumstances, deep involvement in Communist Party structures, and an ability to remain inconspicuous enabled him to become one of the few Slovaks to serve continuously in post-war military defense intelligence—and later military counterintelligence—from their inception in 1945 through the normalization period. Captured by the Red Army on the Eastern Front, he subsequently enlisted in the 1st Czechoslovak Army Corps in the USSR and participated in the Carpathian-Dukla Operation. A loyal Communist Party supporter, Čech later contributed to the consolidation of the totalitarian regime in Czechoslovakia. The political upheavals of the Prague Spring prompted significant changes in the leadership of military counterintelligence during the late 1960s and early 1970s. These developments created career opportunities for personnel who either opposed the democratization movement or adapted swiftly to the altered political environment. It was during this period that Cyril Čech reached the pinnacle of his career, being appointed Chief of the Military Counterintelligence Department of the Eastern military district. In this capacity, he played a central role in the normalization process and the subsequent "purges" within military counterintelligence and the armed forces following 1968.

Mgr. Pavol Pytlík (1980)

Vyštudoval archívniectvo a pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (FIF UK) v Bratislave. V súčasnosti pracuje na Oddelení dokumentácie Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa a zároveň pôsobí ako externý doktorand odboru historické vedy na Katedre archívniectva a muzeológie FIF UK v Bratislave. Vo svojej činnosti sa venuje prevažne rekonštrukcii mocenského aparátu vojenskej kontrarozvedky. Je autorom viacerých odborných článkov a štúdií z oblasti archontológie, štátnobezpečnostných zložiek, archívnej informatiky či histórie obchodných a priemyselných komôr.

Kontakt: pytlík@upn.gov.sk

ROĽNÍCKE NEPOKOJE V KONTEXTE KRÍZY KOLEKTIVIZÁCIE V ČESKOSLOVENSKU. AKCIA „AUGUST“

SILVIA KOPČÁNI

V dôsledku nefunkčnej hospodárskej politiky komunistického režimu zasiahla v roku 1953 československé poľnohospodárstvo hlboká kríza, ktorá sa okrem iného podpísala pod hromadné podávanie odhlášok z družstevného členstva a rozpad jednotných roľníckych družstiev. Úsilie nespojčných roľníkov o návrat k súkromnému hospodáreniu prerástlo do rozsiahlych roľníckych nepokojov, ktoré zasiahli predovšetkým oblasť východného Slovenska. Špecifické lokálne javy tohto procesu možno sledovať na príklade akcie „August“.

Nastolením komunistického režimu po februárovom prevrate v roku 1948 pristúpila československá vládna garnitúra k okamžitému budovaniu nového mocensko-politického systému podľa sovietskeho vzoru vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho a kultúrneho života. Riadiace štruktúry vnucovali občanom nový spôsob života, nové podoby hodnôt a stereotypov. Komunistická strana upevňovala svoj mocenský monopol plynulými celospoločenskými zmenami, ktoré zasiahli všetky verejné zložky. Transformácia odvetvia poľnohospodárstva sa uplatnila realizovaním programu kolektivizácie v zásadných zmenách spôsobov hospodárenia. Poľnohospodárska malovýroba a tradičný spôsob práce a živobytia samostatne gazdujúcich roľníkov mali byť postupne nahradené kolektívnou poľnohospodárskou veľkovýrobou s centrálno-administratívnym riadením a plánovaním. Na akékoľvek formy odporu voči novým poriadkom reagoval štátny aparát perzekúciami odporcov, ktoré boli navonok prezentované ako odôvodnené. Svoje pozície upevňoval režim

represívnymi zásahmi nielen voči jednotlivcom, ale aj celým spoločenským skupinám. Majetní roľníci boli zaradení do tzv. vykorisťovateľskej triedy na dedine, ktorá v novej socialistickej spoločnosti nemala svoje miesto. S podporou politickej kampane boli verejnosti vykreslení ako úhlavní nepriatelia nastolených poriadkov, ktoré sľubovali roľníkom skvalitnenie života. Tzv. dedinskí boháči boli vystavení gradujujúcejmu politickému a ekonomickému nátlaku, vinení zo všetkých problémov a neúspechov kolektivizácie a pod ťarchou represívnych opatrení bola táto „kulacká“ vrstva postupne zatlačovaná, obmedzovaná, diskriminovaná a napokon takmer úplne zlikvidovaná.¹

Budovanie ľudovodemokratického štátu podľa sovietskeho vzoru, militarizácia ekonomiky v kontexte veľmocenských plánov Moskvy, centrálnne plánovanie hospodárstva so zameraním na masovú industrializáciu a likvidácia súkromného sektoru nabúrili charakter československého hospodárstva, ktoré o niekoľko rokov zasiahla hlboká kríza.²

Odvetvie poľnohospodárstva sa rovnako nedokázalo prispôbiť náročným podmienkam a požiadavkám, ktoré naň režim kládol. Rôzne podoby kolektivizačných praktík nevedli k avizovanej hojnosti, ale k poklesu životnej úrovne roľníkov a spôsobili diskontinuitu s deštručnými dopadmi na celú spoločnosť. Preexponované ciele päťročného hospodárskeho plánu začali veľmi rýchlo narážať na problémy, keďže v skutočnosti boli ekonomické možnosti štátu značne precenené. Neúspechy režim skrýval za „zvýšené nároky a potreby pracujúcich“ a situáciu mienil riešiť ďalším navýšením poľnohospodárskej výroby. Presvedčenie, že tieto zámery je možné splniť, plynulo z náhľadu na kvalitu nových socialistických výrobných foriem a družstevnej veľkovýroby, ktorých vzorom boli sovietske kolchozy a skúsenosti ako záruky úspechu dodržania zvýšených úloh.³ Naopak, smelé plány neprestajne brzdila činnosť „kapitalistickej triedy dedinských boháčov“, ktorá „robila všetko možné, aby naše napredovanie zahamovala, zdržiavala a znemožnila“, preto sa ako

1 HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda, 2010, s. 79.

2 BÁRTA, Milan. Peněžní reforma 1953 ve zprávách ministerstva národní bezpečnosti. *Paměť a dějiny*, roč. 7, 2013, č. 3, s. 58.

3 Zvýšenie výnosov a užítkovosti dobytky – hlavná úloha poľnohospodárstva. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 276, s. 3.

Družstevníci z Tomášikova a Horných Salíb sa oboznamujú s uznesením ÚV KSCĽ o upevnení a rozvoji JRD (Zdroj: Archív TASR)

Účastníci I. okresnej družstevnej konferencie v Senci, ktorá sa konala 21. januára 1953 (Zdroj: Archív TASR)

jediné riešenie akceptovalo zostrenie „triedneho boja“ a neúprosný postoj voči pomenovaným nepriateľom.⁴

Nespokojnosť s nízkym tempom dynamiky kolektívizácie riešila vláda radikalizovaním agrárnej politiky. Prijatím zákona č. 56/1952 Sb. o dodávkových povinnostiach a výkupu poľnohospodárskych výrobkov boli odvody samostatne hospodáriacich roľníkov navýšené o 10 %. V tejto súvislosti okresné národné výbory každoročne vypracovali zoznamy tzv. dedinských boháčov a v prípade nesplnenia predpísaných dodávok ich vymáhali núteným odňatím poľnohospodárskych produktov a ďalšími postihmi. Zákon sa v skutočnosti stal právnym podkladom k vyvíjaniu ešte silnejšieho tlaku na súkromne hospodáriacich roľníkov, ktorého dôsledkom nemohlo byť ohlasované napredovanie, ale naopak, prehĺbila sa stagnácia poľnohospodárskej produkcie a ťažkosti v zásobovaní obyvateľstva potravinami. Vláda riešila vzniknutú situáciu prijatím uznesenia

Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSCĽ) dňa 3. júna 1952 o upevnení a rozvoji jednotných roľníckych družstiev (JRD), ktorým podnecovala k zanietenému a neúnavnému budovaniu socialistickej výrobných foriem horúčkovitým zakladaním ďalších JRD.⁵ Na úkor nutnosti hospodárskej konsolidácie už existujúcich družstiev boli nové JRD založené rýchlo a pod nátlakom ako výsledok agitačnej a politickej práce na dedine a, podobne ako transformované JRD na vyššie typy, zápolili s vážnymi problémami. Ich slabé finančné, materiálne, organizačné i personálne zázemie prispeli k podlomenej pracovnej disciplíne a nerentabilným výrobným výsledkom.⁶ Spoločná živočíšna výroba, ktorú režim propagoval ako cestu k podstatnému zvýšeniu príjmov družstevníkov a celkovému pozdvihnutiu JRD, z podobných dôvodov tiež neznamenala požadovaný rozvoj.⁷ Tento stav v konečnom dôsledku bránil plnohodnotnému rozvoju JRD a pre mnohé

nedostatky pri ich zakladaní a hospodárení sa začali družstvá rozpadávať. Pod krízu poľnohospodárstva sa podpísalo aj uplatňovanie najtvrdších represii a nezákonnosti u tzv. dedinských boháčov, ktoré v tejto fáze kolektívizácie kulminovalo. Totalitný režim voči samostatne hospodáriacim roľníkom realizoval politiku hmotného i sociálneho znevýhodňovania, potlačania, prenasledovania a trestného stíhania.

Neúnosné pomery roľníkov vrcholili v roku 1953. V januári bol zavedený nový výkupný systém podľa sovietskeho vzoru, mediálnou propagandou prezentovaný ako dôležité opatrenie k zvýšeniu poľnohospodárskej produkcie, k zabezpečeniu výživy obyvateľstva a „maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti“.⁸ Podstatou bolo nahradiť kontraktčný systém výkupu povinných odvodov štátnymi dodávkami na základe pevných dodávkových noriem, ktoré stanovila vláda a nie okresné rozpisové

4 ČULEN, Marek. Lepšie plniť zvýšené úlohy v našom poľnohospodárstve. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 270, s. 1.

5 K uzneseniu strany a vlády o upevnení a ďalšom rozvoji JRD. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 135, s. 5.

6 ŠULEJOVÁ, Lucia. Odpor roľníkov proti kolektívizácii na východnom Slovensku. In: ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektívizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, s. 220.

7 Rýchle sústredenie dobytku v JRD – kľúčová úloha nášho poľnohospodárstva. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 268, s. 5.

8 TOKÁR, Jozef. Novou organizáciou výkupu k zabezpečeniu výživy obyvateľstva. *Pravda*, roč. 34, 1953, č. 11, s. 6.

komisie, vďaka čomu získal štát odvádzanie kontingentov pod výlučný dohľad. Verejne prezentovaný zámer nového spôsobu výkupu byť „úderom pre kulakov“⁹ bol odôvodnený údajným zneužívaním a sabotovaním dovtedajšieho systému veľkými roľníkmi.

Ďalšou z metód ekonomického znevýhodňovania majetných roľníkov boli prísne podmienky lístkového systému, ktoré sťažili ich prístup k základným potravinám a tovarom. Na základe ideologických kritérií a eskalácie „triedneho boja“ od roku 1951 získali potravinové lístky už iba družstevníci a malí roľníci s výmerou pôdy do 2 ha, a to len za predpokladu, že mali splnené dodávkové úlohy. Roľníci, zaradení do kategórie tzv. dedinských boháčov, stratili nárok na pridelenie odberných lístkov, boli teda donútení nakupovať na voľnom trhu, kde boli ceny tovarov oproti viazanému trhu nepomerne vyššie. K ďalšiemu sprísneniu prišlo v roku 1953, keď nedostávali prídely už ani rodní príslušníci veľkých roľníkov.¹⁰

Centralizované riadenie a plánovanie československej ekonomiky spočívalo v neprímerane veľkých investíciách do ťažkého priemyslu a zbrojárskej výroby na úkor minimalizácie nákladov do iných odvetví, predovšetkým do spotrebného priemyslu a agrárneho sektoru, ktoré stagnovali. Tieto disproporcie prvej päťročnice spôsobili vážne ekonomické problémy. Hlboká kríza československého hospodárstva viedla v polovici roku 1953 k štátnemu bankrotu, ktorý politické centrum skrylo pod menovú reformu.¹¹ Príprava peňažnej reformy prebiehala v prísnom utajení, keďže jej opatrenia sa dotýkali širokej verejnosti a zasiahli ju drastickým spôsobom. Občania boli

oboznámení s detailmi tejto závažnej udalosti až v deň jej vyhlásenia 1. júna 1953. Dôsledkom reformy bolo zásadné znehodnotenie peňažnej hotovosti a úspor širokých vrstiev obyvateľstva, čo sa nezaobišlo bez okamžitých protestov, sústredených najmä vo veľkých závodoch v Čechách, na Slovensku mali udalosti miernejší priebeh. Oblasť poľnohospodárstva ovplyvnilo najmä zrušenie lístkového systému na potraviny a priemyselný tovar, výhody nízkych cien na viazanom trhu zanikli jeho zrušením a zavedením jednotného voľného trhu. Menová reforma sa zásadne podieľala na formovaní hospodárskeho charakteru štátu a dramaticky, v mnohých prípadoch až fatálne zasiahla každodenný život občanov, z ktorých museli mnohí čeliť zníženiu životnej úrovne, sociálnym neistotám a vyrovnáť sa s podvodom, ktorý na nich spáchal komunistický režim.¹²

Od roku 1953 narastala nespokojnosť obyvateľstva v dôsledku nárastu problémov v zásobovaní, dopadov menovej reformy a klesajúcej životnej úrovne. Negatívne konzekvencie prebiehajúceho diania pocítil aj roľnícky stav. Vláda zahmlievala skutočné príčiny katastrofálnych finančných a ekonomických pomerov v JRD a ťaživú sociálnu situáciu družstevníckych rodín. Zámer roľníkov vymaniť sa z družstevného členstva prebiehal v kontexte s aktuálnym domácim aj zahraničným dianím, ktoré sa priamo podieľalo na formovaní priebehu kolektívizácie. Úmrtia J. V. Stalina a následne K. Gottwalda v marci 1953 odštartovali pozvoľné zmeny politiky štátu aj voči roľníkom. Správy o rozpade JRD v Maďarsku,¹³ Poľsku, nepokojoch a zmenách v hospodárskej

politike Nemecka viedli k očakávaniu zmien aj na domácej pôde. Súbor okolností odhalil mnohé nedostatky, podlomil stabilitu režimu v Československu a prinútil stranícky aparát pristúpiť k prehodnoteniu hospodárskej politiky štátu, s čím priamo súviselo nevyhnutné zmiernenie tempa kolektívizácie vidieka ako jej ústredného prvku.¹⁴

Tlak na zakladanie nových JRD, prechod JRD na vyššie typy bez náležitých predpokladov a vynútené družstevné členstvo roľníkov využívaním administratívnych zásahov a právomocí trestných komisií pri národných výboroch spomalili tempo kolektívizácie. Naplno sa problémy ukázali od jarných mesiacov roku 1953 a kumulovali v lete 1953. Najvýraznejšie sa tieto tendencie uplatnili na východnom Slovensku v Prešovskom kraji hŕňnym vystupovaním členov z JRD a hromadným rozpadom družstiev. Podávanie odhlášok podporili aj prejavy prezidenta republiky Antonína Zápotockého na Klíčavskej priehrade a v obci Stěžery,¹⁵ v ktorých kritizoval mnohé nedostatky v poľnohospodárstve a násilné metódy pri budovaní socialistického družstevníctva. Pripustil, že družstevníkom, ktorí budú chcieť z JRD vystúpiť, strana nebude brániť. Na tieto výroky reagovalo mnoho roľníkov a odvolávalo sa na slová prezidenta o dobrovoľnosti existencie JRD a aj svojho členstva v nich, čo malo za následok, že do novembra 1953 vystúpilo z družstiev a z kolektívizačného programu niekoľko tisíc členov.

Nedostatky v družstevnom hnutí na východnom Slovensku pripustila aj Hlavná správa JRD pri Povereníctve poľnohospodárstva v Bratislave, ktorá

9 TOKÁR, Jozef. Novou organizáciou výkupu k zabezpečeniu výživy obyvateľstva. *Pravda*, roč. 34, 1953, č. 11, s. 7.

10 BOŠTÍK, Pavel. *Venkov bez mezí: kolektívizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*. Praha, : Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2020, s. 74.

11 LONDÁK, Miroslav. Február 1948, zmena ekonomického systému a Slovensko. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 491 – 493.

12 Bližšie KINČOK, Branislav. Menová reforma 1953 na Slovensku v dokumentoch krajských správ Štátnej bezpečnosti. *Pamäť národa*, roč. 19, 2023, č. 4, s. 35 – 43.

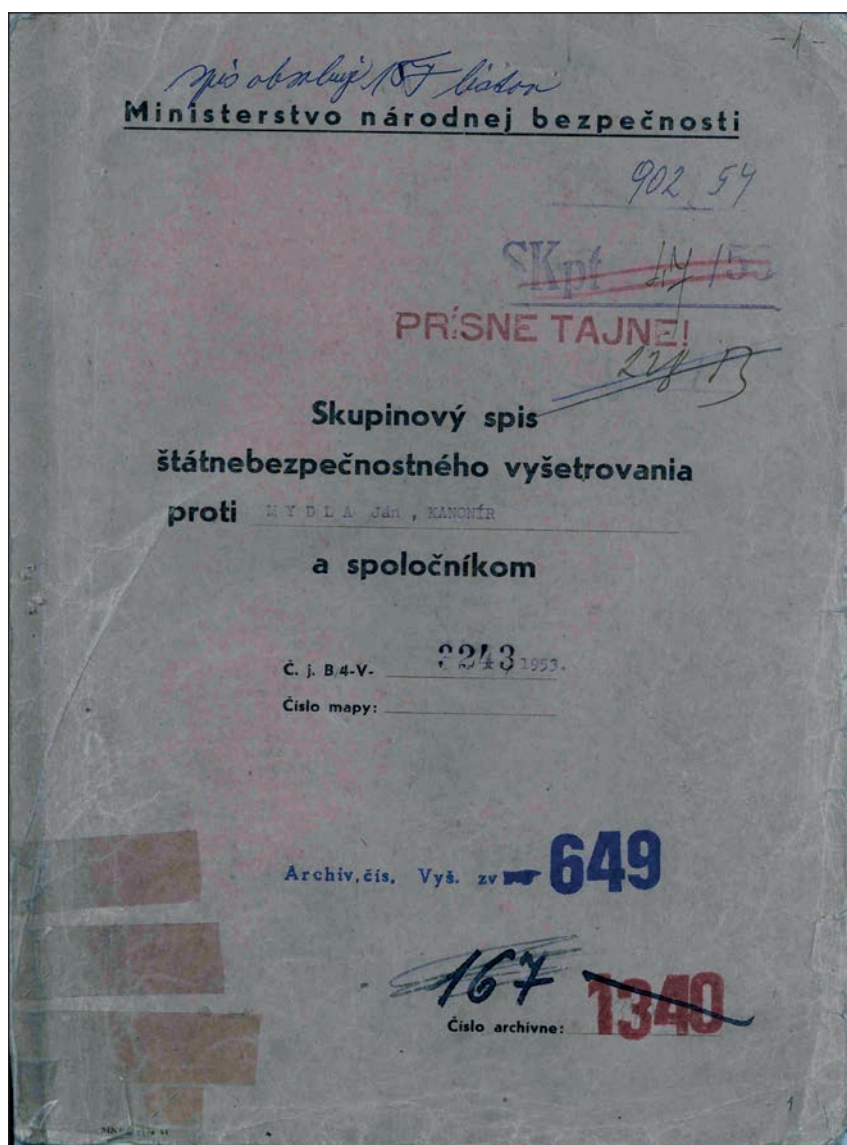
13 KOVÁCS, József. Nútená kolektívizácia poľnohospodárstva v Maďarsku v rokoch 1948 – 1961. *Forum Historiae*, roč. 10, 2016, č. 1, s. 125.

14 HLAVOVÁ, Viera. Fenomén „kulaka“ v procese kolektívizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960. *Forum Historiae*, roč. 10, 2016, č. 1, s. 49.

15 Bližšie URBAN, Jiří. Tvář k venkovu: vystoupení Antonína Zápotockého ve Stěžerách. *Paměť a dějiny*, roč. 7, 2013, č. 3, s. 32 – 46.

konštatovala, že pri zakladaní družstiev bolo najväčšou chybou aplikovanie nátlakových metód, najčastejšie trestaním za zásobovacie delikty trestnými komisiami. Vyvíjanie neúmerneho tlaku na zakladanie nových JRD sa dialo na úkor upevňovania existujúcich JRD, teda „*súdrhovia v rozpore so skutočnou situáciou a možnosťami umele urýchlivali kolektivizáciu*“. Správa kritizovala aj neúnosnú výšku dodávkových noriem a výrobných úloh, ktoré boli často určované „*kancelársky*“, bez ohľadu na reálne možnosti. Za nesprávnu bola zhodnotená aj finančná politika družstiev či zložitost rôznych predpisov, ktoré zbytočne družstevníkov zatažili a odradili od družstevnej práce.¹⁶ Správa návštevy ministerstva vnútra z októbra roku 1953 v Prešovskom kraji opísala vážnu situáciu, keď sa od jarných mesiacov v dôsledku nespokojnosti roľníkov voči kolektivizačnej praxi hromadili odhlásky z družstiev, prichádzalo k rozkrádaniu družstevného majetku a rozpadu JRD. Odpor prerástol až do rozsiahlych roľníckych nepokojov, zatýkaní, násilností a napádání, v ktorých vzájomne figurovali roľníci, družstevníci, bezpečnostné zložky, funkcionári strany a ľudovej správy.¹⁷

Napriek tomu, že boli priznané mnohé chyby pri zakladaní a rozvoji socialistického družstevníctva, generálna línia strany v agrárnej politike zostala principiálne nezmenená, čo v známych prejavoch prízvukoval aj prezident Zápotocký, i keď sa tento fakt často opomínal.¹⁸ Daný postoj sa prejavil aj pri striktnom potlačaní roľníckych vzbúr na východnom Slovensku, pri ktorých prišlo k rôznym incidentom, v niektorých prípadoch riešených podávaním sťažností postihnutých rodín za porušovanie socialistickej zákonnosti. Bolo priznané, že pri

Obálka skupinového spisu vyšetrovania proti Jánovi Mydlovi a spoločníkom (Zdroj: A ÚPN)

zatlačovaní roľníckych nepokojov boli bezpečnostné zložky nútené, najmä straníckymi funkcionármi, k rôznym „*nezákonným a politicky absolútne neúnosným zákrokom*“.¹⁹ V Prešovskom kraji vyvrcholila nespokojnosť roľníkov kolektivizačnou krízou v lete 1953. Príslušné verejné, stranícke

a bezpečnostné zložky konali so zámerom bezpodmienečne zvrátiť prebiehajúce dianie a obnoviť poriadok v zmysle zachovania JRD v pôvodnom koncepte. O závažnosti situácie svedčí aj nasadenie jednotiek Vnútornej stráže ministerstva národnej bezpečnosti (VS MNB), ktorých úlohou bolo

16 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (ďalej A ÚPN BA, fond Sekretariátu Federálneho ministerstva vnútra v Prahe (ďalej f. A 2/1), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 3, Správa o situácii a opatreniach k zaisteniu bezpečnosti pracujúcich roľníkov, funkcionárov strany a ľudovej správy počas udalostí v JRD v kraji Prešov v dňoch 22. – 28. 7. 1953.

17 A ÚPN BA, f. A 2/1, šk. č. 3, Správa o bezpečnostnej situácii v kraji Prešov.

18 Bližšie napr. URBAN, Jiří. *Kolektivizace venkova v Horním Polabí*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Karolinum, 2016, s. 274 – 290.

19 A ÚPN BA, f. A 2/1, šk. č. 3, Správa o bezpečnostnej situácii v kraji Prešov.

potlačiť roľnícke nepokoje a zabezpečiť konsolidáciu pomerov.²⁰

Typickým príkladom prejavov odporu roľníkov voči agrárnej politike komunistického režimu boli nepokoje v obci Kelča, okres Stropkov v Prešovskom kraji.²¹ Situácia tu bola vyhodnotená ako vážna z dôvodu činnosti miestnych „kulakov a nepriateľských živlov“, ktorá presahovala rámec dediny. V tejto obci malo v lete 1953 prísť k svojvoľnému rozkrádaniu družstevnej úrody obilnín, hovädzieho dobytku a ošipaných, čomu predchádzalo hromadné podanie odhlášok z miestneho JRD III. typu v máji 1953. Intenzívne úsilie roľníkov o spoločný odchod z JRD sústredilo pozornosť celého okolia, podobné nálady sa šírili aj v susedných dedinách, ktoré prejavovali obci Kelča značnú solidaritu.²² Z obavy pred rozpadom ďalších JRD v okrese, inšpirovaných dianím v tejto obci, pokladali príslušné orgány za nevyhnutné situáciu podchytiť a donútiť roľníkov zotrvať v družstevnom členstve. Akcia „August“ bola zameraná na zatknutie viacerých roľníkov, ktorí sa mali podieľať na rozvrate miestneho JRD a rozkrádaní družstevného majetku. Za ústrednú postavu vzbury v obci Kelča bol považovaný miestny roľník Ján Mížov-Vašienka, ktorý sa s rozlohou hospodárstva 14 hektárov radil medzi tzv. dedinských boháčov. Svojou sabotážskou činnosťou mal podnecovať tunajších roľníkov k odchodu z miestneho JRD, podieľať sa na jeho rozpade a svojím konaním rozvracať socialistické družstevníctvo.

V skutočnosti dedinská pospolitosť konala spoločne a tento hospodár nemal kľúčovú pozíciu. Ukryval sa, v obci sa vyskytoval len sporadicky a miesta, kde sa zdržiaval, neboli známe ani bezpečnosti. Za vodcu vzbury bol označený z dôvodu, že bol režimom zaradený k tzv. dedinským boháčom, ktorí zo svojho ideologického statusu patrili k úhlavným nepriateľom socialistického družstevníctva, a preto automaticky aj k čelným predstaviteľom akéhokoľvek odporu. V tejto obci sa agentúrne zistilo, že roľníci pod jeho údajným vedením založili „výbor pre súkromne hospodáriacich roľníkov“, organizovali schôdze roľníkov – členov JRD, na ktorých mali rozhodovať o rozdelení družstevnej úrody a hospodárskych zvierat medzi roľníkov. Aby ich zámer nebol prezradený, stretnutia sa nekonali v miestnosti JRD, ale na rôznych miestach dediny alebo v jej chotári za hojnej účasti družstevníkov. Spolu sa konali tri schôdze, prvá dňa 9. augusta 1953 pri cintoríne, na ktorej sa družstevníci dohodli o rozbratí dobytku do domácich maštali. Na ďalší deň sa družstevníci zhromaždili po práci na poli a uzniesli sa, že každý si bude domov zväzať obilie v množstve podľa odpracovaných jednotiek, o čom bola spísaná zápisnica. Roľníci dbali na to, aby bola podpísaná hromadne, „za tým účelom, že keby niekoho z nášho JRD zavreli preto, že nechce byť členom JRD, aby sme sa mali čím preukázať, že sme všetci proti JRD“.²³ Na poslednej schôdzi, ktorá sa uskutočnila na tretí deň, sa roľníci spoločne rozhodli, že

od ďalšieho dňa budú orať na svojich bývalých pozemkoch, ktoré vlastnili pred vstupom do JRD, čím bola porušená hospodársko-technická úprava pôdy (HTÚP). Jedným z argumentov priekročenia k obrábaniu svojho poľa, ktoré pri vstupe do JRD odovzdali roľníci k spoločnému hospodáreniu, bolo ignorovanie podaných odhlášok zo strany vedenia JRD.²⁴ Dedina očakávala, že za týchto okolností čoskoro do obce prídu bezpečnostné jednotky, preto sa roľníci dohodli, že ak nastane takáto situácia, budú držať spolu, budú sa navzájom informovať a „v prípade, že budú chcieť niekoho zobrať k tomu nepripustíme, hlavne ženy a deti aby robili čím väčší krik a chlapi keď bude treba, že sa budú aj brániť.“²⁵

Z účasti na sabotážskej činnosti bolo okrem Jána Mížova-Vašienku vytipovaných a obvinených päť kelčianskych roľníkov – Ján Mydla-Kanonír, Michal Mížov-Zeleňák, Michal Mydla-Jager, Michal Žižák, Štefan Duleba a Mária Mížová rod. Baková, manželka Jána Mížova-Vašienku.²⁶ Figurovali ako najúhlavnejší nepriatelia JRD, ktorých zámerom bolo rozkladať ho zvnútra a svojou činnosťou sa podieľať na marení „výstavby socializmu na dedine“.²⁷ Spomínaní roľníci boli obvinení z rozvracania JRD, a to takým spôsobom, že „po prejave s Zápotockého k družstevníkom začali zavádzať štvavú propagandu medzi ostatných členov JRD, aby týmto z JRD vystúpili a zobrali svoj dobytok“.²⁸

Roľníci konali spoločne a úmyselne sa navzájom kryli. Boli presvedčení,

- 20 Bližšie FIAMOVÁ, Martina. „Vydejte nám krávy, my družstvo nechceme!“ Bezpečnostná situácia v Prešovskom kraji v roku 1953. *Securitas Imperii: sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, č. 21, s. 150 – 151.
- 21 Dokumenty k problematike: FIAMOVÁ, Martina: Kritické obdobie v kolektívizácii vidieka – dramatické udalosti roka 1953 v Prešovskom kraji na príklade obce Kelča. *Paměť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 57 – 64.
- 22 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 107.
- 23 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 26. Protokol o výpovedi obvineného Jána Mydla-Kanoníra.
- 24 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 23. Protokol o výpovedi obvineného Jána Mydla-Kanoníra.
- 25 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 132. Protokol o výpovedi obvineného Jána Dulebu.
- 26 Skupinový spis. A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 3.
- 27 Tento postoj potvrdili závery zasadnutia ÚV KSČ, ktoré sa konalo v dňoch 21. – 24. februára 1951. V referáte generálneho tajomníka ÚV KSČ R. Slánskeho „dedinskí boháči“ figurovali ako najúhlavnejší nepriatelia JRD. Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 3.
- 28 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 4.

Krajská správa štátnej bezpečnosti
Prešov.

V Prešove, dňa 2. septembra 1953

Č.j. E/4-V-3243/1953.

Krajská prokuratúra v Prešove
Dňa: 5. IX. 1953
Spisy s... príl.

Prešov.

SKpt 197/53

M Y D L A Ján - KANONÍR a spol. - podanie trestného oznámenia.

I.

Pachateľ :

- 1) Ján MYDLA, KANONÍR
Vo väzbe KS-ŠtB. Prešov od 19. augusta 1953
- 2) Michal MIŽOV, ZELĚŇÁK
Vo väzbe KS-ŠtB. od 29. augusta 1953.
- 3) Michal MYDLO-JÁGER
Vo väzbe KS-ŠtB. od 16. augusta 1953.
- 4) Michal ŽIŽÁK,
25. VII. 1953.
- 5) Štefan DULEBA
Vo väzbe od 19. 8. 1953.
- 6) Mária MIŽOVÁ, rod. BAKOVÁ,
Vo väzbe KS-ŠtB. Prešov od 20. augusta 1953.

Miesto činu : Kelča, okres Stropkov.

Trestný čin : Rozkrádanie ľudového družstva.

Podanie trestného oznámenia na Jána Mydlu a spoločníkov (Zdroj: A ÚPN)

že sa im nič nestane, lebo pokladali za nepravdepodobné, že by zadržali de facto celú dedinu.²⁹ Svoj nesúhlas so spoločným hospodárením vyjadrili tak, že zámer zobrat si zo spoločného chovu naspäť svoj dobytok a z pozemkov JRD úrodu obilia začiatkom augusta

1953 aj zrealizovali. Žatvu dokončili dovedna, obilie si rozdelili priamo na poli, aby si mohol každý samostatne mlátiť. Pri zväzani obilia ich usmerňoval a kontroloval roľník Štefan Duleba, ktorý dňa 13. augusta vydával jednotlivým členom JRD bloky o určenom

množstve prebratého družstevného obilia, ktoré bolo po dohode družstevníkov rozdelené podľa odpracovaných jednotiek.³⁰ Deň predtým si roľníci prebrali naspäť svoj dobytok, ktorý pred časom vložili do JRD. Aby družstevníci nezbudili podozrenie, inštruovali svoje deti, nech zoberú statok zo spoločného chovu a privedú kravy z pastvín do domácich maštali, čo deti aj urobili. Po týchto úkonoch očakávali v dedine zásah bezpečnostných orgánov.

Aktivity kelčianskych roľníkov boli totožné s dianím v okolitých obciach,³¹ kde tiež družstevníci podávali z JRD odhlášky, odmietli sa zúčastniť spoločných prác, odcudzovali družstevný majetok pre vlastné účely, preberali družstevnú úrodu a dobytok či podnikali násilné výstupy voči miestnym funkcionárom a bezpečnostným zložkám. Tieto prejavy odporu ku kolektívnemu hospodáreniu zasiahli všetky okresy Prešovského kraja, v ktorých sa do konca roku 1953 rozpadlo vyše 80 % JRD.³² Dianie v okolitých obciach povzbudilo roľníkov a v Kelči sa začalo najprv hovoriť a neskôr aj konať v záujme návratu k súkromnému hospodáreniu: „Čo by sme sa mali báť si rozobrať dobytok, keď tak robia aj na iných obciach.“³³ Medzi obcami rezonovala solidarita, ktorá ich konanie podporila: „Držte se, dejte nám znamení a pújdeme Vám pomoci!“³⁴ Obavy z hromadných vystúpení roľníkov a vzájomná spolupatričnosť vyvolávala u straníckych orgánov obavy a aktívna konfrontácia v Kelči bola bezodkladná.

Roľníci ignorovali výzvy predsedu a tajomníka Miestneho národného výboru (MNV), prišlo medzi nimi aj k potýčkam a urážkam a zásah bezpečnosti bol vyhodnotený ako nevyhnutný.³⁵ Na príkaz náčelníka krajskej správy štátnej bezpečnosti (KS ŠtB) Prešov bol

29 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 22. Protokol o výpovedi obvineného Jána Mydlu-Kanoníra.

30 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 6.

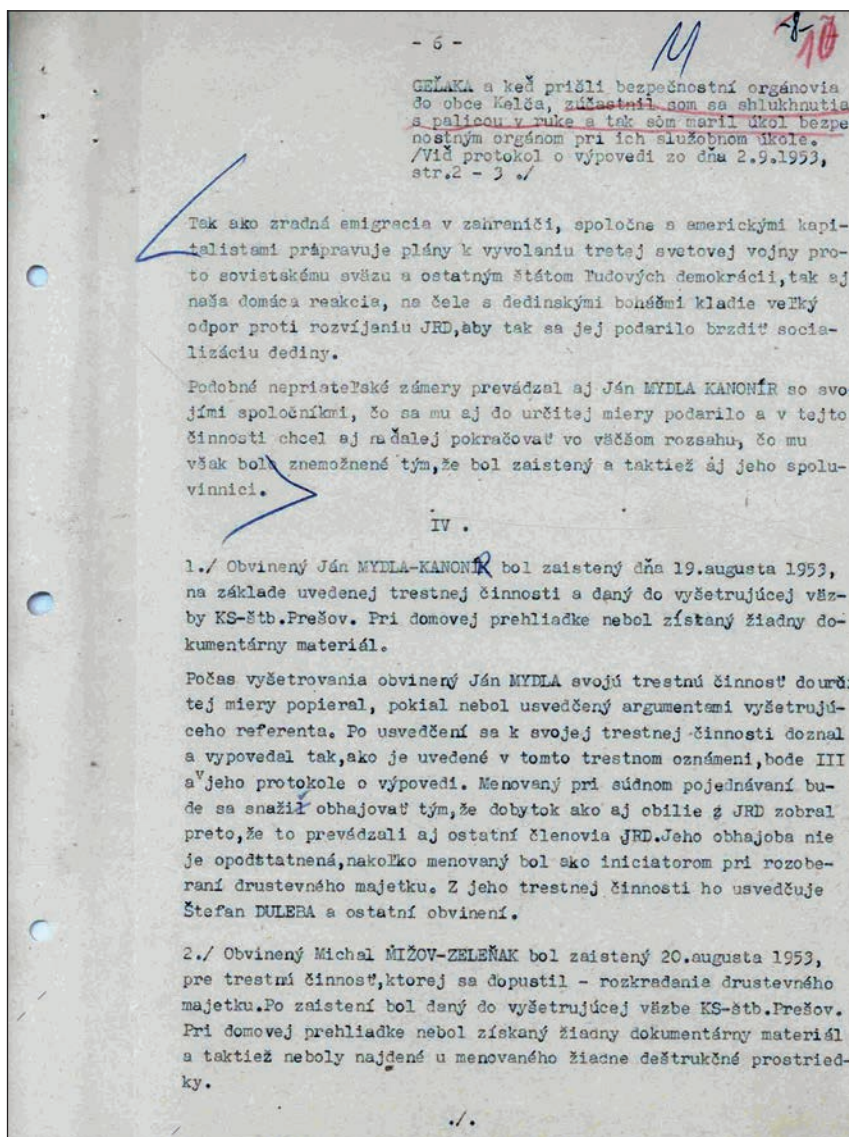
31 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 84. Protokol o výpovedi obvineného Michala Mydlu-Jágera.

32 ŠULEJOVÁ, Lucia. Kríza kolektívizačného procesu v Prešovskom kraji (1952 – 1953). *Historické štúdie: ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*, roč. 48, 2014, s. 284.

33 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 130. Protokol o výpovedi obvineného Jána Dulebu.

34 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 107.

35 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 108.

Popis zatknutia Jána Mydlu (Zdroj: A ÚPN)

dňa 18. augusta 1953 vydaný návrh na zatknutie roľníkov podozrivých z účasti na plánovanom rozbití JRD v obci Kelča. Roľníci sa obávali zaistenia, preto sa v obci zdržiavali málo. Snažili sa byť opatrní, cez deň pracovali na poli a v noci chodili spať do lesov, alebo do stodoly niektorého z hospodárov.³⁶

Na porade na KS ŠtB Prešov bol schválený plán zatknutia kelčianskych

roľníkov, ktorý spočíval v ich sledovaní tajným spolupracovníkom ŠtB, bývajúcim v obci. Ako poľný mal za úlohu vylákať inkriminované osoby, poskytnúť im v lese úkryt a následne sprostredkovať zatknutie. Komunistický režim pri presadzovaní kolektívizačných zámerov často využíval agentúrnu prácu tajných spolupracovníkov ŠtB. Ich získavanie a agentúrne prenikanie

medzi odporcov kolektívizácie na vidieku patrilo k prvoradým úlohám Štátnej bezpečnosti. Agentúrne správy neraz významne prispeli k prenasledovaniu, zatýkaniu a odsúdeniu nespolupracujúcich hospodárov.³⁷

Vojenské jednotky sa sústredili dňa 18. augusta 1953 v popoludňajších hodinách v Stropkove, čo obyvateľom napovedalo, že sa chystá nejaká akcia. V napätej situácii boli muži z Kelče už istý čas v pohotovosti a organizovali nočné hliadky, aby znemožnili prípadné zatknutia vytipovaných roľníkov. Tak to bolo aj v noci z 18. na 19. augusta, keď muži očakávali príchod bezpečnostných zložiek, a preto sa rozhodli spoločne prespať u roľníka Jána Gelaka. Obnovenie poriadku v obci v zmysle zatknutia osôb podozrivých z rozbíjania JRD bolo naplánované na 3. hodinu rannú. Nasadené jednotky VS mali za úlohu izolovať dedinu od ostatných obcí a obsadiť okolie dotýkajúce sa lesa so zámerom zamedziť prípadným útokom. Na povel zišli vojaci do dediny, pochodovali ozbrojení ľahkými guľometmi a automatickými zbraňami³⁸ a pripojili sa k bezpečnostným jednotkám ZNB a KS ŠtB, ktoré zaistili ulice niekoľkými nákladnými a osobnými autami. Sústredenie áut a zásahových jednotiek podnietilo pozornosť obyvateľov, ktorí sa nadránom zhromaždili v centrálnej časti dediny. Muži sa vyzbrojili vidlami a palicami a postavili sa vojakom a bezpečnostným zložkám na odpor. Mienili zabrániť prípadným zatknutiam a spolu so ženami aj deťmi pokrikovali, aby vojaci z obce odišli. Po vzájomnom doťahovaní sa zhluknutie podarilo zásahovým jednotkám pod hrozbou použitia násilia rozpustiť.³⁹

Zámerom zásahu bolo zabezpečiť obnovenie spoločného hospodárenia v obci, a preto boli po skonsolidovaní situácie družstevníci nabádaní k zväžaniu obilia k družstevnej mláťačke.

36 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 103.

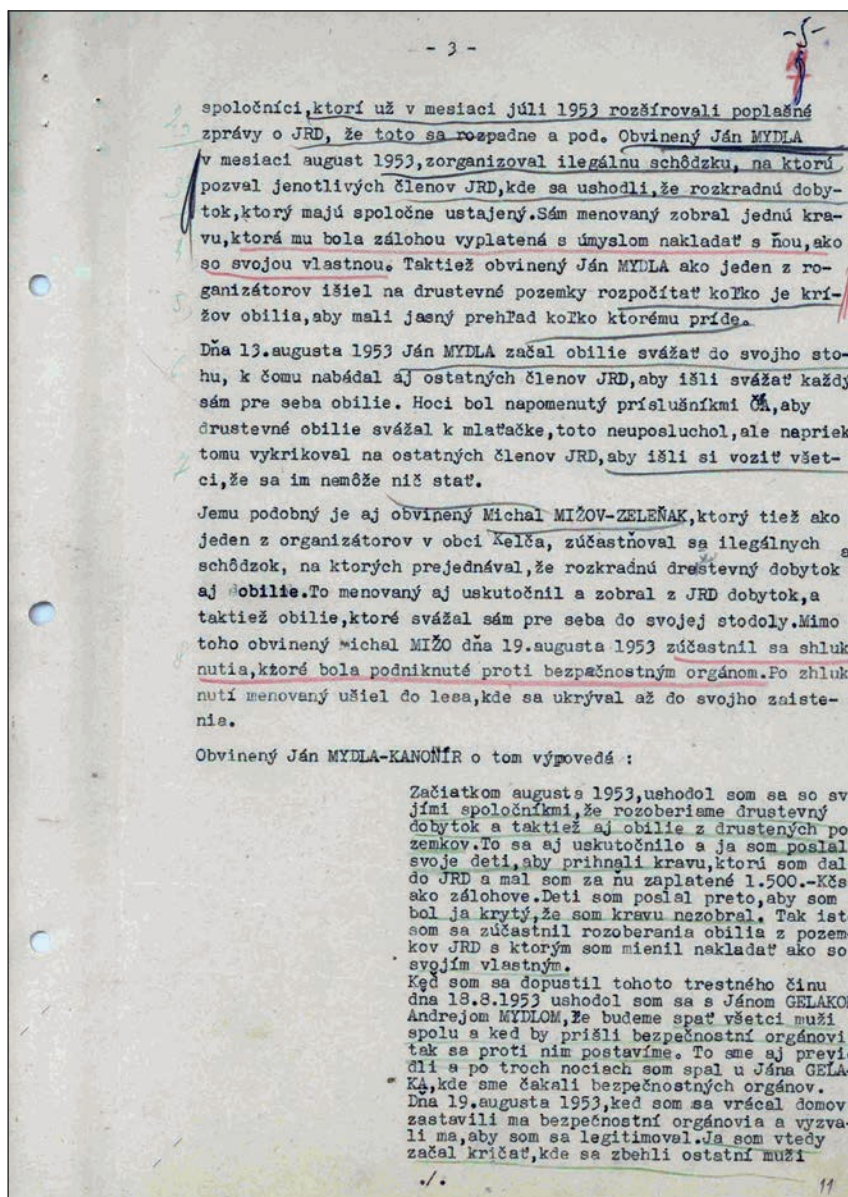
37 URBAN, Jiří. *Kolektívizace venkova v Horním Polabí*, s. 186.

38 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 104.

39 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 67. Protokol o výpovedi obvineného Michala Mížova-Zeleňáka.

Keďže na výzvy obyvatelia nereagovali, po rozvidnení boli vykonané obhliadky hospodárstiev roľníkov podozrivých z trestnej činnosti. Následne u nich začala povolaná brigáda vojakov s výmlatom obilia v prospech JRD. Z podozrivých roľníkov vynikal najmä Ján Mízov-Vašienka, lebo ako jediný z podozrivých patrila medzi tzv. dedinských boháčov. Zadržat sa ho nepodarilo, keďže sa dlhodobo zdržiaval na neznámom mieste. Počas zásahu bola na jeho hospodárstve vykonaná obhliadka troma príslušníkmi okresného ZNB, v priebehu ktorej sa domov vrátila manželka s tromi deťmi. Vo vyhrotenej situácii im bol zakázaný vstup do domácnosti, mali byť ohrozovaní zbraňami a vystavení hrubému správaniu a osočovaniu zo strany príslušníkov, ktorí boli na dôvažok v podnapitom stave.⁴⁰ Ján Mízov-Vašienka v januári 1954 podal sťažnosť na neprístojné konanie týchto príslušníkov vo veci porušovania socialistickej zákonnosti, ktorú však Inšpekcia ministerstva vnútra vyhodnotila ako neopodstatnenú.⁴¹

Mária Mízová-Vašienková počas zásahu odmietla prezradiť, kde sa jej muž nachádza. Keďže bola manželkou tzv. dedinského boháča, bola tiež ponímaná ako iniciátorka rozbíjania JRD v Kelči. Z tohto dôvodu bola dňa 20. augusta 1953 zadržaná a na 3 mesiace ponechaná vo väzbe.⁴² Po obhliadke hospodárstva Mízových bolo všetko vymlátené obilie zhabané pre miestne JRD. Mízov-Vašienka ako „burič a rozbíjač JRD“ zostal v pozícii pôvodcu nepokojov v Kelči a jeho pôsobenie na roľníkov bolo kvalifikované ako cieľavedomé k vyprovokovaniu sprisahania a konfrontácie obyvateľstva s bezpečnostnými zložkami.⁴³

Úryvok z vyšetrovacieho spisu s časťou výpovede Jána Mydla (Zdroj: A ÚPN)

Stíhaní roľníci sa pred zaistením ukrývali v obci a jej okolí, no celá skupina bola postupne zatknutá v dňoch 19. – 25. augusta 1953 a vzatá do vyšetrovacej väzby KS ŠtB Prešov. Všetci boli obvinení z rovnakej trestnej

činnosti rozkrádania družstevného majetku a účasti na nelegálnom zhluknutí občanov. Pri domových prehliadkach nebol ani u jedného získaný žiaden dôkazový či dokumentárny materiál.⁴⁴ Dotčení boli ponechaní vo

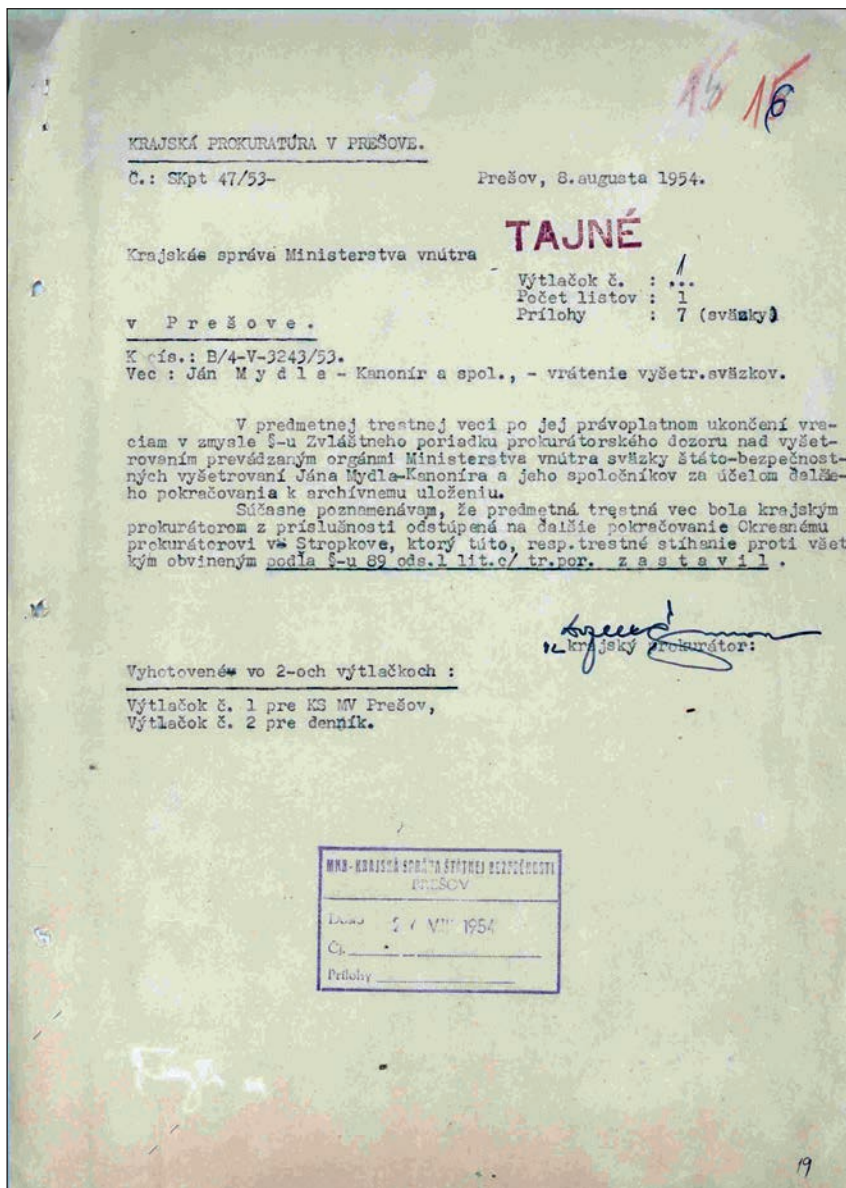
40 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 101.

41 Sťažnosť bola riešená miernym potrestaním príslušníkov podľa disciplinárneho poriadku ZNB. A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 102.

42 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 147.

43 A ÚPN BA, fond Inšpekcia Ministra vnútra ČSSR Praha (1935 – 1968), arch. č. 69, šk. č. 1, s. 109.

44 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 8 – 11.

Oznámenie o zastavení vyšetřování (Zdroj: A ÚPN)

väzbe Veliteľstva Krajskej správy ŠtB Prešov 3 mesiace na základe rozhodnutia Krajskej prokuratúry v Prešove. Tá predmetnú vec postúpila Okresnej prokuratúre v Stropkove, ktorá mala rozhodnúť o ich trestnom stíhaní.

Proti obvineným bolo podané trestné oznámenie vo veci usporiadania tajných schôdzí, na ktorých sa roľníci dohodli o rozobratí družstevného

dobytka a obilia, ktoré aj zrealizovali. Týmto sa dopustili trestného činu nepriateľského konania proti republike podľa § 129 tr. zák. Ďalej boli obvinení z účasti na spolčení sa obce proti zásahu verejných a bezpečnostných zložiek nasadených z dôvodu nepokojov a rozvracania JRD v Kelči, čím sa dopustili trestného činu násilia na verejnom činiteľovi podľa §177 tr. zák.

Za odcudzenie spoločného dobytka a obilia spáchali obvinení trestný čin rozkrádania majetku ľudového družstva podľa § 245 tr. zák. č. 86/1950 Zb. Stíhaní roľníci sa spoločne obhajovali tvrdením, že ich konanie nemôže byť vyhodnotené ako trestná činnosť, lebo bolo v súlade s prejavom prezidenta, v ktorom uviedol, že „komu sa v družstve nepáči, môže z družstva odísť, a preto naši družstevníci začali hovoriť, že aj u nás sa družstvo založilo len násilne a preto sa toto môže rozpustiť.“⁴⁵

Na základe vyšetrovania a výpovedí svedkov podozrenie zo spáchania trestných činov nebolo dostatočne odôvodnené a obvineným roľníkom trestná činnosť nebola dokázaná. Neboli klasifikovaní ako hlavní iniciátori ilegálnych schôdzok, keďže sa ich zúčastnili všetci členovia JRD v Kelči a na rozhodnutí o rozobratí družstevného dobytka zo spoločnej pastvy a obilia do vlastných stodôl sa podieľali všetci družstevníci, teda viac ako 120 obyvateľov, ktorí s týmto súhlasili a mali spoločný záujem na tom, „aby sa JRD rozpadlo“.⁴⁶ Taktiež nebolo možné presne zistiť, či a ako ohrozili roľníci verejných činiteľov a bezpečnostné zložky pri zásahu v obci dňa 19. augusta 1953. Na základe uvedených skutočností bolo prípravné konanie ukončené tak, že rozhodnutím Okresnej prokuratúry v Stropkove z 29. júla 1954 bolo trestné konanie proti obvineným zastavené, lebo podozrenie zo spáchania trestných činov nebolo dostatočne odôvodnené. Zásadný podiel na tomto výsledku mal nepochybne solidárny postoj všetkých zainteresovaných kelčianskych roľníkov, ktorých súdržnosť neumožnila obviniť z uvedených činností konkrétne osoby. Upustenie od trestného stíhania odporujúcich roľníkov, ktoré by o rok-dva skôr s najväčšou pravdepodobnosťou dopadlo v ich neprospech, možno kľásť do súvislosti s kolektívizačnou krízou a viacerými

45 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 84. Protokol o výpovedi obvineného Michala Mydla-Jágera.

46 A ÚPN BA, fond KS ZNB S ŠtB Košice, arch. č. 649, por. č. 935, s. 15.

modifikáciami v poľnohospodárstve, vrátane zmierneného tlaku režimu na bohatých roľníkov. Akcia „August“ bola príkladom odhodlania roľníkov postaviť sa totalitnému systému, zápoliť za návrat k samostatnému hospodáreniu aj so zbraňou v ruke, a naopak, príkladom režimu použiť v záujme upevnenia kolektívizácie rôzne vynútené prostriedky.

Nefunkčná agrárna politika štátu, katastrofálny dopad menovej reformy, uplatňovanie tvrdých represí voči nespokojným roľníkom, zlá finančná a hospodárska situácia väčšiny JRD, bezútešné sociálne rozporenie rodín družstevníkov a odolávajúcich súkromných roľníkov vyvrcholili v roku 1953 krízou československého

poľnohospodárstva. Prebiehajúci vývoj bezodkladne podnietil hromadné podávanie odhlások z JRD a ich rozpad. Roľníci konali súdržne, boli odhodlaní vzoprieť sa režimu, no je nutné podotknúť, že vyjadrenia odporu roľníkov sa na Slovensku prejavili iba lokálne, boli živelné a nikdy nemali organizovaný či globálny charakter.

Nakumulované problémy, najmä v zásobovaní obyvateľstva a rapidné klesajúcej životnej úrovne donútili vládny aparát hľadať spôsoby ako upokojiť napätú spoločenskú atmosféru. Agrárny sektor pripustil zmiernenie tempa kolektívizácie československého vidieka uplatnením viacerých opatrení, ktoré boli postupne zavádzané do praxe od jesene 1953.

Ústupky sčasti znížili ekonomický a politický nápor vyvíjaný režimom na samostatne hospodáriacich roľníkov, prišlo k revízii niektorých súdnych prípadov či navýšeniu dotácií pre JRD, čím vzrástli nádeje na zlepšenie pomerov v poľnohospodárstve. Ako sa však onedlho ukázalo, prijaté kroky mali len prechodný charakter a boli iba náplastou na hasenie akútnejších problémov. V praxi sa preukázali obdobím stagnácie, po ktorom sa naplno rozvinula ďalšia fáza kolektívizačnej politiky komunistického režimu v Československu, s rovnakým cieľom konečnej likvidácie súkromnej poľnohospodárskej výroby, ktorú sa podarilo uskutočniť koncom 50. rokov minulého storočia.⁴⁷

Silvia Kopčáni • Peasant riots in the context of the collectivization crisis in Czechoslovakia • Operation August

The centrally planned and administratively managed socialist economy in post-war Czechoslovakia was intended to lead society toward prosperity and eliminate economic hardship. In practice, however, the first Five-Year Plan overestimated the state's economic capacity. By the early 1950s, mounting economic difficulties culminated in a severe crisis, not only undermining the economy but also challenging the stability of the communist regime. As a result, the regime was compelled to slow the pace of agricultural collectivization.

Policy adjustments included reduced delivery quotas, increased purchase prices for certain agricultural products, lowered retail prices for seeds, and more favorable credit terms for farmers and cooperatives. Simultaneously, coercive measures such as Operation K were suspended, discriminatory lists targeting so-called "kulaks" were abolished, and legal persecution of farmers was eased.

These reforms gave many farmers hope for an escape from the dysfunctional cooperative farming system and emboldened them to actively resist the regime. A wave of peasant unrest ensued, particularly in the Prešov region, beginning with mass withdrawals from the Unified Agricultural Cooperatives (Jednotné roľnícke družstvá, or JRD) and escalating to armed confrontations with state security forces.

One notable instance was Operation August, a state security action targeting a rebellion by JRD members in the village of Kelča, located in the Stropkov District. Although the operation ultimately succeeded in suppressing the uprising and arresting its principal organizers, it stands as a significant act of defiance—an expression of solidarity and courage by the residents of Kelča in the face of the oppressive totalitarian regime.

Mgr. Silvia Kopčáni, PhD. (1975)

Vyštudovala históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, titul PhD. jej bol udelený v roku 2008 na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore archívnikto a pomocné vedy historické. Do roku 2018 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre historických vied a stredo-európskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je pracovníčkou Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny 20. storočia, predovšetkým sa venuje téme násilnej kolektívizácie a regionálnym dejinám. Je autorkou troch monografií, vysokoškolskej učebnice, niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí. Vo viacerých publikáciách spracovala obdobie slovenských dejín 20. storočia so zameraním na trnavský región.

Kontakt: silvia.kopcani@upn.gov.sk

47 SLEZÁK, Lubomír. Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15. – 16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2002, s. 12.

PETER RÚČKA

LUKÁŠ GLESK

„To bol najkrajší zážitok aj najväčšie svedectvo môjho kňazského života, že tomu človeku umožnili zmieriť sa s Pánom Bohom a mohol odísť s kňazským požehnaním do večnosti, keď išiel na popravu.“

Peter Rúčka¹ sa narodil 10. marca 1955 v Bratislave. Matka Katarína sa starala o domácnosť a otec Ján sa živil ako čalúnnik. Jedenásťčlenná rodina žila v skromných podmienkach v jednoizbovom byte na Panskej ulici v Bratislave. Práve z tohto dôvodu bol Peter spoločne s bratom dvojčaťom a sestrou umiestnený do dojčenského ústavu. „Mali sme šťastie, že nás navštevoval otec, pretože sme neboli právne voľní, aby si nás niekto adoptoval.“² Po piatich rokoch dostala rodina väčší byt a deti sa mohli vrátiť k rodičom. „Otecko chodil každé ráno do kostola pomodliť sa, išiel na sväté prijímanie a potom zamieril do práce. Po práci musel chodiť aj na brigády, pretože zarábala 2 400 korún, čo bolo pre jedenásťčlennú rodinu málo, tak si pomáhal takto. Učil nás katechizmus, čítal Sväté písmo a chodil s nami do kostola. V otázke viery nás viedol skôr on.“ Petrova matka bola charitatívne založená, bola predsedníčkou Červeného kríža, a tiež chodila do škôl, kde učila deti, ako majú prechádzať cez cestu a poskytnúť prvú pomoc. Deň pred Petrovými narodeninami, 9. marca 1966, ju pred ich bytom zrazilo auto. „Takže my sme ako deti zostali sirotami.“ Po jej smrti ich otec odmietol dať do detského domova a po troch rokoch sa znovu oženil. Vzal si svoju starú lásku, ktorá deti vychovala po intelektuálnej stránke.

ZOZNÁMENIE SA S REHOLOU SV. FRANTIŠKA

Ako mladý miništrant sa Peter Rúčka zoznámil s Antonom Šmídom, Jurajom Pavlovičom a Mariánom Laboreckým, s ktorými sa venoval charitatívnej činnosti. „Vytvorili sme takú skupinu, mariánske združenie. Mali sme svoje stanovy, že sme sa modlili ruženec, robili sme dobré skutky, pomáhali sme chorým a starým ľuďom, chodili sme do Domova sociálnych služieb na Mokrohájskej. Určili sme si také stanovy, že budeme žiť vo viere, spoliehať sa na Pannu Máriu. Potom raz prišiel Tonko s tým Jurajom, že sestričky v Petržalke potrebujú nejakú pomoc. Na Rusovskej bol domov dôchodcov, kam sme prišli ako mladí chlapci. Mali sme možnosť šestnásť rokov, a tam sme im pomáhali, či už niečo povynášať, či už pomôcť tým chorým alebo v záhrade. Bol tam po robotníkoch taký domček, v ktorom bývali Školské sestry sv. Františka, a ony tam robili pomocný personál.“ Tu sa stretli s českým františkánom, pátrom Alešom Zlámalom, ktorý vycítil, že chlapci majú vzťah k viere a ponúkol im možnosť nasledovať sv. Františka. „Potom sme sa ja, Tonko Šmíd, Štefan Náhlík a Jarko Brázda³ rozhodli, že vstúpime do rehole františkánov.“

ZAMESTNANIE

Peter Rúčka navštevoval polygrafické učilište, kde sa vyučil za typografa.

Po ukončení štúdia na strednej škole sa musel zamestnať v polygrafických závodoch, kde pracoval až do konca 80. rokov ako tlačiar a neskôr ako skladník. Túto skúsenosť využil, keď na Vianoce 1989 rehoľa františkánov prebrala františkánsky kláštor a zriadil v ňom redakciu, tlačiareň a vydavateľstvo.

VYSVÄTENIE

Mladý Rúčka sa rozhodol, že sa stane kňazom, a musel absolvovať dlhý proces, kým mohol byť vysvätený. „Chodili sme do kostola, zúčastňovali sme sa liturgií, všetkého, čo sa oficiálne týkalo cirkvi. Robili sme všetko, tak ako každý iný kresťan a občan. Na Trnávke sme mali päť domov, no prv to bolo v tej Petržalke na Rusovskej. Začal tam chodiť páter Ján Bárta a páter Radim Miloslav Jáchym a páter Zlámal a oni nám najskôr prednášali františkánsku spiritualitu a teológiu. Potom keď videli, [...] že chceme byť kňazi, že chceme byť františkáni a chceme duchovne aj žiť, aj ľuďom pomáhať, tak nám povedali, že nám nemôžu nič sľúbiť, jedine kríž a kriminál. To boli slová pátra Aleša.⁴ A to sa nám aj splnilo, aj kríž, aj kriminál bol.“ Štúdium teológie bolo zdĺhavé, pretože nielen študenti, ale aj ich profesori mali civilné zamestnania. Keď ich profesori nemohli učiť a skúšať, chodili na skúšky do Čiech a na Moravu: „Buď do Liberca,

1 Svedectvo pamätníka bolo zaznamenané v roku 2017. Je súčasťou archívu ÚPN.

2 Prepis vyjadrení pamätníka bol upravený podľa jazykových noriem. Celý audiovizuálny záznam je uložený v audiovizuálnom archíve ÚPN.

3 Svedectvo Cyrila Jaroslava Brázdu bolo zaznamenané v roku 2022. Je súčasťou archívu ÚPN.

4 Aleš Vojtěch Zlámal

Pamätník Peter Rúčka (Foto: ÚPN)

do Prahy, alebo do Brna, tam kde tí profesori bývali.“ Počas štúdia Petrovi a Antonovi Šmídovi oznámili, že obaja budú vysvätení za kňazov vo východonemeckom meste Erfurt. Oboch táto správa prekvapila, pretože nemali ukončené štúdium teológie a absolvované všetky skúšky. „Tak sme aj s pátrom Radimom, ja aj Tonko Šmíd, išli do Erfurtu. Vtedy bola kalamita, to bolo v osemdesiatom roku, meter snehu napadol, ako teraz na Orave. No a my sme dvadsaťštyri hodín išli vlakom. [...] Mladý biskup Joachim Wanke, vtedy bol akurát pomerne čerstvo vysvätený pápežom Jánom Pavlom II. za biskupa, no a on nás, mňa a toho Tonka Šmída, vysvätil aj za diakonov, aj za kňazov.“ Vysvätenie sa konalo 7. decembra 1980 na gígliu

sviatku Nepoškvrneného počatia Panny Márie. Primičnú tajnú službu potom slúžili Šmíd i Rúčka v dome na Staničnej 5 v Bratislave, ktorý patril františkánom. Spolujemiteľom tohto domu bol práve Peter Leo Rúčka, ktorý tu vykonával bohoslužby.

AKCIA „VÍR“, ZATKNUTIE A VÄZBA

ŠtB už mala v tom čase čiastočne rozpracovanú tajnú františkánsku štruktúru.⁵ K jej definitívnemu odkrytiu prispela prehliadka vikárky ženskej františkánskej vetvy sr. Lucety Márie Macíkovej 27. decembra 1982 na ružynskom letisku v Prahe, keď jej skonfiškovali zoznam tajných františkánok zo slovenskej provincie a nábor novíc po roku 1971.⁶

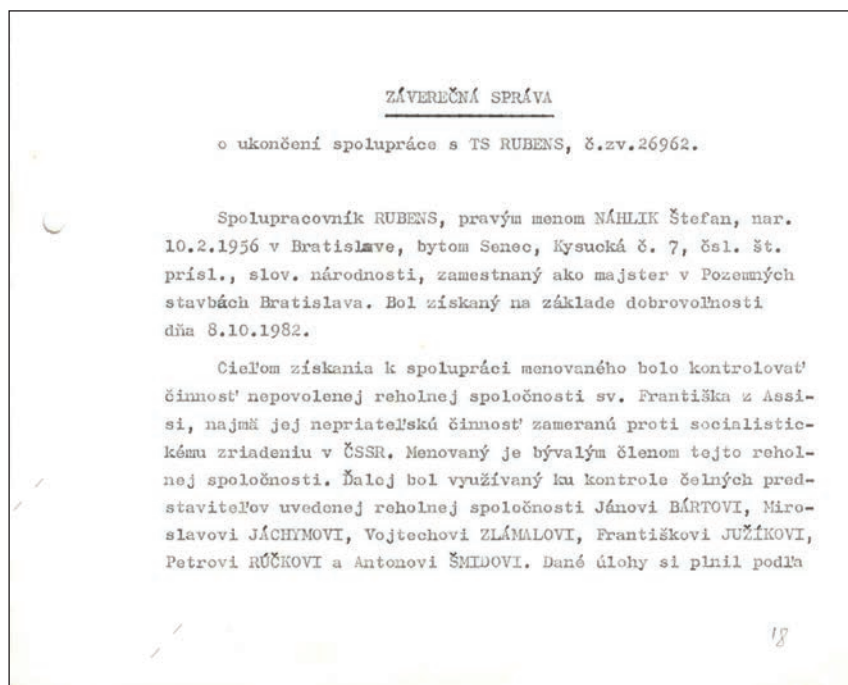
K odkrytiu mužskej vetvy dopomohla výpoveď Štefana Náhlíka z 15. februára 1983, ktorého ŠtB viedla ako agenta s krycím menom „RUBENS“⁷

V tej dobe ŠtB sledovala vedúce osobnosti rádu Aleša Vojtecha Zlámalu, Inocenta Františka Kubíčka a Radima Miloslava Jáchyma. Od začiatku roka 1983 ŠtB zintenzívnila prípravu zásahu a pri jeho realizácii počítala so spoluprácou s Verejnou bezpečnosťou. Celoštátny zásah uskutočnili 27. marca 1983. „Stalo sa to 27. marca 1983, keď bola akurát Kvetná nedeľa, a my sme mali stretnutie, raz mesačne sme mávali také duchovné obnovy. Prišiel aj páter Zlámal, on bol na Križovatkách, a ja som bol v tom čase na Staničnej. Tam sa nás zhromaždilo viac – nebývali sme len v tých domoch.

5 DUBOVSKÝ, Patrik. Akcia „VÍR“. *Pamät' národa*, roč. 3, 2007, č. 1, s. 33.

6 Archiv bezpečnostných složek Praha, fond Operatívni a vyšetrovací agenda bývalých štátno-bezpečnostných složek, Svazky kontrarozviedného rozpracování – Centrála, KR_745386_MV_1_3.

7 Archiv Ústavu pamäti národa Bratislava, fond KS ZNB-S ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, archívne číslo V-20352.

Záverečná správa o ukončení spolupráce so Štefanom Náhlíkom (Zdroj: A ÚPN)

Niektorí bývali v bytoch, takže nás tam bolo možno aj pätnásť v tom dome⁸ aj na tých Križovatkách. Aj v iných domoch boli, ale to už neviem presne, lebo domy sa nachádzali v Košiciach aj v Prahe, aj v Liberci, v Žiline, viacej tých zatknutí bolo. Tam, kde som bol ja, na Staničnej, tam sme sa pripravovali na duchovnú obnovu. Už sme mali všetko pripravené, lebo v pivniciach sme mali také kaplnky a oltár. Nieкто o štvrt' na osem zazvonil, ale nevedeli sme, kto to je, pretože prichádzali ešte aj bratia a sestry. Jeden brat išiel otvoriť, no a vtedy do domu už vtrhlo asi šesť týchto príslušníkov, eštebákov. Ja som bol akurát v kúpeľni, keď prišli a oni mi zozadu hovoria, že štátna bezpečnosť, prišli sme k vám na domovú prehliadku. Vôbec som tomu nevenoval pozornosť, myslel som si, že to niektorý z bratov žartuje. Hovorím, neotravuj a vypadni, vidíš, že sa teraz umývam. A on sa potom tak rázne ozval, otočím sa a tam bol eštebák, ten Mikuláš Pinel. Večer nás zobrali na Februárku.“

Po zatknutí a úvodnom výsluchu previezli Petra Rúčku do Justičného paláca: „V putách nás previezli z Februárky do Justičného paláca. My sme sedeli v paláci, to nebolo bársčo, no ale nebol to ten pekný palác.“ Počas pobytu vo vyšetrovacej väzbe pamätník absolvoval pravidelné vypočúvanie ŠtB. Spôčiatku odpovedal na menej podstatné veci, ale keď sa dostali k detailnejším informáciám, Rúčka sa odmietal vyjadriť k otázkam, ktoré mu vyšetrovateľ kládol.

Na samotný pobyt vo vyšetrovacej väzbe Peter Rúčka spomínal ako na bohatú skúsenosť, ktorú miestami sprevádzali aj humorné situácie. „Vlastne sme v tom Justičáku mali celkom dobrý režim, lebo tam sme ráno vstávali, budili nás tam, ja neviem, o šiestej a večer o siedmej sme si mali dať pyžamo a už sme mali byť ticho a zalahnúť. Takže jedenásť hodín spánku. Čo nám tam dali... akurát šachy. Ja som ani tie nevedel hrať, ale keď som tam už bol, čo som mal robiť. Hrali sme šachy. Lenže tí moji

dvaja kumpáni, takí trochu recidivisti, ma tak vycvičili v tom šachu, že potom som ich porážal a vyhrával som, lebo ja som bol kludný a oni boli nervózni. A to si pamätám, že keď prehrali, tak ten jeden bol taký nervózny, že rozhádzal tie figúrky a šachovnicu dotrhal od jedu. Nezniesol prehru.“ Po množstve výsluchov a odmietaní spolupráce ho pod zámienkou maľovania väzenskej cely presťahovali do tzv. cely smrti, v ktorej väzni čakali na popravu. Presťahovanie ho malo psychicky zlomiť a prinútiť k výpovedi pred vyšetrovateľom. „Keď už mali ísť na popravu, doslova tam zavýjali, strašné. [...] Tak si vymysleli, že idú maľovať tú moju [celu] a mňa presunuli do cely smrti. Ale prv ma tam dali samého a vnútri v tej cele smrti nebolo nič, ani stôl, ani stolička, nič tam nebolo, len turecký xáchoď. Večer potom zobrali taký slamník a ten tam hodili. Na ňom som mal spať a oni potom do stien pustili také stony a zvuky, aby som počul, ako niekto zavýja alebo niekto umiera, aby ma psychicky zlomili.“ Keď videli, že ani toto Petra nezlomilo, dali mu do cely väžňa odsúdeného na smrť. „To bol najkrajší zážitok aj najväčšie svedectvo môjho kňazského života, že tomu človeku umožnili zmieriť sa s Pánom Bohom a mohol odísť s kňazským požehnaním do večnosti, keď išiel na popravu.“

Petra Rúčku a jeho priateľa Antona Šmída prepustili 14. júla 1983 po 109 dňoch pobytu vo väzbe. Deň po prepustení sa hlásil vo svojom zamestnaní, z ktorého ho prepustili aj napriek jeho nevine. Šesť mesiacov po prepustení si našiel nové zamestnanie ako tlačiar v hudobnom vydavateľstve Opus, kde pôsobil až do Nežnej revolúcie. 1. januára 1990 sa ohlásil na Arcibiskupskom úrade v Trnave a bola mu umožnená kňazská služba diecézneho kňaza, ktorú vykonával až do svojej smrti 30. septembra 2023.

SEMINÁR DEŇ SAMIZDATU 2024

Siedmy ročník seminára ku Dňu samizdatu, ktorý zorganizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s Univerzitnou knižnicou v Bratislave a občianskym združením samizdat.sk dňa 10. októbra 2024, bol **venovaný autorom a redaktorom občianskeho a kresťanského samizdatu**.

Obdobie 70. a 80. rokov minulého storočia, tzv. „obdobie normalizácie“ na Slovensku je téma, o ktorej sa hovorí ťažko ako o dejinách, pretože pre niektorých je to ešte živá súčasť ich osobnej histórie, o ktorej sa zdráhajú hovoriť. Pre časť generácie to boli roky, keď „nepociťovali vnútornú potrebu dať sa zlikvidovať“¹, pre časť generácie bolo možné „existovať v ostrovoch autentického života“². Vtedajšie vládnuce špičky pod pojmom „normalizácia“ chápali túto dobu ako „obnovenie poriadku“ aj s pomocou ideologického dokumentu monopolne vládnucej Komunistickej strany Československa – *Poučením z krízového vývoja*. „Normalizácia“ režimu znamenala zastavenie všetkých reformných iniciatív, koniec akejkoľvek diskusie o problémoch spoločnosti a jej kroky smerovali do oblasti výskumu, vedy, vysokých škôl, vydavateľstiev, médií, štátnej správy a stranického aparátu. Zákaz publikovania postihol aj časť slovenských spisovateľov. Mnohí spisovatelia na vývoj v krajine v prvej polovici 70. rokov reagovali viac-menej dobrovoľným mlčaním. Ďalšou, pomerne významnou skupinou inteligencie bola skupina, ktorá sa rozhodla normalizačný režim podporovať predovšetkým z karieristických dôvodov, a to aj napriek tomu, že z ich súdobých výrokov jasne vyplýva, že

si veľmi dobre uvedomovala charakter nastupujúceho režimu. Ďalšia časť ľudí politicky aktívnych v roku 1968 sa síce nezapojila do nezávislých iniciatív, ale odmietala vystúpiť so sebakritikou a prejaviť podporu normalizačnému režimu, čím si zahatala šancu vrátiť sa do verejného života. Časť protagonistov tzv. obrodného procesu dostala možnosť uzavrieť s režimom kompromis, urobiť verejné pokánie za svoje aktivity, a tým sa od svojej mi-

a ďalšia, veľmi malá skupina, sa dobrovoľne rozhodla neprijať „normalizáciu“ aj za cenu vzdania sa štúdia a budovania kariéry. Do opozície sa tak dostala aj veľká časť výtvarníkov. V týchto „rokoch nehybnosti“ časť filozofov, historikov, spisovateľov a básnikov našla priestor slobodného vyjadrovania sa, slobodného publikovania v samizdatoch, a to aj za cenu represálií Štátnej bezpečnosti, ako bolo odpočúvanie bytov a telefónov,

Účastníci seminára (Foto: ÚPN)

nulosti dištancovať. Po roku 1977, keď sa slovenskí intelektuáli z väčšej časti nepripojili k petícii Charta 77, viacerí z nich získali možnosť opäť publikovať, či dokonca sa vrátiť do KSC.

Na Slovensku, na rozdiel od Česka, perzekúcie nadobudli existenčný charakter len v niektorých prípadoch. Pre časť disidentov z okruhu Milana Šimečku to boli „roky nehybnosti“

sledovanie, domové prehliadky, výsluchy a hroziace paragrafy za podvratnú činnosť.³

V dopoludňajšej časti seminára predniesli príspevky:

Pavel Matejovič: Ivan Kadlečík – autor kresťanského a občianskeho samizdatu;

Michal Hvorecký: Milan Šimečka v novom komikse;

1 GÁFRIK, Michal. Ešte raz na tému normalizácie. *Slovenská literatúra*, roč. 51, 2004, č. 4, s. 317.

2 GÁFRIK, M. Ešte raz na tému normalizácie, s. 318.

3 Zákon 140/1961 Zb. – Trestný zákon, § 98 ods. 1 – „Kto z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky vykonáva podvratnú činnosť proti jej spoločenskému a štátnemu zriadeniu, proti jej územnej celistvosti, obranyschopnosti alebo samostatnosti alebo proti jej medzinárodným záujmom, potresce sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.“ Podľa § 98 ods. 2 bola trestná sadzba zvýšená na tri až desať rokov, ak bolo „podvracanie“ spáchané v „spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom“, počas brannej pohotovosti štátu alebo „vo väčšom rozsahu“.

Radoslav Ragač: Rádová sestra Bernadeta Pánčiová a samizdat;

Tamara Archlebová: Vladimír Archleb – básnik v samizdate;

Miroslav Svoboda: Jak to málem nedopadlo (o schvalování Dne samizdatu v Česku);

Júlia Čížová: Bratislava/nahlas vo svetle československých samizdatov (1987 – 1989);

František Neupauer: František Mikloško a samizdat NaS;

Terézia Rončáková: Príspevky čitateľov samizdatového Zrna nájdené v pozostalosti Ladislava Stromčeka: charakteristika a analýza;

Michal Holeček: Létající redakce Informací o Církvi;

Patrik Dubovský: Radosť a nádej v samizdate Radosť a Nádej.

V ďalšej časti seminára venovaného samizdatu František Petráš ml. predviedol **tlač samizdatu** na zapožičanom tlačiarenskom stroji od pána Miloša Majka z Múzea totality v Seredi.

našiel na lavičke, alebo pred dverami bytu. Samizdat Náboženstvo a súčasnosť sa v rokoch 1983 – 1986 tlačil v dome Františka Petráša v Šenkviaciach. Na súdnom procese v roku 1983, na ktorom boli súdení Helena Gondová a František Novajovský (neskorší člen redakčnej rady NaS), sa stretol František Petráš so Silvestrom Krčmériym, ktorý mu vysvetlil, že by potrebovali v blízkosti Bratislavy umiestniť rozmnožovací stroj. V septembri 1983 sa uskutočnilo stretnutie Ivana Polanského a Františka Petráša na chate vo Valašskej Belej, kde sa Petráš zaučil do tlače a odkiaľ previezol rozmnožovací stroj do svojho domu v Šenkviaciach. František Petráš st. so synom Františkom vytvorili v Šenkviaciach dve miesta na tlačenie samizdatov. Prvé na povale a druhé v dielni, stroj ukryvali v lise na hrozno. Po niekoľkých mesiacoch sa tlačenie samizdatov presťahovalo k mame Františka Petráša staršieho. V septembri 1986 požiadala pani Petrášová syna, aby rozmnožovací stroj odniesol z jej domu. S podobným pocitom, že sa niečo deje,

samizdatu udelením pamätnej medaily Ústavu pamäti národa **Za odpor proti totalitnému režimu**.

V roku 2024, ktorý bol venovaný autorom a redaktorom občianskeho a kresťanského samizdatu, boli ocenení:⁵

- **Vladimír Archleb „Rachel“** (in memoriam). Vladimíra Archleba zaevidovala Štátna bezpečnosť v novembri 1979 ako nepriateľskú osobu tretej kategórie s krycím menom „VLADO“. Básne publikoval v samizdatových časopisoch *Kontakt* a *Fragment*, spolupodielal sa aj na rôznych umeleckých aktivitách, ako boli happeniny, neoficiálne výstavy, nepovolené hudobné akcie, knižné samizdatové edície. Zazitou, priamou poéziou, späťou najmä s 80. rokmi 20. storočia, sa dostal „pod kožu“ tej doby a oslovoval autentickou výpoveďou človeka ustavične mimo prúdu, kuriča z undergroundu.

- **Marián Balázs**. Za normalizácie organizoval rôzne tzv. domové semináre. Cez hranice prevážal slobodnú, u nás zakázanú literatúru. V roku 1988 sa Marián Balázs ako františkán Ján Krstiteľ Balázs spolupodielal na vydaní troch čísel samizdatovej *Prílohy mladých* samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť*. V roku 1989 pod inšpiráciou i s prispievaním Františka Mikloška bol Marián Balázs spoluzakladateľom moderného kritického kresťanského samizdatu, venovanému najmä mládeži, s názvom *ZrNo*, teda Zrelosť, Nádej, Orientácia.

- **Vladimír Jukl** (in memoriam). Za vykonštruovaný trestný čin velezrady bol v roku 1951 zatknutý a v roku 1952 odsúdený na 25 rokov väzenia. Po 13,5 roku bol podmienčne prepustený. Jedným z prvých pokusov, na ktorých sa podieľal aj Vladimír Jukl, bol v roku 1975 samizdat *Jubilejný rok*. Vladimír Jukl bol jedným z členov spoločenstva Fatima, ktoré bolo napojené na prvú redakciu samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť*. Ten začal vychádzať v roku 1982 ako reakcia na zvýšený tlak na cirkvi a na ich prenasledovanie.

František Petráš ml. pri ukážke tlače samizdatu (Foto: ÚPN)

„Pri výrobe samizdatu bola najviac nebezpečná jeho tlač, pretože pri domovej alebo osobnej prehliadke zo strany Štátnej bezpečnosti sa už pristihnutý nemohol vyhovoriť na to, že samizdat

prišiel aj František Mikloško. O dva týždne neskôr Petrášovcov navštívila Štátna bezpečnosť.“⁴

Súčastou seminára býva každoročne aj **slávnostné ocenenie** aktérov

4 ŠIMULČÍK, Ján. *Éra samizdatu. Spoločenstvo Fatima a samizdat v rokoch 1974 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2019, 2021, s. 52 – upravené, krátené.

5 Uvádzame v abecednom poradí.

Vladimír Jukl vydal tiež viaceré samizdatové knižné práce ako *Vznik a vývoj sveta, života a človeka* alebo preklad práce *Dialkový kurz teológie* či preklad práce *Ježiš nazvaný Kristus*. Spolu so Silvestrom Krčmérym v roku 1976 nahrali rozprávanie s názvom *V šlapajách Kolakoviča*. Podieľal sa aj na distribúcii samizdatov.

• **Ivan Kadlečík** (in memoriam). Od roku 1975 bol evidovaný ako nepriateľská osoba prvej kategórie s krycím menom „SPISOVATEL“. Ivan Kadlečík bol pre svoju „pravcovú činnosť“ uvoľnený zo zamestnania v Matici slovenskej. Po vylúčení zo Zväzu slovenských spisovateľov v listoch priateľom spomínal, že „je úplne zavrhnutý, nemôže publikovať, je nezamestnaný so štyrmi malými deťmi a pri zdravom rozume ho udržiava len písanie pre vlastnú potrebu“. Do roku 1989 publikoval Ivan Kadlečík svoje eseje, fejtóny a besednice len v samizdatových vydaniach časopisov *Obsah*, *Fragment*, *Svědectví* a exilových vydavateľstvách. V samizdate mu v Prahe v edícii Petlice vyšli knihy *Reči z nížiny*, *Tváre a oslovenia*, *Rapsódie a miniatúry* a v Bratislave v edícii Fragment K kniha *Dvanásť*.

• **Miroslav Kusý** (in memoriam). Miroslav Kusý si podpísaním Charty 77 vedome zvolil cestu disidenta: hovoril nahlas to, čo ostatní hovoriť nemohli alebo sa neodvážili. Spolu s ďalšími nemnohými slovenskými intelektuálmi sa zapojil do „boja pamäti proti zabudnutiu“. V 70. rokoch založila Štátna bezpečnosť na Miroslava Kusého zväzok nepriateľskej osoby s krycím menom „RENEGÁT“. V disidentskom prostredí značný ohlas vyvolala Kusého stať *Augiášov chliev reálneho socializmu*, ktorá vyšla v exilových *Listoch* v roku 1984. Jej napísaniu predchádzala Kusého práca *Kozoturiáda*, ktorá sa stala súčasťou publikácie *Veľký Brat a Veľká Sestra*, napísanej v spoluautorstve

s Milanom Šimečkom. Marxistickej analýze normalizačného, oficiálneho marxizmu boli venované viaceré Kusého state. Signifikantnou bola v tomto smere jeho štúdia *Byť marxistom v Československu*. Avšak v máji 1988, keď písal svoj takpovediac jubilejný článok *Inštitucionálna revolúcia po dvadsiatich rokoch*, bol nútený konštatovať, že nová revolúcia zhora (za akú považoval aj gorbačovovskú prestavbu) už nie je možná, že „husákovsko-jakešovská prestavba“ má v tomto smere zásadne uzatvorenú cestu. Svoje úvahy, štúdie, eseje a fejtóny publikoval v samizdatových časopisoch a zborníkoch. Takmer päťdesiat jeho príspevkov odvysielalo *Rádio Slobodná Európa*⁶ od jesene 1988 do jeho uväznenia ako člena tzv. Bratislavskej päťky v auguste 1989.

• **František Mikloško**. V zväzkoch ŠtB vedený pod krycím menom „MIKI“ patrí medzi významné osobnosti slovenského kresťanského disentu. Na tomto poli inicioval alebo sa zapojil do tvorby viacerých samizdatových časopisov a diel kresťanského i sekulárneho charakteru. Po ukončení vydávania samizdatu *Orientácie* navrhol František Mikloško v rámci Spoločenstva Fatima vydávanie samizdatu, ktorý by kriticky informoval najmä o stave náboženského života na Slovensku. V tomto duchu v júni 1982 na pôde Spoločenstva Fatima vznikol samizdatový časopis *Náboženstvo a súčasnosť* (NaS). František Mikloško bol členom jeho prvej redakcie. V 80. rokoch spolupracoval na vydávaní samizdatového časopisu *Kontakt*, ktorý reflektoval spoločenské, občianske, kultúrne a filozofické témy. Podobne spolupracoval a prispieval do samizdatu *Fragment* neskôr *Fragment K*, ktoré sa venovali témam literatúry a kultúry. Spolupracoval aj na vydávaní a autorsky prispieval do samizdatových časopisov *Hlas Slovenska*, *Bratislavské listy*, *Kresťanské*

obzory. V roku 1988 František Mikloško založil samizdat s názvom *Príloha mladých* ako časť samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* a o rok neskôr bol pri zrode mládežníckeho kresťanského samizdatového časopisu *ZrNo*. Prispieval tiež do rozhlasového vysielania *Hlasu Ameriky* a *Slobodnej Európy* najmä s témami porušovania ľudských práv.

• **Sestra M. Bernadeta Pánčiová** (in memoriam). Rádová sestra pôsobila od svojej mladosti v Kongregácii Milosrdných sestier sv. Vincenta – Satmár. Na jar roku 1983 zaviedlo oddelenie Štátnej bezpečnosti v Liptovskom Mikuláši na príslušníčky kongregácie objektový zväzok s registračným číslom 14 036 a krycím menom „SPASITELIA“. V priebehu 70. a 80. rokov 20. storočia bola sestra Bernadeta Pánčiová aktívnou tvorkyňou a distribútorou početných samizdatov. Išlo o samizdat náboženského charakteru určený prioritne pre apoštolát chorých, Rodinu Nepoškvrnenej a prostredie kongregácie. Časť z neho bola šírená už prostredníctvom moderných magnetofónových kaziet. Na tlač, ukrývanie a distribúciu samizdatu sa podieľali aj viaceré iné tajné členky kongregácie. Distribučnú sieť sa ŠtB aj napriek značnému úsiliu nikdy nepodarilo infiltrovať a narušiť. Bola aj hlavnou organizátorkou podpisovej akcie za návštevu pápeža Jána Pavla II. v Československu v okrese Liptovský Mikuláš. Po Nežnej revolúcii jej boj proti komunistickej totalite ocenil v roku 1991 udelením Radu T. G. Masaryka prezident Václav Havel.

• **Janko Silan** vlastným menom **Ján Ďurka** (in memoriam). V roku 1972 založila ŠtB na Jána Ďurku signálny zväzok č. 3 382 „z dôvodu podozrenia, že píše protizákonné písomnosti, ktoré zasiela do zahraničia“.⁷ Debutoval v roku 1939 básnickou zbierkou *Rebrik do neba* a po nej nasledovalo do

6 Rozhlasovú organizáciu *Radio Free Europe/Radio Liberty* (RFE/RL) založil na začiatku 50. rokov 20. storočia Kongres USA pre šírenie objektívnych informácií v diktátorských režimoch. Spadala do kompetencie Národnej rady pre slobodnú Európu (angl. *National Committee for a Free Europe*). Radio Liberty vysielalo rozhlasové relácie určené pre územie Sovietskeho zväzu a pokrývalo aj sovietske vojská umiestnené v iných *spriatelených* krajinách. Rozhlasové vysielanie z Mníchova sa začalo 1. 5. 1951 pod názvom *Radio Free Europe and Radio Liberty*.

7 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava, Krajská správa zboru národnej bezpečnosti, Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, Rozhodnutia o skartácii, Ján Ďurka (1914).

roku 1948 ešte päť básnických súborov poézie. Po Februári 1948 sa Silanovi isté šance na publikovanie otvorili až v druhej polovici 60. rokov. V tom čase sa mu podarilo súkromne vydať štyri drobnejšie bibliofilie, knižný výber z dovtedajšej tvorby *Sám s vami* a novú zbierku *Oslnenie*.

Potom nasledovala vyše dvadsaťročná publikačná prestávka súvisiaca s normalizáciou. Posledných tridsať rokov života prežil Janko Silan na chudobnej fare vo Važci, kde neúnavne aj napriek ťažkej očnej chorobe, ktorá sa ku koncu života zmenila na úplnú slepotu, pokračoval v písaní poézie a prózy. Publikoval iba v samizdatoch a zbierka *Ja som voda* vyšla v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme. V roku 1985 vydal samizdat *Zamknuté dvere*. V roku 1987 samizdatový časopis *Fragment* publikoval výber z poézie Janka Silana s predhovorom od Františka Mikloška. Doplnený bol ukážkou z knihy *Dom opustenosti*, ktorú básnik charakterizoval ako „román-denník“. Dielo je netradičnou montážou žánrovo i štýlovo rôznych segmentov: zápisov príhod, poznámok, postrehov, modlitieb, meditácií, záznamov snov, listov a lyrických básní. Básnik Karol Strmeň nazval v roku 1981 Silana „svätcom slovenskej poézie.“ V archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine sa nachádza 3 809 jednotiek Silanovej rukopisnej pozostalosti.

• **Dušan Skála.** ŠtB sa intenzívne zaujímal o činnosť Dušana Skálu v tzv. akcii „SOKL“. V roku 1983 sa rozhodol, že oživí vydávanie literárneho časopisu *Host* podľa legendárneho brnianskeho Skácelovho *Hosta do domu*, ktorý zakázali v roku 1970. Až do novembra 1989 mal na starosti celú redakciu, výrobu a distribúciu časopisu. Všetky náklady na výrobu financoval z vlastných peňazí a pôžičiek. Zborník *Host* č. 4 mal rozsah 824 strán a je najobsiahlejším československým samizdatom. Popri redigovaní časopisu *HOST* a rozmnožovaní periodických a neperiodických materiálov *Informace o Chartě 77 a Sdělení VONS* Dušan Skála pripravil vydanie hry Václava

Havla *Largo desolato* v náklade 450 kusov. Začiatkom roku 1978 podpísal Chartu 77 a už 14 dní po podpise ho predviedli na výsluch. Nasledovala domová prehládka, na ktorej mu ŠtB zabavila cyklostyl a všetko potrebné na výrobu samizdatov. V roku 1989 bol podmienene odsúdený za „poburovanie“. Mal šťastie, hrozilo mu obvinenie z výroby a rozširovania protisocialistickej literatúry, za čo mohol dostať 5 až 7 rokov väzenia. Po novembri 1989 bol rozsudok zrušený.

• **Anton Srholec** (in memoriam). Prispieval do samizdatových časopisov *Rodinné spoločenstvo*, *Náboženstvo a súčasnosť*, *Výber a Radosť a Nádej* s podtitulom *Kresťanská revue pre náročnejších čitateľov*, ktorý založil aj so svojimi priateľmi v roku 1987. Tento samizdat začal vychádzať na základe dokumentu II. Vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes*, teda v preklade radosť a nádej, a snahy redakčného kolektívu šíriť koncilové myšlienky na komunistami ovládanom Slovensku. Anton Srholec podporoval vydávanie samizdatových časopisov a ich distribúciu. Je autorom niekoľkých väčších samizdatových prác ako *Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov*, ktoré začal písať v roku 1966, *Ocelové srdcia, 60. kilometer – Bratislava – Skalica*, a najmä *Experiment lásky*. Súbor jeho kňazských homílií vyšiel v dvojväzkovom súbornom diele s názvom *Slová pre veriacich a neveriacich*. Excelentné sú jeho denníky z rokov 1970 – 1985. Anton Srholec rozmnožoval a šírili práce Ludka Pachmana *Boha nemožno vyhnať* a iné, tzv. protištátne alebo kresťanské samizdatové texty. Srholec je autorom samizdatových elaborátov ako *Kňaz pre rok 2000*, *Porozumieť kresťanstvu* či *Na križovatke sa človek musí zamýšľať*.

• **Marcel Strýko** (in memoriam). V roku 1984 založila ŠtB na Marcela Strýka signálny zväzok s krycím menom „KOMÚNA“, prekvalifikovaný v roku 1986 na zväzok nepriateľskej osoby druhej kategórie. Aj keď bol silne veriaci, nenapojil sa na bratislavský katolícky dissent, ale cez českú undergroundovú scénu na skupinu pražských disidentov. Od roku 1980 bol

v úzkom kontakte s Egonom Bondym a so skupinou mladých autorov a umelcov z Košíc a Prahy. Aktívne rozmnožoval a šírili samizdatové diela, v Košiciach usporadúval neformálne výstavy a filozofické semináre. Svoje filozofické úvahy vydával samostatne v strojopise v náklade 8 – 10 kusov, niektoré z nich sa objavili aj v rámci rôznych samizdatových zborníkov. V samizdatoch uverejňoval aj svoju poéziu a tiež eseje na spoločenské a umelecké témy. Marcel Strýko publikoval svoje prvé filozofické úvahy ako 23-ročný v samizdatovom zborníku *Trinásta komnata*. Vo svojich raných esejach vyjadril názor, že socializmus, rovnako ako komunizmus, obmedzuje osobnú slobodu i duchovnú podstatu človeka. V úvahe *Poéma o skvelej perspektíve ľudstva* doslova píše, že komunizmus „je cestou do Pekla“. Popri tvorbe textov sa venoval aj hudobnej činnosti. Spoluzakladal skupinu *Lesní speváci*, neskôr premenovanú na *The Nace*.

• **Milan Šimečka** (in memoriam). ŠtB evidovala Milana Šimečku vo zväzkoch ako nepriateľskú osobu s kódovým menom „PASKVIL“. V roku 1978 vydal Milan Šimečka v samizdatovej edícii Petlice knihu *Obnovenie poriadku*. Kniha je brilantnou analýzou normalizačného režimu. Milan Šimečka vychádzal z premisy, že zdanlivé obnovenie poriadku sa uskutočnilo za cenu duchovnej a mravnej krízy spoločnosti. Súčasťou tohto procesu bol systematický nátlak na ľudí a z neho kľúčiaci strach existenčného ohrozenia, ale aj ľahostajnosť, chamtivosť, zrada a konformizmus. Spolu s Miroslavom Kusým vydal v roku 1980 samizdat *Velký brat a Velká sestra*. V Toronte vyšiel pod názvom *Európska skúsenosť s reálnym socializmom*. V máji 1981 bol uväznený spolu s takmer tridsiatimi ďalšími disidentmi v kauze tzv. mikrobus. Na hranici s Nemeckom bol colníkmi zadržaný mikrobus, ktorý prevážal literatúru, ktorú vydávali exilové vydavateľstvá. ŠtB využila túto skutočnosť na zadržanie viacerých disidentov a pripravovala proces. O prežívaní trinástich mesiacov väzenia svedčia jeho *Listy*

Pavol Hric, riaditeľ Múzea obetí komunizmu, počas vernisáže výstavy k 100. výročiu narodenia Jána Chryzostoma kardinála Korca (Foto: ÚPN)

z väzenia. V roku 1999 sa ich podarilo vydať v podobe, v akej sa zachovali. Predtým boli vydané *Dopisy o povaze skutočnosti*. V samizdate vydal *Světelná znamení, Kruhovú obranu a Koniec nehybnosti*. Ešte pred uväznením začal písať Šimečka úvahu o knihe Georga Orwella *1984*. Táto stať pod názvom *Môj súdruh Winston Smith* bola v prvých dňoch a týždňoch roku 1984 uverejnená v najprestížnejších svetových novinách vrátane New York Times. V zahraničí bol po Václavovi Havlovi druhým najprekladanejším autorom z prostredia disentu.

Záver seminára patril vernisáži výstavy k 100. výročiu narodenia Jána Chryzostoma kardinála Korca, zorganizovanej v spolupráci s Múzeom obetí komunizmu.

Z príhovoru Pavla Hrica z Múzea obetí komunizmu v Košiciach

vyberáme: „V dobe komunistickej totality (1948 – 1989) bol Ján Korec tým, kto sa postavil na čelo umlčanej, tajnej či podzemnej cirkvi na Slovensku.

Výstava v skratke predstavuje *Korcovu osobnosť v kontexte jeho životných osudov a zároveň sa podrobnejšie venuje jeho unikátnej samizdatovej tvorbe. Jeho samizdatové dielo tvorí 68 autorových kníh čo predstavuje 10 369 strán, vydaných spočiatku iba prepisom na písacích strojoch, neskôr s použitím rozmnožovacích strojov a kopírokov. To z Jána Chryzostoma Korca robí najplodnejšieho a už navždy neprekonaného autora najväčšieho samizdatového diela na Slovensku.*

Korcove samizdaty sa tlačili nielen u nás, ale aj v zahraničí – v Taliansku, Rakúsku, Poľsku a Kanade. Obdiv si zasluhuje aj rozsah Korcovho záujmu a šírka jeho publikačného záberu. Jeho

knihy sa týkajú množstva tém z oblasti duchovného života, teológie, filozofie, histórie, prírodných vied či psychológie. Pre účely tejto výstavy sme vybrali len malú časť kníh, ktoré napísal pre študentské či mládežnícke krúžky, pre detské stretká a katechéty, pre pracujúcich, pre manželov a rodiny či kňazov a osoby zasväteného života.“

Záznam zo seminára Deň samizdatu 2024 je uverejnený na platforme YouTube.

Súčasťou Dňa samizdatu je aj audio pásmo *Čo ukrýva samizdat? Zisťuje generácia Z*, zostavené z krátkych ukážok zo samizdatovej tvorby ocenených autorov Vladimíra Archleba, Milana Šimečku, Miroslava Kusého, Antona Srholca, Marcela Strýka, Františka Mikloška, Janka Silana a Ivana Kadlečíka si záujemcovia môžu vypočuť na platformách YouTube a Spotify.

(Zostavila Ludmila Pastierová. Réžia Robo Hornák. Spolupracovali Veronika Meszárošová, Kristián Baran, Jerguš Horváth, Martin Bednár a David Selecký.)

Spravidelná grafika k audio pásmu *Čo ukrýva samizdat? Zisťuje generácia Z* (Zdroj: ÚPN)

Ludmila Pastierová

XIV. ROČNÍK FESTIVALU SLOBODY

Ústav pamäti národa v dňoch 4. až 17. novembra 2024 zorganizoval XIV. ročník Festivalu slobody. Hlavnou témou festivalu bola Nežná revolúcia v roku 1989 a jej 35. výročie. Program multizánrového festivalu tvorili viaceré podujatia pre verejnosť – medzinárodná filmová prehliadka, diskusie, výstavy, divadelné predstavenia a koncerty.

Súčasťou festivalu boli aj Dni otvorených dverí Archívu ÚPN a Festival slobody pod pyramídou.

XIV. ročník Festivalu slobody začal slávnostným otváracím večerom 4. novembra, ktorého súčasťou bolo aj slávnostné odovzdávanie Ceny Ústavu pamäti národa. Laureátmi Ceny ÚPN v kategórii za odpor proti

nedemokratickým režimom a boj za obnovu slobody a demokracie sa stali bývalí politickí väzni Jozef Krutý a Alojz Lenkavský. Laureátkou Ceny ÚPN v kategórii za prínos k poznaniu obdobia neslobody a šírenie myšlienok slobody a demokracie sa stala Kristína Vlachová, dokumentaristka, scenáristka a televízna režisérka zaoberajúca sa

témami spojenými s vyrovnávaním sa s totalitnou minulosťou. Ocenení boli predstavení prostredníctvom laudácia a tiež projekciou profilových dokrútok. Kultúrno-umelecká časť večera patrila koncertu *Vandal spieva Silana* v podaní Štefana Chrappu a jeho kapely.

Medzinárodná prehliadka hraných a dokumentárnych filmov sa uskutočnila od 5. do 8. novembra, po rokoch rekonštrukcie opäť v Slovenskom filmovom ústave – Kine Lumière v Bratislave-Starom Meste. Program otvoril nový slovenský dokumentárny film *Naša Líza*. Znovuobjavil a prerozprával príbeh Elisabeth Blaho, 18-ročnej francúzsko-slovenskej partizánky, ktorá sa spolu s rodičmi zúčastnila Slovenského národného povstania počas druhej svetovej vojny. Po filme nasledovala diskusia, v ktorej vystúpili autorka projektu Veronika Homolová Tóthová a historik Pavol Makyna, ako aj protagonisti tohto dokumentu. Realitu nedemokratických režimov priblížili hrané filmy *Krstiny* a *Objekt* (Poľsko), *Trezor* (Maďarsko), *Okupácia* (Česko) a *Leto* (Rusko/Francúzsko) a dokumentárne filmy *Martin Pollack: Pohľad do priepasti* a *Misia nekončí: Vendelín Javorka* (oba Slovensko), *15x15x5 (minisalon 1984)* a *1989: Chceme dýchať!* (Česko), *Život agenta* (Maďarsko) a *Nie som zlý človek* (Bulharsko/Slovensko/Česko). Filmy boli už tradične spojené s diskusiami s ich tvorcami a historikmi ÚPN alebo uvedené partnermi festivalu. Dopoludňajšie bloky filmovej prehliadky určené pre študentov stredných škôl plne využili kapacitu kinosály a ponúkli rovnako zaujímavé diskusie.

Program pre školy pokračoval 11. novembra v Múzeu mesta Bratislavy v Starej radnici pod názvom *Otvorene o novembri '89*. Téma Nežnej revolúcie a pádu totalitného režimu bola žiakom základných a stredných škôl predstavená prostredníctvom premietania filmov a následnými diskusiami s odborníkmi z ÚPN. Boli uvedené dokumenty: *November +20*, *Malý svet pravdy*, *Sviečková manifestácia* alebo *Bratislavský Veľký piatok*. V spolupráci s Múzeom mesta Bratislavy zamestnanci ÚPN v sobotu

Režisérka Kristína Vlachová si preberá Cenu ÚPN od predsedu Správnej rady ÚPN Jerguša Sivoša (Foto: Simona Babjaková)

9. novembra pripravili komentovanú prehliadku po hrade Devín a v jeho okolí, významného miesta bývalej železnej opony. Verejnosť sa dozvedela o živote pod hradom v rokoch 1950 až 1989, keď boli tieto miesta obohnané ostnatým drôtom a na ľudí, ktorí sa pokúsili utiecť na slobodu cez rieku, boli nastražené míny a smrtiace pasce počas nepretržitého dozoru pohraničníkov so zbraňami. Prvý festivalový víkend bol venovaný predovšetkým divadlu. V sobotu 9. novembra bol najprv na Malej scéne STU uvedený záznam inscenácie *Elity*, keďže táto už

medzičasom nie je v repertoári Slovenského národného divadla. Večer bol v rámci FS v Činohre SND uvedený nový divadelný projekt *Tatarka* opierajúci sa o časť literárnej tvorby Dominika Tatarku a vytvárajúci obraz niekoľkých momentov minulého storočia z autorovho pohľadu a jeho vnútorného emocionálneho prežitku. V nedeľu 10. novembra sa opäť na Malej scéne STU konalo divadelné predstavenie *Maďarskí hrdinovia – únikové divadlo* z produkcie partnerského maďarského Komitétu národnej pamäti. Jedinečná inscenácia formou únikovej

Z diskusie o filme *Naša Líza* s autorkou projektu Veronikou Tóthovou Homolovou, prvá zľava (Foto: ÚPN)

Hojná účasť študentov na filmovej prehliadke FS (Foto: ÚPN)

hry v rámci nezvyčajnej stredoškolskej hodiny dejepisu predstavila rôzne osobnosti odporcov nacizmu i komunizmu, bojovníkov za slobodu, politicky perzekvovaných a väzňov a ich životné príbehy.

Archív Ústavu pamäti národa pripravil pre školy a verejnosť v dňoch 11. až 13. novembra *Dni otvorených dverí* s prehliadkou depotov, dokumentov a priestorov archívu, komentovaným sprevádzaním novej vlastnej výstavy *Hudba pod kontrolou ŠtB*, odbornými prednáškami a diskusiami. V pondelok 11. novembra zároveň začala séria troch koncertov. V Kostole Klarisky – koncertnej sieni sa predstavili Martin Geišberg Band a v utorok Samaria Klezmer Band.

Festival slobody pod pyramídou, organizovaný v spolupráci so Slovenskou televíziou a rozhlasom, sa aj tento rok konal v budove Slovenského rozhlasu a z obrátenej pyramídy ho v priamom prenose vysielalo Rádio Devín. Dopoludnia v utorok 12. novembra bola najprv pre školy neverejná projekcia dokumentu ÚPN *November +20*, po ktorej nasledovala diskusia. Následne už v rámci priameho prenosu bola naživo odvysielaná diskusia *Ne/spútání 89* s tvorcami rovnomennej výstavy venovanej mladým ľuďom pred a počas roka 1989, ktorú pripravili Slovenské národné múzeum – Historické múzeum a Ústav pamäti národa. Program pokračoval odvysielaním rozhlasovej hry *Hranica* – silného príbehu o vine

a treste od autora Petra Janků. Posledný diel zo série rozhlasových hier *Milénium* sa viaže k roku 2005, keď boli zverejnené spisy v Archíve Ústavu pamäti národa. Vysielanie pokračovalo živou diskusiou s Antonom Popovičom a Radoslavom Števcíkom, bývalými študentskými aktivistami a členmi štrajkového výboru, ktorí sa zúčastnili Nežnej revolúcie. V stredu večer pokračoval slávnostný program Festivalu slobody pod pyramídou. Rovnako v živom vysielaní odznel koncert *Vandal spieva Silana*. Predchádzala mu diskusia s hudobníkmi a autormi tohto projektu o pirátovi krásy Jankovi Silanovi, jeho tvorbe a období neslobody, počas ktorého pracoval a tvoril. Jeho spevnú poéziu v dramaturgii Daniela Heviera zhudobnil gitarista Radoslav Lakoščík, spevom aj recitáciou predniesol Štefan Chrappa, na klavíri ich doprevádzal Roman Stražanec.

V stredu 13. novembra sa v Klube pod lampou uskutočnila verejná diskusia pod názvom *O koľko lásky som prišla* s autorkou rovnomennej knihy Alicou Frühwaldovou, ktorá skúma osudy svojej rodiny postihnutej holokaustom. Dňa 18. novembra sa na tom istom mieste konala ďalšia festivalová beseda a prezentácia knihy Jána Greša: *Temnota*. Kniha je zbierkou skutočných trýznivých príbehov – rozprávání ľudí, ktorí prežili hrôzy politického prenasledovania na Slovensku v 50. rokoch a boli násilne deportovaní do bývalého Sovietskeho zväzu, kde skončili v gulagoch. Obe diskusie boli streamované na sociálnych sieťach ÚPN. V piatok 15. novembra sa v rámci FS na pôde Veľvyslanectva Českej republiky v Bratislave uskutočnila ďalšia diskusia pod názvom *Tenkrát v Praze, vtedy v Bratislave*. Svoje spomienky a pohľady na udalosti roku 1989 v nej priblížili štyria vtedajší českí a slovenskí vysokoškooláci, aktéri študentského hnutia.

16. novembra si verejnosť už tradične pred Univerzitou Komenského na Šafárikovom námestí pripomenula pochod bratislavských študentov aj s jeho účastníkmi. Zároveň bola v tento deň popoludní aj spomienka na obeť železnej opony na Námestí

 Pohľad na časť výstavy *Ne/spútání 89* v HM – SNM na Bratislavskom hrade (Foto: Samuel Gabura)

Spomienka na pochod študentov 16. novembra 1989 (Foto: ÚPN)

hraničiarov v Petržalke. Pri tejto príležitosti bola v novovzniknutom Parke obetí hraničiarov odhalená tabuľa pripomínajúca vznik, existenciu, ale najmä obeť železnej opony, ktoré na hranici v blízkosti Petržalky zahynuli. Jej súčasťou je stĺp s ostnatým drôtom, ktorý je skutočným pozostatkom železnej opony. V ten istý deň sa v budove Slovenského rozhlasu uskutočnilo podujatie *O tých, ktorí sa nenechali zlomiť*. Príbehy politických väzňov a ľudí prenasledovaných komunistickým režimom priblížila kniha *Nenechali sa zlomiť* autorky Sone Gyarfašovej. Medzi sprievodné aktivity tohto podujatia patrila výstava portrétov protagonistov uvedenej knihy Kataríny Acél Gálikovej v Slovenskom rozhlase a premieta- nie krátkych filmov.

Popri početných pietnych spomienkach odštartoval v spolupráci s Bratislavským informačným kultúrnym strediskom, jedným z hlavných partnerov Festivalu slobody, nový projekt *Nežné korzo* venovaný Nežnej revolúcii. Dňa 17. novembra sa na Námestí Nežnej revolúcie uskutočnil bohatý program pod holým nebom s premietaním archívnych filmov, aktualít a dobových záberov a diskusiami.

V rámci Festivalu slobody boli verejnosti k dispozícii viaceré výstavy Ústavu pamäti národa a jeho partnerov. Koncentrované boli hlavne v Pistoriho paláci, kde bolo možné vidieť výstavy *V.Z.D.O.R. – Výslovný zákaz ďalšieho opisovania rukopisu*, *Vtedy na východe*, *vtedy na západe*, *Solidárne k slobode* (výstava poľského Inštitútu národnej

pamäte) a *Nežná revolúcia očami fotografa Jána Lórinca*. V Univerzitnej knižnici v Bratislave bola výstava Múzea obetí komunizmu *Samizdatové dielo Jána Chryzostoma Korca*, v Poľskom inštitúte výstava ÚPN *Chceme slobodu! Pád komunistického režimu na Slovensku*, v Novej Cvernovke výstava Európskej siete Pamäť a Solidarita *Medzi životom a smrťou*, na hrade Devín výstava ÚPN a Múzea mesta Bratislavy *Pozor, hranica! Devín v železnej opone 1948 – 1989*, v Devínskej Novej Vsi v SNM – Múzeu kultúry Slovákov na Slovensku výstava Archívu ÚPN *Ochrana štátnej hranice*. Na Bratislavskom hrade bola 14. novembra slávnostnou vernisážou otvorená nová rozsiahla výstava *Ne/ spútaní 89*, ktorú pripravili Slovenské národné múzeum – Historické múzeum a ÚPN. Je venovaná životom mladých ľudí v druhej polovici 80. rokov, predstavuje dobové fenomény typické pre dospievajúcu mládež, jej režimom zdeformovanú výchovu a vzdelávanie, hľadanie slobodného priestoru v totalite či podiel na protirežimových aktivitách. Výstava taktiež mapuje aktivity študentov ako kľúčovej zložky Nežnej revolúcie v Bratislave a na celom Slovensku.

Tak ako po minulé roky, viaceré festivalové podujatia sa rozšírili aj do regiónov Slovenska v podobe Festivalu slobody v tvojom meste. Výstavy, projekcie dokumentárnych a hraných filmov a diskusie sa konali v Galante, Bardejove, Humennom, Šintave a v Trenčíne.

XIV. ročník Festivalu slobody opäť pripomenul spoločnosti a najmä mladšej generácii krivdy páchané na ľuďoch v období neslobody. Multižánrovým bohatým radom kultúrnych podujatí sme sprístupnili fakty, svedectvá a názory, týkajúce sa obdobia neslobody nielen na Slovensku, ale aj v širšom stredoeurópskom kontexte. Zároveň sme vytvorili priestor na satisfakciu pre tých, ktorí sa stali obeťami totalitných režimov a dramaturga programu vzdala hold tým, ktorí sa nedožili ospravedlnenia zo strany svojich prenasledovateľov.

Ján Endrődi

Z vernisáže výstav v Pistoriho paláci. Pavol Demeš (vľavo) predstavuje fotografie Jána Lórinca (Foto: ÚPN)

PIETNA SPOMIENKA NA OBETE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Pri pamätníku nespravodlivo prenasledovaných v rokoch 1948 – 1989 v Trnave sa 8. novembra konala pietna spomienka na obete komunistického režimu pri príležitosti blížiaceho sa 35. výročia jeho pádu. Vence k pamätníku položili predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš, predseda Trnavského samosprávneho kraja Jozef Viskupič, prednosta Okresného úradu Trnava Jaroslav Barcaj, zástupcovia primátora mesta Trnava Eva Nemčovská a Marcel Krajčo, predseda občianskeho združenia Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja (PV-ZPKO) Ján Litecký Šveda a predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Peter Sandtner.

Prvú časť programu tvorilo predstavenie životov blahoslavených z čias komunistického režimu, ktorí majú súvislosť s Trnavou. Sestru Zdenku Cecilii Schelingovú predstavila sr. Terézia Benedikta Majerčáková, SCSC, dona Titusa Zemana, SDB jeho synovec Michal Radošinský a Jána Havlíka bývalá

Účastníci pietnej spomienky na obete komunistického režimu v Trnave (Foto: ÚPN)

starostka jeho rodnej obce Dubovce Dana Mikulová. Nasledovali príhovory hostí: predsedu Trnavského samosprávneho kraja Jozefa Viskupiča, predsedu Správnej rady ÚPN Jerguša Sivoša, predsedníčky Regionálnej organizácie

PV-ZPKO Trnava Evy Hluchovej a napokon dostal slovo aj predseda PV-ZPKO Ján Litecký Šveda.

Na záver obnovený a premiestnený pamätník požehnal trnavský arcibiskup Mons. Ján Orosch.

VETERÁNI PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

V pondelok 25. novembra 2024 v Zrkadlovej sále Divadla Jána Palárika v Trnave ocenil Ústav pamäti národa 15 veteránov protikomunistického odboja, ktorí sa zaslúžili o obnovenie slobody a demokracie, v zápase za oslobodenie vlasti obetovali svoju osobnú slobodu, trpeli vo väzeniach či táboroch. Odvaha a obeta týchto ľudí sú pre všetkých inšpiráciou.

Ocenenia odovzdal predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš za účasti predsedu Trnavského samosprávneho kraja Jozefa Viskupiča.

Účastníci oceňovania veteránov protikomunistického odboja v Trnave
(Foto: TTSK)

ZA ANTONOM LABJAKOM

Anton Labjak sa narodil 12. júna 1958 v goralskej obci Oravské Veselé na hranici s Poľskom v roľníckej rodine, ako tretie dieťa rodičov Stanislava a Margity, ktorí dali dar života ôsmim deťom.

Antona na základnej škole v rodnej obci zaujal prírodopis. V škole mali nahraté ukážky spevu vtákov s ich obrazovým priradením a tak sa naučil rozoznávať vtáky podľa zvukov a reprezentoval školu aj na prírodopisnej olympiáde.

Po skončení základnej školy sa prihlásil na Strednú odbornú školu lesnícku a drevársku v Liptovskom Hrádku.

Nebol však prijatý, lebo škola do jeho posudku uviedla informáciu, že navštevoval náboženskú výchovu. A tak nastúpil na Gymnázium v Námestove. Po maturite v roku 1977 plánoval študovať lesníctvo a drevárstvo v Brne. Keďže ho neprijali na vysokú školu, nastúpil na dvojročnú základnú vojenskú službu so začiatkom v Topoľčanoch, odkiaľ ho potom prevelili do Liberca. Tam sa rozhodol pre externé štúdium Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene. Prijímacie skúšky úspešne urobil v druhom ročníku vojenčiny v roku 1979 a v Bratislave sa zamestnal v podniku Štátne lesy v Rači. Pracoval ako operátor sálových počítačov. V podniku sa spoznal aj s Alexandrom Dubčekom a niektorí komunisti mu hovorili, že jeho najväčšou prekážkou v kariére je dobrá výchova. Štúdium ukončil úspešne v roku 1984. Neskôr pracoval v lužných lesoch v okolí Rusoviec a Čunova. Po páde komunizmu sa vybral s bratmi na stavebné práce do Ríma v Taliansku, ale nechcel zmeškať ani nové možnosti na Slovensku. Vrátil sa preto do rodnej obce, z Nemecka kúpil gater – pílu a od 1. januára 1993 založil živnosť Drevo – les.

V októbri 1994 uzavrel manželstvo s Eugéniou z ruskej Kazane. Narodila sa im dcéra Adriana, ktorá sa v septembri 2023 vydala do USA a dňa 4. októbra 2024 sa im narodil syn William. V oznámení Eugénia napísala: „Škoda, že Tóno sa nestihol potešiť. Bol by z neho nielen šťastný dedko, ale aj úžasný dedko. Mal rád deti.“

Keď študoval a pracoval v Bratislave, starší brat Stanislav ho zoznamoval s predstaviteľmi tajnej cirkvi. Vladimír Jukl v Slávičom údolí bol jedným z prvých, lebo Anton v tom čase býval v podnájme blízko jeho bytu. Potom spolupracoval aj so Silvestrom Krčméryom a poznal

aj biskupa Jána Chryzostoma Korca. Keď už mal Anton vlastný byt na vtedajšej ulici Buďonného, poskytoval ho na viaceré podujatia tajnej cirkvi – stretnutia mladých alebo premietania zahraničných náboženských filmov. Bol nápomocný aj pri prenášaní náboženskej literatúry spolu s Albínom Maslaňákom a Jozefom Bedlekom cez lesný masív Pilska, kde dobrovoľníci preniesli vyše osem ton literatúry.

Anton bol zameraný skôr na praktickú prácu, o čom svedčia viaceré udalosti v rodnej obci. V roku 1988 zorganizoval prevoz viac ako trinásťmetrového vyrezávaného detvianskeho kríža od Ondreja Ďuricu z Hriňovej, ktorý osadili na cintoríne. Dal tiež vyrobiť veľký drevený mariánsky kríž na vrchu Grapa, ktorý bol posvätený 15. augusta 2014, a veľký trojmetrový skalný monument na pamiatku Viktora Trstenského (kaplán v Oravskom Veselom v roku 1931) s nápisom „*Nemohol som mlčať*“. Tento monument čaká na osadenie, tak ako na zrealizovanie čakajú jeho ďalšie idey, ktoré už nestihol uskutočniť sám – pamätná tabuľa kardinálovi J. Ch. Korcovi, ktorý bol viackrát tajne ako biskup v Oravskom Veselom v Antonovom rodnom dome aj v jeho drevenici na Grape, kde rekreoval a konali sa tam aj viaceré stretnutia vedenia Spoločnosti Ježišovej.

Anton zomrel nečakane a náhle 2. októbra 2024 vo veku 66 rokov. Posledná rozlúčka sa konala počas zádušnej omše 5. októbra 2024 v Oravskom Veselom. Miestny duchovný Milan Prídavok v homílii povedal, že „*aj Anton bol prínosom pre osobné dejiny mnohých z nás. Tak isto snažme sa aj my byť prínosom pre budúce dejiny, aby sa aj našou zásluhou, ako aj jeho, rozmnožovalo dobro vo svete.*“

František Mikloško sa vyjadril, že je vzácnosť, keď príde také množstvo ľudí na pohreb. „*Uctili sme si jeden pekný život. Tonko bol dobrý človek, rozdával sa. V disente, náboženskom hnutí, bol ochotný, milý, žičlivý.*“ Starosta obce Albín Maslaňák poznamenal k nerozlučnej trojici spolužiakov zo základnej školy (on spolu s Jozefom Bedlekom a Antonom): „*Ako vždy, Tóno vedel prevapíť. Zažili sme s ním neskutočné časy, mám pocit, že jeho odchodom odišlo to šibalstvo. Tóno bol neskutočne dobrý človek, žičlivý a obetavý.*“ Anton bol pochovaný na miestnom cintoríne.

Stanislav Labjak

Anton Labjak (Foto: ÚPN)

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NA FACEBOOKU

Ústav pamäti národa (ÚPN) je od roku 2009 súčasťou najväčšej sociálnej siete na svete Facebook. Na jeho stránke sa môžete napríklad zoznámiť s najnovším dňaním v oblasti pamäťových inštitúcií, informovať o pripravovaných podujatiach ÚPN, spolupráci so zahraničnými partnerskými inštitúciami a zoznámiť sa so zaujímavými a málo známymi historickými príbehmi z obdobia neslobody. Zaujímavosťou tu taktiež nájdete informácie o blížiacich sa historických výročiach a významných osobnostiach, ktoré zanechali výraznú stopu v slovenských dejinách 20. storočia. Označením našej stránky „Páči sa mi to“ budete o všetkom podstatnom informovaní na pravidelnej báze.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav Pamäti národa
Bratislava 2025
ISBN 978-80-8257-024-6

TRAJA NA HRANICI

KAUZA PRENÁŠAČOV NÁBOŽENSKEJ LITERATÚRY BRANISLAVA BOROVSKÉHO,
ALOJZA GABAJA A TOMÁŠA KONCA

JOZEF HAĽKO

Monografia „Traja na hranici“ podrobne rekonštruje príbeh troch mladých slovenských katolíkov – Konca, Gabaja a Borovského – nespravodlivo odsúdených v roku 1985 za prenášanie náboženskej literatúry. Autor na základe písomných archívov, ústnych svedectiev, medzinárodných súvislostí i konzultácií so žijúcimi aktérmi skladá mozaiku udalostí, ktoré sa odohrávali v tieni poľskej krízy, činnosti ŠtB a možného zásahu KGB. Okrem presnej chronológie sa text zameriava aj na motívy, vieru a osobnú statočnosť prenasledovaných, ako aj na reakciu režimu, cirkvi, disentu a medzinárodného spoločenstva – vrátane prejavu prezidenta Ronalda Reagana, v ktorom zaznie meno jedného z protagonistov. Monografia zároveň mapuje širší kontext podzemnej cirkvi, samizdatu, cenzúry, obmedzovania viery a súdnych manipulácií totalitného systému. Záverom vyznieva ako svedectvo o sile viery, morálnej integrite a nezničiteľnosti Slova Božieho – podľa slov Ježiša: „Nebo a zem sa pomínú, ale moje slová sa nepomínú.“ (Lk 21,33).